

DZIENNIK URZĘDOWY WOJEWÓDZTWA ŚLĄSKIEGO

Katowice, dnia 28 listopada 2024 r.

Poz. 7949

UCHWAŁA NR VIII/111/2024 RADY MIASTA GLIWICE

z dnia 21 listopada 2024 r.

w sprawie przyjęcia programu opieki nad zabytkami miasta Gliwice na lata 2024–2027

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 1465 z późn. zm.) oraz art. 87 ust. 1, 3, 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 840 z późn. zm.), na wniosek Prezydenta Miasta

Rada Miasta Gliwice uchwala, co następuje:

§ 1. Przyjąć program opieki nad zabytkami miasta Gliwice na lata 2024–2027, stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Prezydentowi Miasta Gliwice.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Śląskiego.

Przewodniczący Rady Miasta Gliwice

Marek Pszonak

Załącznik do uchwały Nr VIII/111/2024
Rady Miasta Gliwice
z dnia 21 listopada 2024 r.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA GLIWICE NA LATA 2024–2027

opracowanie
wg stanu na dzień 31.12.2023 r.

SPIS TREŚCI:

Wstęp

I. Podstawa prawna opracowania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami

II. Uwarunkowania prawne ochrony zabytków i opieki nad zabytkami w Polsce

II.1. Międzynarodowe dokumenty określające zasady i metody ochrony dziedzictwa kulturowego

II.2. Krajowe prawo powiązane z ochroną zabytków

II.3. Zadania i kompetencje organów gminnych w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

III. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

III.1. Polityka państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

III.2. Relacje Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami z programami i dokumentami strategicznymi wykonanymi na poziomie województwa.

IV. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

IV.1. Dokumenty o charakterze strategicznym i programowym

IV.2. Opracowania wyznaczające kierunki polityki przestrzennej gminy

IV.3. Inne dokumenty o charakterze pomocniczym, informacyjnym i sondażowym

V. Charakterystyka krajobrazu kulturowego Gliwic

V.1. Charakterystyka miasta

V.2. Krajobraz kulturowy Gliwic

V.3. Dziedzictwo niematerialne Gliwic

V.4. Instytucje i stowarzyszenia związane z opieką i ochroną dziedzictwa kulturowego miasta

VI. Ocena szans i zagrożeń dla środowiska kulturowego Gliwic

VII. Założenia Programu Opieki nad Zabytkami miasta Gliwice

VIII. Instrumentarium realizacji Programu Opieki nad Zabytkami

IX. Monitorowanie realizacji Programu Opieki nad Zabytkami

X. Źródła finansowania Programu Opieki nad Zabytkami

XI. Realizacja zadań z zakresu ochrony zabytków

XII. Postanowienia końcowe

Materiały wykorzystane w tekście

ZAŁĄCZNIK NR 1: Gminna Ewidencja Zabytków Miasta Gliwice.

WSTĘP

W wielu pracach teoretycznych dotyczących *ochrony zabytków* pojęcie to definiuje się znacznie szerzej, jako ogół działań podejmowanych wobec środowiska dla zapewnienia zachowania substancji zabytkowej i umożliwienia społeczeństwu korzystania z wartości, których zabytki są nośnikami. Pojęcie *dziedzictwa kulturowego* kształtowało się przez lata, ewoluując i poszerzając swoje znaczenie i objętość. W rozumieniu Konwencji UNESCO z 1972 r.¹ *dziedzictwo kulturowe* to zabytki, zespoły i miejsca zabytkowe, wyróżniające się uniwersalną, wyjątkową wartością z punktu widzenia historii, sztuki lub nauki. W następnych latach, definicję tę wzbogacono o nowe znaczenia. Wyodrębnione zostało pojęcie „dziedzictwa materialnego” i „dziedzictwa niematerialnego”, a do składników dziedzictwa kulturowego włączono także krajobraz historyczny i kulturowy².

Współcześnie, pojęciem *dziedzictwa kulturowego* określamy „odziedziczony z przeszłości, wartościowy zasób, obejmujący wszystkie aspekty oddziaływania w czasie człowieka na jego otoczenie, który różne społeczności uznają za odbicie i wyraz swoich wartości, wierzeń, sztuki, historii, wiedzy i tradycji, godne przekazania następnym pokoleniom”.

Skomplikowana i wieloaspektowa problematyka ochrony dziedzictwa kulturowego wymaga strategicznego zarządzania zabytkami opartego na długookresowej wizji rozwoju. Obowiązująca w Polsce od 2003 r. ustawa *o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*³ odróżnia **ochronę zabytków**, która ma być sprawowana przez organy państwowe i **opiekę nad zabytkami**, sprawowaną przez właścicieli i użytkowników zabytków⁴. **Ochrona zabytków** w rozumieniu ustawy oznacza działania organów administracji publicznej podejmowane w celu:

- zapewnienia warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- zapobiegania zjawiskom niepożądanym: niszczeniu i niewłaściwemu korzystaniu z zabytków, ich kradzieżom, zaginięciom, nielegalnemu wywozowi za granicę;
- kontrolowania stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- uwzględniania zadań ochronnych w procesie planowania, zagospodarowania przestrzennego oraz kształtowania środowiska.

Narzędziem umożliwiającym ich realizację są programy opieki nad zabytkami – dokumenty określające całościowo problematykę dziedzictwa kulturowego i problemów związanych z jego ochroną na danym terenie.

¹ Podstawowy dokument UNESCO w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturowego, przyjęty w Paryżu 16 listopada 1972 r.

² Uznano, że zagrożenia dla zachowania krajobrazów kulturowych w Polsce są na tyle istotne, że ich ochronę zagwarantowano odrębną ustawą – tzw. ustawą krajobrazową (ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 r. *o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu*).

³ Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. *o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* (Dz.U. z 2022 r. poz. 840 z późn. zm.), której najnowsza zmiana wejdzie w życie 01 maja 2024 r. (Dz.U. 2023 poz. 1904).

⁴ Op. cit.: art. 4, 5; takie ujęcie problematyki ochrony zabytków stanowi naśladownictwo niemieckich wzorców legislacyjnych, w których odróżnia się *Denkmalschutz* od *Denkmalpflege*.

Baza, jaką stanowi rzetelnie opracowany Gminny Program Opieki nad Zabytkami umożliwia prowadzenie przez władze samorządowe efektywnej polityki na tym polu⁵.

Zasady określone w Ustawie włączają ochronę zabytków w Polsce w europejski system ochrony dziedzictwa kulturowego zakładający wykorzystywanie walorów i potencjału dziedzictwa kulturowego w różnych działach gospodarki. Projekty kulturalne finansowane z europejskich funduszy strukturalnych traktowane są jako istotny czynnik ekonomiczny wpływający na wzrost konkurencyjności regionów dla turystów, inwestorów i mieszkańców. Kultura, w tym zabytki, traktowana jest tym samym jako istotny element wspierania rozwoju regionu, podnoszenia jego atrakcyjności, tworzenia miejsc pracy, generowania dochodów itd.

Niniejsze opracowanie stanowi kolejny już dokument podejmujący problematykę ochrony dziedzictwa kulturowego miasta Gliwice. Obecny Program, zbieżny w założeniach z poprzednimi dokumentami, stanowi ich aktualizację, dostosowując założenia do nowych okoliczności i zmieniającej się rzeczywistości prawnej, finansowej, społecznej, kładzie także nacisk na potrzebę aktywizacji miejscowej społeczności i upowszechniania roli dziedzictwa niematerialnego w kształtowaniu świadomości lokalnej mieszkańców.

Ileokroć w tekście pojawia się określenie Program oznacza to *Program Opieki nad Zabytkami Miasta Gliwice na lata 2024–2027*. Za każdym razem, kiedy w tekście występuje określenie Ustawa, oznacza ono ustawę z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz.U. z 2022 r. poz. 840 z późn. zm.).

Do Programu dołączono aneks z aktualnymi danymi na temat obiektów zabytkowych miasta Gliwice, udostępnionymi przez Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Katowicach⁶.

⁵ Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nakłada na samorządy obowiązek cyklicznego opracowywania programów opieki nad zabytkami (art. 87 ust. 1).

⁶ Stan na dzień 01.10.2023 r.

I. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA GLIWICE

Opracowanie programu opieki nad zabytkami jest ustawowo określoną powinnością władz samorządu terytorialnego wszystkich szczebli. Podstawowy akt prawny regulujący problem ochrony zabytków w Polsce – *ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* (t.j. Dz.U. z 2022 r. poz. 840 z późn. zm.) – nakłada na władze administracji publicznej obowiązek prowadzenia **wojewódzkich i gminnych ewidencji zabytków**¹, które mają stanowić podstawę do opracowania lokalnych **programów opieki nad zabytkami**².

Wg ww. ustawy zarząd województwa, zarząd powiatu oraz wójt (burmistrz, prezydent miasta) powinni sporządzić raz na 4 lata program opieki nad zabytkami znajdującymi się na podległym im terenie. Zgodnie z założeniami ustawodawcy programy mają na celu w szczególności:

1. Włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju.
2. Uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej.
3. Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.
4. Wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego.
5. Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami.
6. Określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków.
7. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

¹ Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami: art. 22 ust. 2 i 4.

² Ibidem: art. 87 ust. 1.

II. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY ZABYTEKÓW I OPIEKI NAD ZABYTEKAMI W POLSCE

Ochrona dziedzictwa kulturowego zagwarantowana została w *Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*. Najważniejszy państwowy akt prawny traktuje dziedzictwo kulturowe jako jedną z naczelných wartości obok niepodległości, nienaruszalności granic, bezpieczeństwa i praw człowieka, podkreślając jego znaczenie w utrwalaniu tożsamości narodowej i w rozwoju narodu polskiego.

Ochrona dziedzictwa kulturowego jest obowiązkiem Państwa i każdego obywatela RP, zadeklarowanym w Konstytucji RP. Preambuła Konstytucji stanowi, iż: „Naród polski zobowiązuje się do przekazania potomkom dorobku kulturowego”, zatem oczywistym wnioskiem jest wynikająca z tego ochrona dóbr kultury.

Art. 5 ustawy zasadniczej brzmi:

„Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”.

Natomiast Art. 6 ust. 1 ustala, że:

*„Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju”.*¹

Dodatkowo w Art. 86 wspomniano:

„Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie”.

Szczegółowe określenie konstytucyjnych obowiązków państwa wobec dziedzictwa kulturowego, wraz z podziałem kompetencji na poszczególne organy administracji publicznej i instytucje państwowe, następuje na poziomie ustawodawstwa zwykłego.

Zagadnienia te, jak wspomniano wcześniej, reguluje ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. *o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*, która powiązała ochronę zabytków z ochroną szeroko pojętego dziedzictwa kulturowego, umieszczając to zagadnienie w kontekście naszego uczestnictwa w kulturze i historii Europy. Pojawiające się w trakcie działania Ustawy nowe kwestie wymagające regulacji, uwzględniane są w kolejnych nowelizacjach. Szczególne znaczenie miały zmiany wprowadzone w marcu 2010 r.² i zmiany z czerwca 2017 r.³ W obu wypadkach dokonano uzupełnienia przepisów o nowe elementy lub zmieniono charakter części zapisów, wzmacniając narzędzia ochronne i przystosowując istniejące prawo do codziennej praktyki konserwatorskiej.

II.1. MIĘDZYNARODOWE DOKUMENTY OKREŚLAJĄCE ZASADY I METODY OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO.

Problematyka ochrony dziedzictwa kulturowego jest szeroko reprezentowana w prawie międzynarodowym. Standardy i normy międzynarodowe w tej dziedzinie określone są w *konwencjach, rekomendacjach lub deklaracjach*. Dokumenty te stanowią zbiór wskazań, które państwa-sygnatariusze, w tym Polska, uwzględniają w ustawodawstwie swojego kraju⁴.

¹ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., uchwalona przez Zgromadzenie Narodowe w dniu 2 kwietnia 1997 r., przyjęta przez Naród w referendum konstytucyjnym w dniu 25 maja 1997 r., podpisana przez Prezydenta Rzeczypospolitej w dniu 16 lipca 1997 r.

² Ustawa z dnia 18 marca 2010 r. *o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz o zmianie niektórych innych ustaw* (Dz.U. z 2010 r. nr 75 poz. 474).

³ Ustawa z dnia 22 czerwca 2017 r. *o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz niektórych innych ustaw* (Dz.U. z 2017 r. poz. 1595).

⁴ I. Akty prawne UNESCO i innych instytucji europejskich:

Konwencja o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego wraz z Regulaminem wykonawczym do tej Konwencji oraz Protokół o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego z późn. zm., podpisana w Hadze dnia 14 maja 1954 r. 2) Konwencja dotycząca środków zmierzających do zakazu i zapobiegania nielegalnemu przywozowi, wywozowi i przenoszeniu własności dóbr kultury, sporządzona w Paryżu

Jedną z ważniejszych jest ratyfikowana niedawno (w 2022 roku) *Konwencja ramowa Rady Europy o wartości dziedzictwa kulturowego dla społeczeństwa* podpisana w Faro 27 października 2005 roku.

W Art. 1 *Konwencji* stwierdza się, że „prawa odnoszące się do dziedzictwa kulturowego są nieodłączną częścią prawa do uczestniczenia w życiu kulturalnym, określonego w Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka” oraz „uznaje się indywidualną i zbiorową odpowiedzialność za dziedzictwo kulturowe”. Art. 2 definiuje dziedzictwo kulturowe jako „zbiór zasobów odziedziczonych po przeszłych pokoleniach, które ludzie identyfikują, niezależnie od praw własności, jako odzwierciedlenie i wyraz swoich stale ewoluujących wartości, wierzeń, wiedzy i tradycji. Obejmuje ono także wszystkie aspekty środowiskowe wynikające z interakcji pomiędzy ludźmi i miejscem w czasie”, natomiast w Art. 4 uznaje się, że „każdy człowiek, indywidualnie lub wspólnie z innymi, ma prawo korzystać z dziedzictwa kulturowego oraz przyczyniać się do jego wzbogacania” oraz, że „każdy człowiek, indywidualnie lub wspólnie z innymi, jest zobowiązany do poszanowania dziedzictwa kulturowego innych ludzi, w takim samym stopniu jak własnego, i tym samym wspólnego dziedzictwa Europy”.

Konwencja, po ratyfikowaniu, jest dokumentem o wiążącej mocy prawnej dla państwa-strony. *Rekomendacje i deklaracje UNESCO* dotyczą, m.in.: opieki nad tradycyjną kulturą i folklorem, zabezpieczenia ruchomych obiektów dziedzictwa kulturowego, ochrony historycznych przestrzeni oraz ochrony piękna i charakteru krajobrazów kulturowych i miejsc historycznych, określają międzynarodowe reguły badań archeologicznych, zwracają uwagę na zjawiska umyślnej destrukcji dziedzictwa, podkreślają szacunek do kulturowego zróżnicowania społeczeństw, podkreślają wagę odpowiedzialności współczesnej generacji wobec przyszłych pokoleń w aspekcie pielęgnacji dziedzictwa kulturowego.

dnia 17 listopada 1970 r. 3) Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, przyjęta w Paryżu dnia 16 listopada 1972 r. przez Konferencję Generalną Organizacji Narodów Zjednoczonych dla Wychowania, Nauki i Kultury na jej siedemnastej sesji. 4) Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, sporządzona w Paryżu dnia 17 października 2003 r. 5) Konwencja UNESCO sporządzona w Paryżu dnia 20 października 2005 r. w sprawie ochrony i promowania różnorodności form wyrazu kulturowego. 6) Europejska Konwencja Kulturalna, sporządzona w Paryżu dnia 19 grudnia 1954 r. 7) Europejska Konwencja o Ochronie Dziedzictwa Architektonicznego Europy, sporządzona w Grenadzie dnia 3 października 1985 r. 8) Europejska Konwencja o Ochronie Dziedzictwa Archeologicznego (poprawiona), sporządzona w La Valetta dnia 16 stycznia 1992 r. 9) Europejska Konwencja Krajobrazowa, sporządzona we Florencji dnia 20 października 2000 r. 10) Konwencja ramowa Rady Europy w sprawie znaczenia dziedzictwa kulturowego dla społeczeństwa, Faro 27 października 2005 r., ratyfikowana przez Polskę 12 maja 2022 r. (Dz.U. 2022 poz. 1288), tekst (Dz.U.2023.396) 11) Warsaw recommendation on recovery and reconstruction of cultural heritage. Warszawa, 8 maja 2018 r. II. Międzynarodowe dokumenty doktrynalne: Międzynarodowa Karta Konserwacji i Restauracji Zabytków i Miejsc Zabytkowych (Karta Wenecka), Wenecja 1964; Międzynarodowa Karta Ogródów IFLA-ICOMOS (Karta Florencka), Florencja 1981; Międzynarodowa Karta Ochrony Miast Historycznych ICOMOS, Toledo-Washington 1987; Karta Ochrony i Zarządzania Dziedzictwem Archeologicznym, Lozanna 1990; Karta Ochrony i Zarządzania Podwodnym Dziedzictwem Kulturowym, Sofia 1996; Międzynarodowa Karta Turystyki Kulturowej, Mexico 1999; Zasady Ochrony Historycznych Budynków Drewnianych, Mexico 1999; Charter on the Built Vernacular Heritage, Mexico 1999; Charter on principles for the analysis, conservation and structural restoration of architectural heritage, Victoria Falls 2003; Zasady ochrony i konserwacji malowideł ściennych, Victoria Falls 2003; Principles for the recording of monuments, groups of buildings and sites, Sofia 1996; Xi'an Declaration on the Conservation of the Setting of Heritage Structures, Sites and Areas, Xi'an 2005; The Burra Charter – The Australia ICOMOS charter for the conservation of places of cultural significance, Burra 1979.

5 Definicje pojęć związanych z dziedzictwem kulturowym zawarto w art. 3 ust. Ustawy; wg Ustawy zabytek to: *nieruchomość lub rzecz ruchoma, jej części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki lub zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.*

6 Ustawa: art. 4: Ochrona zabytków polega, w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- 1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
 - 2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
 - 3) udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
 - 4) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
 - 5) kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
 - 6) uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.
- 7 ibidem: art. 5: Opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:
- 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;
 - 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
 - 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
 - 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
 - 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

II.2. KRAJOWE PRAWO ZWIĄZANE Z OCHRONĄ ZABYTKÓW

Podstawowym dokumentem regulującym kwestię ochrony zabytków w Polsce jest, wielokrotnie już wspomniana, **ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami**. Określa ona przedmiot, zakres i formy ochrony zabytków oraz opieki nad nimi, zasady finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach, a także organizację organów zajmujących się ochroną zabytków.

Dokument definiuje pojęcie „**zabytku**”⁵, precyzuje pojęcia **ochrony zabytków**⁶, która jest domeną organów władzy publicznej i **opieki nad zabytkami**⁷, do której są zobowiązani właściciele obiektów zabytkowych.

A dokładniej w Art. 3 ustawa wprowadza definicję zabytku, zabytku nieruchomego, zabytku ruchomego oraz zabytku archeologicznego. Zgodnie z brzmieniem ww. art. zabytek to nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową. Zabytek nieruchomy to nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, o których mowa w pkt 1 (odesłanie do definicji zabytku). Natomiast zabytek ruchomy to rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, o których mowa w pkt 1 (odesłanie do definicji zabytku). Zabytek archeologiczny to zaś zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem. Ustawa rozróżnia kompetencje i obowiązki w działaniach przy zabytkach na ochronę i opiekę. Ochrona zabytków polega na podejmowaniu działań przez organy administracji publicznej, a opieka należy do obowiązków właścicieli zabytków.

Ustawodawca określił **prawne formy ochrony zabytków**⁸ oraz nałożył na władze administracji publicznej obowiązek prowadzenia **ewidencji zabytków**⁹ i **cyklicznego sporządzania przez samorządy wszystkich szczebli programów opieki nad zabytkami**¹⁰.

Na mocy art. 12 ustawy starosta, w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, może umieszczać na zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru znak informujący o tym, iż zabytek ten podlega ochronie. Wzór i wymiary znaku określa Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. (Dz.U. z 2004 r. Nr 30 poz. 259). Powinien on być wykonany z blachy w kształcie pięciokątnej tarczy o wymiarach 185 mm x 100 mm. Tarcza skierowana winna być ostrzem w dół, a w jej polu – prócz znaku Błękitnej Tarczy zgodnej z Konwencją Haską z 1954 r. – w jej górnej części zamieszczony powinien być napis „Zabytek chroniony prawem”.

Nowelizacja Ustawy z marca 2010 r. wprowadziła istotne zmiany, częściowo determinowane wymogami umów międzynarodowych, częściowo – potrzebą synergii, doprecyzowania i zunifikowania przepisów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego w różnych ustawach, co ma ogromne znaczenie dla codziennej praktyki służb konserwatorskich i organów samorządowych zajmujących się tą problematyką.

Wiele miejsca poświęcono problemowi wywozu obiektów zabytkowych za granicę, zapisy w tej kwestii uległy gruntownej zmianie i zostały dostosowane do przepisów Unii Europejskiej. Jednak z punktu widzenia władz samorządowych istotniejsze były unormowania dotyczące gminnej ewidencji zabytków i programu opieki nad zabytkami oraz nowe zasady ustalania ochrony w studiach zagospodarowania przestrzennego i miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.

8 Ibidem: art. 7, pkt 1–4: formy ochrony zabytków: 1) wpis do rejestru zabytków, 2) uznanie za pomnik historii, 3) utworzenie parku kulturowego, 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego, 5) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa.

9 Ibidem: art. 22.

10 Ibidem: art. 87 ust. 2.

Rozszerzono katalog form ochrony zabytków o ustalenia ochrony w decyzji o podjęciu inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, itp.¹¹ Ponadto, do art. 19 Ustawy dodany został ustęp wskazujący **zabytki, których ochrona musi być bezwarunkowo uwzględniona w decyzjach**, o których wyżej mowa. Są to **zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków i ich otoczenie oraz inne zabytki nieruchome znajdujące się w gminnej ewidencji zabytków**.¹² Nowelizacja wzmocniła więc rolę i znaczenie **gminnej ewidencji zabytków**. Znowelizowany zapis doprowadził do zmiany jej charakteru prawnego – traktowana dotychczas wyłącznie jako materiał informacyjno-dokumentacyjny, zyskuje obecnie status instrumentu ochrony prawnej obiektów zabytkowych na danym terenie¹³. W zakresie sposobu prowadzenia ewidencji zabytków nowelizacja określa, jakie zabytki powinny być w niej ujęte. W praktyce wygląda to następująco:

przepis art. 22 ust. 4 Ustawy stanowi, że wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy. Zgodnie z ust. 5 tego samego artykułu, w gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków;
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Gminna ewidencja zabytków ma charakter zbioru otwartego, co oznacza możliwość włączania i ewentualnego wyłączenia (tylko w wyjątkowych, uzasadnionych wypadkach) z tego zbioru kolejnych obiektów, ale zawsze musi się to odbywać w porozumieniu z właściwym wojewódzkim konserwatorem zabytków, co oznacza uzyskanie zgodnego stanowiska organu prowadzącego ewidencję gminną oraz organu współdziałającego.

Kolejne **nowelizacje**¹⁴, **uchwalone w latach 2015–2017 r.**, wprowadziły **szczególny reżim ochrony prawnej najcenniejszych zabytków ruchomych**. Znowelizowane przepisy przewidują **utworzenie Listy Skarbów Dziedzictwa**¹⁵. Lista prowadzona jest przez ministra właściwego do spraw kultury i dziedzictwa narodowego, co stanowi novum wobec dotychczasowych form ochrony, gdzie moc decyzyjną posiadają samorządy lub państwowe służby konserwatorskie. Lista jest prowadzona w systemie teleinformatycznym udostępnionym w Biuletynie Informacji Publicznej na stronie podmiotowej ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego.¹⁶

¹¹ Pierwotny zapis obejmował tylko ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego.

¹² Ustawa: art. 19 ust. 1a.

¹³ Artykuły od 21 do 24 ustawy o *ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* poświęcone są ewidencji zabytków. Zgodnie z art. 21. ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami. Celem ewidencji jest rozpoznanie obiektów zabytkowych w terenie i ich udokumentowanie przez zebranie o nich podstawowych informacji merytorycznych. Zbiór ten obejmuje obiekty architektoniczne, zespoły budowlane, zespoły urbanistyczne i ruralistyczne, stanowiska archeologiczne oraz zabytkowe parki i cmentarze. Rzetelnie prowadzona ewidencja, stanowi podstawowe narzędzie do planowej polityki konserwatorskiej w zakresie wpisów do rejestru zabytków, współpracy konserwatora przy opracowywaniu planów zagospodarowania przestrzennego, prac remontowo-budowlanych, dofinansowania prac konserwatorskich, przygotowywania szczegółowej dokumentacji wybranych obiektów zabytkowych, tworzenia zbioru informacji o zabytkach na określonym terenie. Ewidencja, rozumiana jako stały monitoring zasobu zabytkowego, jest działaniem ciągłym.

¹⁴ Ustawa z dnia 10 lipca 2015 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz ustawy o muzeach (Dz.U. z 2016 r. poz. 1330), ustawa z dnia 4 listopada 2016 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz ustawy o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz ustawy o muzeach (Dz.U. z 2016 r. poz. 1887) oraz ustawa z dnia 22 czerwca 2017 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2017 r. poz. 1595).

¹⁵ Ustawa: art. 7, ust. 1a.

¹⁶ Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 28 kwietnia 2017 r. w sprawie Listy Skarbów Dziedzictwa (Dz.U. z 2017 r. poz. 928) § 2.

Na Listę Skarbów Dziedzictwa wpisuje się zabytki ruchome o szczególnej wartości dla dziedzictwa kulturowego, zaliczane do jednej z kategorii określonych w art. 14a ust. 2 Ustawy. Minister dokonuje wpisu decyzją wydaną z urzędu lub na wniosek właściciela zabytku ruchomego. Wpis rodzi określone konsekwencje dla właściciela zabytku, który jest zobowiązany, m.in.: do powiadomienia ministra o przypadku uszkodzenia, kradzieży, zmiany miejsca przechowywania zabytku itp.¹⁷ Sam obiekt powinien być odpowiednio zabezpieczony przed kradzieżą, pożarem i innymi zagrożeniami. Właściciel albo posiadacz zabytku wpisanego na listę może otrzymać na swój wniosek dotację celową z MKiDN na wyposażenie pomieszczenia, w którym zabytek ten będzie przechowywany, nawet w wysokości 100% koniecznych nakładów¹⁸. Osoba dysponująca zabytkiem wpisanym na Listę będzie mogła ubiegać się także o przyznanie dotacji celowej na dofinansowanie prac konserwatorskich lub restauratorskich¹⁹. Uprawnienie kontrolne ministra kultury i dziedzictwa narodowego w stosunku do zabytku wpisanego na Listę Skarbów Dziedzictwa określają artykuły: 29 w ustępie 3 i 38 w ustępie 1, w punktach 1a i 1b. Minister ma uprawnienie do badania zabytku w miejscu, w którym się on znajduje oraz obowiązek prowadzenia przynajmniej raz na 2 lata kontroli stosowania przepisów dotyczących ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Kontrolę taką prowadzi na polecenie ministra Wojewódzki Konserwator Zabytków.

Ustawa zapowiada utworzenie, postulowanego od lat przez środowisko konserwatorów i historyków sztuki, państwowego celowego funduszu przeznaczonego na ochronę zabytków²⁰. Dysponentem Narodowego Funduszu Ochrony Zabytków jest minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego. Zgromadzone środki będą przeznaczone na ratowanie zniszczonych lub uszkodzonych zabytków, np. w wyniku powodzi lub pożarów, na wykonanie prac konserwatorskich lub restauratorskich przy zabytkach wpisanych na Listę Skarbów Dziedzictwa i przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków. Wpływy Narodowego Funduszu Ochrony Zabytków zapewnią administracyjne kary pieniężne nakładane w wypadkach, które dotychczas stanowiły wykroczenia, oraz nawiazki orzekane za przestępstwa zniszczenia lub uszkodzenia zabytku.

W znowelizowanej Ustawie znalazły się przepisy zmieniające organizację organów ochrony zabytków. Celem zmian było stworzenie spójnego systemu służb konserwatorskich i zapewnienie niezależności wojewódzkim konserwatorom od nacisków wynikających z lokalnych układów. Dlatego też wzmocnione zostały kompetencje Generalnego Konserwatora Zabytków²¹, który zyskuje decydujący wpływ na obsadę stanowisk wojewódzkich konserwatorów zabytków oraz kierowników delegatur wojewódzkich urzędów ochrony zabytków²². Zgodnie z nowymi przepisami, wojewódzcy konserwatorzy zabytków są powoływani wyłącznie na wniosek Generalnego Konserwatora Zabytków²³, który ma również obowiązek koordynacji i kontroli ich działalności. Może ustalać ogólne kierunki ich działania, wydawać instrukcje i wytyczne określające sposoby postępowania oraz żądać od konserwatorów sprawozdań z działalności. Przywraca się więc podległość wojewódzkich konserwatorów zabytków ministrowi kultury zamiast dotychczasowego podporządkowania ich wojewodom.

¹⁷ Ustawa: art. 43 ust. 2, 3; art. 45 ust. 2.

¹⁸ Ibidem: art. 83a.

¹⁹ Ibidem: art. 80.

²⁰ Ibidem: art. 83b.

²¹ Stanowisko podsekretarza stanu w MKiDN.

²² Ibidem: art. 90.

²³ Ibidem: art. 91, ust. 1.

Kolejną zmianą w znowelizowanej ustawie jest instytucja „ochrony tymczasowej”, która zakłada objęcie zabytków ochroną od momentu wszczęcia postępowania o wpis do rejestru zabytków (art.10a) lub na Listę Skarbów Dziedzictwa (art. 14aa). Rozwiązanie to zapobiegnie m.in. wyburzaniu zabytków i celowemu ich niszczeniu np. dla pozyskania działki budowlanej pod zabudowę. Ponadto, Ustawa usprawnia procedurę uzyskiwania pozwolenia na usunięcie drzew i krzewów z terenu nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków.

Najnowsza nowelizacja Ustawy, z dnia 13 lipca 2023 r., skupia się na problematyce legalizacji poszukiwań zabytków ruchomych przez osoby prywatne, technikach tych poszukiwań oraz kwestii wynagradzania i nagradzania znalazców (Dz.U. z 2023 r. poz.1904).

Rozporządzenia ministerialne. Działanie znowelizowanej ustawy *o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* precyzują **akty wykonawcze**, zawarte m.in. w następujących rozporządzeniach ministerialnych:

1. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w *sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków* (Dz.U. z 2017 r., poz. 1674).
2. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 12 lipca 2017 r. w *sprawie sposobu ustalania wysokości i rozliczania dotacji celowej na wyposażenie w zabezpieczenia techniczne pomieszczenia, w którym będzie przechowywany zabytek wpisany na Listę Skarbów Dziedzictwa* (Dz.U. z 2017 r., poz. 1384).
3. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 22 czerwca 2017 r. w *sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków* (Dz.U. z 2017 r., poz. 1265).
4. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 28 kwietnia 2017 r. w *sprawie Listy Skarbów Dziedzictwa* (Dz.U. z 2017 r., poz. 928).
5. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w *sprawie udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie i restauratorskie przy zabytku wpisanym Na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków* (Dz.U. z 2017 r. poz. 1674).
6. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 września 2017 r. *zmieniające rozporządzenie w sprawie udzielania pomocy na kulturę i ochronę dziedzictwa kulturowego w ramach Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko 2014–2020* (Dz.U. z 2017 r., poz. 1800).
7. Uchwała Rady Ministrów nr 232/2022 z dnia 23 listopada 2022 r. w *sprawie ustanowienia Rządowego Programu Odbudowy Zabytków* (RM-06111-230-22).

Inne ustawy, w których porusza się kwestię ochrony dziedzictwa kulturowego. Uzupełnieniem treści Ustawy są zapisy w innych ustawach i rozporządzeniach, związane tematycznie z zagadnieniami

ochrony dziedzictwa, zarówno materialnego jak i duchowego. Całość stanowi kompleksową regulację prawną tej dziedziny życia.

W 2015 r. weszła w życie tzw. „ustawa krajobrazowa”²⁴, która na poziomie regionalnym (wojewódzkim) wprowadza konieczność przeprowadzenia tzw. „audytów krajobrazowych”²⁵, których istotnym celem jest zdefiniowanie obszarów krajobrazów priorytetowych. Przez pojęcie krajobrazu priorytetowego²⁶ należy rozumieć krajobraz szczególnie cenny dla społeczeństwa ze względu na swoje wartości przyrodnicze, kulturowe, historyczne, architektoniczne, urbanistyczne, ruralistyczne lub estetyczno-widokowe i jako taki, wymagający zachowania lub określenia zasad i warunków jego kształtowania. Sejmik województwa ma możliwość ustalania norm i wytycznych dotyczących wysokości i kształtu budynków, stosowania miejscowych materiałów budowlanych, bądź form tradycyjnej architektury dla obiektów powstających na terenach cennych pod względem kulturowym. Na poziomie lokalnym ustawa daje wprawdzie samorządom gminnym możliwość uchwalenia „uchwał krajobrazowych” w randze prawa miejscowego, ale w ocenie miasta zasady, które mogłyby zostać przyjęte w uchwale (biorąc pod uwagę zakres kompetencji wskazany w ustawie) w istocie nie będą porządkowały chaosu reklamowego. Problem chaotycznych reklam sprowadza się głównie do reklam samowolnych, a te podlegają kompetencjom nadzoru budowlanego, łącznie z możliwością wykorzystania instrumentów egzekucyjnych, w tym nakładania kar. Obecnie w obrębie ścisłego centrum miasta (Starówka, ul. Zwycięstwa, ul. Dworcowa, teren przed dworcem PKP) obowiązuje od 2006 r. m.p.z.p., obejmujący Centrum i Śródmieście miasta, w którym bardzo precyzyjnie określono zasady dotyczące montażu i rozmieszczenia reklam oraz szyldów reklamowych. Jeżeli zajdzie potrzeba zmiany przedmiotowego planu miejscowego, wówczas będzie rozważana możliwość utworzenia Parku Kulturowego jako jednej z form i sposobu ochrony zabytków na danym obszarze. Utworzenie Parku Kulturowego otworzy możliwość wprowadzenia m. innymi konkretnych regulacji, określających zasady rozmieszczenia różnych form reklamowych.

Problematyka ochrony dziedzictwa kulturowego została uwzględniona również w innych aktach prawnych, m.in.:

1. Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. *Prawo budowlane* (t.j. Dz.U. z 2023 r., poz. 682 z późn. zm.);
2. Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. *o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym* (t.j. Dz.U. z 2023 r. poz. 977 z późn. zm.);
3. Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. *Prawo ochrony środowiska* (t.j. Dz.U. z 2022 r. poz. 2556 z późn. zm.);
4. Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. *o ochronie przyrody* (t.j. Dz.U. z 2023 r. poz. 1336 z późn. zm.);
5. Ustawa z dnia 25 października 1991 r. *o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej* (t.j. Dz.U. z 2020 r. poz. 194 z późn. zm.);
6. Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. *o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie* (t.j. Dz.U. z 2023 r. poz. 571);
7. Ustawa z dnia 3 października 2008 r. *o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko* (t.j. Dz.U. z 2023 r. poz. 1094 z późn. zm.);

²⁴ Ustawa z dn. 25 kwietnia 2015 r. *o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu*.

²⁵ Ustawa z dn. 25 kwietnia 2015 r. *o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu*, art.6; audyt krajobrazowy identyfikuje krajobrazy występujące na całym obszarze województwa, określa ich cechy charakterystyczne oraz dokonuje oceny ich wartości.

²⁶ Ibidem art. 7 pkt 1): definicje pojęć: reklama, tablica reklamowa, urządzenie reklamowe, krajobraz, krajobraz priorytetowy.

8. Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. *o muzeach* (t.j. Dz.U. z 2022 r. poz. 385);
9. Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. *o bibliotekach* (t.j. Dz.U. z 2022 r. poz. 2393);
10. Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. *o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach* (t.j. Dz.U. z 2020 r. poz. 164 z późn. zm.);
11. Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. *o samorządzie gminnym* (t.j. Dz.U. z 2023 r. poz. 40 z późn. zm.);
12. Ustawa z dnia 12 stycznia 1991 r. *o podatkach i opłatach lokalnych* (t.j. Dz.U. z 2023 r. poz. 70);
13. Ustawa z dnia 28 września 1991 r. *o lasach* (t.j. Dz.U. z 2023 r., poz. 1356 z późn. zm.);
14. Rozporządzenie Ministra Rozwoju i Technologii w *sprawie wymaganego zakresu projektu miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego* z dnia 17 grudnia 2021 r. (Dz.U. z 2021 r. poz. 2404);
15. Rozporządzenie Ministra Infrastruktury z dnia 26 sierpnia 2003 r. w *sprawie sposobu ustalania wymagań dotyczących nowej zabudowy i zagospodarowania terenu w przypadku braku miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego* (Dz.U. z 2003 r. Nr 164, poz. 1588 z późn. zm.).

Dziedzictwo niematerialne. Dziedzictwo kulturowe każdego narodu to nie tylko materialne świadectwa jego przeszłości i zabytki przyrody, ale również idee niematerialne, które tworzą naszą zbiorową pamięć. Jeśli kultura materialna podtrzymuje tożsamość narodu, to dziedzictwo duchowe tworzy ją, kształtuje, wzbogaca i pobudza do materialnego wyrażania. Termin dziedzictwa niematerialnego zawiera w sobie wszystkie przekazane nam przez przodków, nieuchwytne przejawy tego, co tworzy naszą grupową, narodową, etniczną bądź religijną tożsamość. Są to więc odziedziczone po przeszłych pokoleniach praktyki, wiedza, wyobrażenia, idee i wartości, umiejętności, przekazy. To niematerialne dziedzictwo kulturowe, przekazywane z pokolenia na pokolenie, jest stale odtwarzane przez wspólnoty i grupy w relacji z ich otoczeniem, oddziaływaniem przyrody i ich historią oraz zapewnia im poczucie tożsamości i ciągłości, przyczyniając się w ten sposób do wzrostu poszanowania dla różnorodności kulturowej oraz ludzkiej kreatywności.

Konwencja z Faro w Art. 2 definiuje wspólnotę dziedzictwa kulturowego jako „społeczność, która składa się z ludzi przypisujących wartość określonym aspektom dziedzictwa kulturowego, i pragnących, w ramach działań publicznych, zachować i przekazać je przyszłym pokoleniom”.

Ratyfikowana przez Polskę Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego²⁷ nakłada na Państwa–Strony obowiązek inwentaryzacji przejawów tego dziedzictwa znajdujących się na ich terytoriach zgodnie z zaleceniami i standardami Konwencji. Dziedzictwo niematerialne zagrożone jest bowiem przez liczne zjawiska pojawiające się we współczesnym świecie. Wśród tych zjawisk należy wymienić: globalizację, migracje ludności, postępujący proces urbanizacji i industrializacji, osłabienie więzi międzypokoleniowych, nadmierny ruch turystyczny.

²⁷ Konwencja w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, Paryż 2003.

Kluczowym celem Konwencji UNESCO z 2003 r. jest ochrona niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Dokument nakłada na Państwa–Strony obowiązek: identyfikacji, dokumentacji, badania, zachowania, zabezpieczenia, promowania i przekazywanie, w szczególności przez edukację, jak również rewitalizację różnych aspektów tego dziedzictwa.

Temu też poświęcone są Art. 15, 16 i 17 *Konwencji z Faro*.

Niematerialne dziedzictwo kulturowe przejawia się między innymi w pięciu wyodrębnionych przez UNESCO obszernych domenach. Działający przy Ministerstwie Kultury i Dziedzictwa Narodowego Zespół ds. Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego przystosował domeny do specyfiki polskiej tak, aby odzwierciedlały fenomeny istniejące na terenie naszego kraju.

1. Tradycje i przekazy ustne, w tym język jako nośnik niematerialnego dziedzictwa kulturowego

(przysłowia, zagadki, opowieści, rymowanki, legendy, mity, poematy i pieśni epickie, zaklęcia, modlitwy, śpiewy, recytacje, wyliczanki, przedstawienia dramatyczne, bajki, przysłowia, oracje, opowieści wspomnieniowe i wierzeniowe, historie, przemowy, lamenty pogrzebowe oraz zawołania pasterskie i handlowe).

2. Sztuki widowiskowe i tradycje muzyczne (muzyka wokalna i instrumentalna, taniec, teatr, pantomima, poezja śpiewana, widowiska religijne, karnawałowe i doroczne).

3. Praktyki społeczno-kulturowe (zwyczaje, rytuały i obrzędy świąteczne religijne i świeckie: chrzciny, wesela, pogrzeby; ceremonie lokalne i środowiskowe; zwyczaje odpustowe i pielgrzymki; gry i zabawy; folklor dziecięcy).

4. Wiedza i praktyki dotyczące przyrody i wszechświata (np.: meteorologia ludowa; wiedza i praktyki dotyczące przyrody, tradycyjne sposoby leczenia, zamawiania miłosne).

5. Wiedza i umiejętności związane z rzemiosłem tradycyjnym (rzemiosło i rękodzieło tradycyjne, dotyczy przede wszystkim umiejętności i wiedzy, których rzemiosło to wymaga, a nie samych wykonanych produktów).

Przejawem działań ochronnych w naszym kraju jest **Krajowa lista niematerialnego dziedzictwa kulturowego**, która ma charakter informacyjny i stanowi realizację wymogu Konwencji poprzez dokumentację żywego narodowego dziedzictwa niematerialnego. Lista jest spisem przejawów, w przyszłości będzie stanowiła podstawę do formułowania wniosków o zamieszczenie elementów dziedzictwa z terenu naszego Kraju na międzynarodowych listach prowadzonych w ramach Konwencji przez UNESCO.

Zawiera opis zamieszczonych na niej zjawisk, ich rys historyczny, informacje o miejscu występowania, znaczeniu dla praktykujących je społeczności, a także materiały fotograficzne. Krajową listę prowadzi Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego przy współpracy z Narodowym Instytutem Dziedzictwa.

Wszystkie środowiska związane z praktykowaniem tradycji, zwyczajów, obyczajów, wykonywaniem tradycyjnego rzemiosła i rękodzieła, kultywujące pamięć historyczną, przechowujące wiedzę tradycyjną i wierzenia, zajmujące się tradycjami muzycznymi, widowiskowymi, językowymi i wszelkimi innymi przejawami usankcjonowanej tradycją działalności człowieka mogą zgłaszać tego typu zjawiska do wpisu na Listę.

Kryteria wpisu na Krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego:

1. Element jest zgodny z definicją niematerialnego dziedzictwa kulturowego Konwencji UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego (art. 2 pkt 1 i 2 Konwencji).
2. Element jest przekazywany z pokolenia na pokolenie i stale odtwarzany przez wspólnoty i grupy, które uznają go za część swojego dziedzictwa.
3. Opracowano plan ochrony służący zabezpieczeniu elementu i podtrzymaniu jego żywotności.
4. Element został zgłoszony do wpisu przy jak najszerszym możliwym udziale i zaangażowaniu zainteresowanej wspólnoty, grupy, a w niektórych przypadkach także jednostek, które tworzą, utrzymują i przekazują dany element dziedzictwa niematerialnego oraz za ich uprzednią świadomą zgodą.

Polska Krajowa lista dziedzictwa niematerialnego liczy w chwili obecnej 25 pozycji, wśród których brak jest niestety zjawisk charakterystycznych dla, tak bogatej w tradycje, ziemi górnośląskiej. Wśród propozycji wpisu na Listę mogłyby znaleźć się np.: tradycje związane z noszeniem munduru górniczego, zwyczaje związane z obchodami Wielkiej Nocy (a zwłaszcza konne objazdy pól), zwyczaje związane z codziennym życiem rodzin górniczych, tak wspaniale zobrazowane w śląskiej trylogii filmowej Kazimierza Kutza itp.

Planowanie przestrzenne. Ustawa *o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* zawiera istotne uregulowania dotyczące zagospodarowania przestrzennego terenów. Dbanie o ład przestrzenny jest zadaniem samorządów²⁸, które wraz z przepisami ustawy, w art. 19, otrzymały wytyczne dla opracowania studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego i miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Tak więc w studiach i planach miejscowych uwzględnia się ochronę:

- 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
- 3) parków kulturowych.

Ochrona zabytków wpisanych do rejestru i ujętych w GEZ obowiązuje również przy wydawaniu decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

W uchwałach określających zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń, oprócz wymienionych wyżej obiektów rejestrowych i obiektów znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków, uwzględnia się również wnioski i rekomendacje audytów krajobrazowych oraz plany ochrony parków krajobrazowych.

Przy opracowywaniu studiów i planów uwzględnia się ustalenia, które zostały zapisane w gminnym programie opieki nad zabytkami, jeśli gmina taki posiada. A gdy zachodzi potrzeba, w dokumentach tych ustala się strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

²⁸ Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa (t.j. Dz.U. z 2022 r. poz. 2094 z późn. zm.); ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (t.j. Dz.U. z 2022 r. poz. 1526 z późn. zm.); ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz.U. z 2023 r. poz. 40 z późn. zm.).

Służby konserwatorskie właściwe dla danej gminy, zobowiązane są do wydania wniosków konserwatorskich zarówno do studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego jak również miejscowych planów. Celem tych wniosków jest umożliwienie samorządom realizacji obowiązku wprowadzenia do opracowań planistycznych zasad ochrony wartości zabytkowych obiektów i obszarów znajdujących się na obszarze działania tego samorządu.

II.3. ZADANIA I KOMPETENCJE ORGANÓW GMINY W ZAKRESIE OCHRONY ZABYTKÓW I OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Państwo realizuje swoje obowiązki względem zabytków między innymi za pośrednictwem organów samorządowych różnego szczebla. W tym względzie władzom gminy przypisana została istotna rola w kreowaniu ochrony dziedzictwa kulturowego na podległym terenie. Gminy z jednej strony są właścicielami dóbr kultury materialnej, z drugiej strony dysponują aparatem administracyjnym umożliwiającym prowadzenie właściwej polityki względem tej sfery życia publicznego.

Zakres działania i zadania samorządu gminnego w kwestii ochrony dziedzictwa kulturowego określają ustawy: z dnia 8 marca 1990 r. *o samorządzie gminnym*²⁹, *o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*³⁰ oraz tzw. „ustawa krajobrazowa”³¹.

Ustawa *o ochronie zabytków* daje władzom samorządowym do ręki instrumenty zapewniające konkretny wpływ na poprawę stanu obiektów zabytkowych istotnych dla krajobrazu kulturowego gminy. Po pierwsze **w gestii władz gminnych** pozostają dwie spośród pięciu form ochrony prawnej zabytków, a mianowicie: **utworzenie parku kulturowego oraz wprowadzenie stref chronionych pod względem konserwatorskim do opracowań planistycznych**. Po drugie samorząd gminny otrzymał możliwość **udzielania dotacji** na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru, na zasadach określonych w uchwale podjętej przez organ stanowiący gminy. Zakres prac podlegających dotacjom i zasady ich udzielania określono szczegółowo w art. 77 i 78 Ustawy. Obejmuje on szeroki wachlarz działań ratunkowych, rewaloryzatorskich i zabezpieczających.

Gminy mające w swoim posiadaniu obiekty zabytkowe, zobowiązane są do opieki nad nimi, tzn. utrzymywania ich we właściwym stanie, prowadzenia prac konserwatorskich i restauratorskich, inicjowania badań naukowych i dokumentacyjnych oraz popularyzowania ich roli w lokalnej społeczności.

W Ustawie duży nacisk kładzie się także na **działalność edukacyjną i popularyzatorską** promującą lokalną kulturę oraz materialne i niematerialne przejawy życia poprzednich pokoleń. Edukacja powinna objąć jak najszersze kręgi społeczne i w następstwie wzmocnić świadomość i tożsamość kulturową lokalnych społeczności. Ustawodawca zobowiązuje także władze samorządowe do **działań zwiększających atrakcyjność obiektów zabytkowych**, co sprzyja rozwojowi turystyki, która w wielu regionach ma szansę stać się alternatywą dla tradycyjnych gałęzi gospodarki. Z kolei, dzięki przepisom „ustawy krajobrazowej” samorządy gminne zyskują konkretne narzędzie, pozwalające na egzekwowanie porządku "reklamowego" na swoim terenie³².

29 (t.j. Dz.U. z 2023 r. poz. 40 z późn. zm.)

30 Ustawa: art. 16 – 20; art. 87; art. 81; art. 22 ust. 4, 5; art. 96 ust. 2.

31 Ustawa z dnia 25 kwietnia 2015 r. *o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu*.

32 Ustawa z dnia 25 kwietnia 2015 r. *o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu*, art. 7 pkt 5) wprowadza, m.in. zmiany w ustawie z dnia 27 marca 2003 r. *o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym* (t.j. Dz.U. z 2023 r. poz. 977 z późn. zm.), ustanawiające gminy decydującymi w sprawie ustalania w formie uchwały zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury, tablic reklamowych i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń, ich gabarytów, standardów jakościowych oraz rodzajów materiałów budowlanych, z jakich mogą być wykonane.

III. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

Ochrona zabytków i opieka nad nimi stanowi jedno z zadań własnych samorządów. Obowiązek ustawowy w tym względzie określają ustawy o samorządzie gminnym, powiatowym i wojewódzkim¹. Władze samorządowe prowadzą politykę ochrony dziedzictwa kulturowego na swoim terenie w oparciu o wytyczne państwa, zawarte w dokumentach strategicznych opracowanych na poziomie krajowym.

III.1. POLITYKA PAŃSTWA W ZAKRESIE OCHRONY ZABYTEKÓW I OPIEKI NAD ZABYTEKAMI

Obowiązek cyklicznego opracowywania programów opieki nad zabytkami spoczywa na władzach samorządowych wszystkich szczebli. Przepis dotyczy także Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, który jako organ odpowiedzialny za politykę państwa w kwestii ochrony zabytków, opracował „Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2023–2026”.

Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2023–2026 wszedł w życie 29 grudnia 2023 r.²

Dokument ten precyzuje cele i kierunki działań oraz zadania w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami w latach 2023–2026, określa warunki i sposób finansowania planowanych działań oraz harmonogram ich realizacji.

Głównym celem *Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2023–2026* jest **zwiększenie odporności zasobu zabytkowego w Polsce**.

W ramach tego założenia sprecyzowano trzy cele szczegółowe:

1. Weryfikacja wybranego zasobu zabytków i wzmocnienie narzędzi ochrony dziedzictwa o wyjątkowej wartości.
2. Wzmocnienie potencjału organizacyjnego systemu ochrony zabytków.
3. Rola zabytków w zrównoważonym rozwoju (edukacja i partycypacja).

¹ Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa (t.j. Dz.U. z 2022 r. poz. 2094 z późn. zm.); ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (t.j. Dz.U. z 2022 r. poz. 1526 z późn. zm.); ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz.U. z 2023 r. poz. 40 z późn. zm.).

² Uchwała nr 242 Rady Ministrów z dnia 8 grudnia 2023 r.; publikacja Monitorze Polskim (M.P. 2023 poz.1470).

Dla każdego z celów szczegółowych wyznaczono kierunki działań strategicznych, tj.:

- podnoszenie wiedzy o grupach zasobu zabytkowego;
- ochrona i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości;
- realizacja międzynarodowych zobowiązań;
- cyfryzacja procesów administracyjnych;
- nowe technologie w ochronie zabytków;
- reforma finansowania ochrony i opieki nad zabytkami;
- wzmacnianie ochrony zabytków wobec zmian klimatycznych;
- edukacja w zakresie wartości dziedzictwa kulturowego.

Program jest finansowany ze środków budżetu państwa z części 24 – „Kultura i ochrona dziedzictwa narodowego”. Łączna kwota środków na realizację Programu w całym okresie jego realizacji wynosi **55 796 050 zł**. Program realizuje jako podmiot wiodący: Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Ponadto realizują go: Narodowy Instytut Dziedzictwa, Narodowy Instytut Konserwacji Zabytków, Narodowe Muzeum Morskie w Gdańsku.

Narodowy Instytut Dziedzictwa³ to narodowa instytucja kultury podległa Ministerstwu Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Jej misją jest tworzenie podstaw dla zrównoważonej ochrony dziedzictwa poprzez gromadzenie i upowszechnianie wiedzy o zabytkach, wyznaczanie standardów ich ochrony i konserwacji oraz kształtowanie świadomości społecznej w celu zachowania dziedzictwa kulturowego Polski dla przyszłych pokoleń. Instytut powołany został do życia 1 stycznia 2011 jako prawny następca Ośrodka Dokumentacji Zabytków przekształconego w Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków. Stanowi merytoryczne zaplecze Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Generalnego Konserwatora Zabytków oraz wojewódzkich konserwatorów zabytków. NID realizuje następujące zadania:

1. Gromadzi i zarządza zasobem dokumentacji rejestru zabytków i krajowej ewidencji zabytków.
2. Ewidencjonuje badania archeologiczne realizowane na terenie kraju.
3. Monitoruje stan zachowania i ocenia stan wartości zasobu dziedzictwa, a także monitoruje i analizuje zagrożenia dla dziedzictwa i wypracowuje metody przeciwdziałania tym zagrożeniom.

³ Aktualne informacje na temat ochrony dziedzictwa kulturowego i szeroko zakrojonej działalności NID, obejmującej edukację, propagowanie i upowszechnianie problematyki związanej z dziedzictwem kulturowym, można znaleźć na stronach internetowych instytutu: www.nid.pl.

4. Buduje i rozwija ogólnopolską geoprzestrzenną bazę danych o zabytkach (m.in. prowadzi portal zabytek.pl).
5. Publikuje i upowszechnia wyniki badań naukowych, prac projektowych i konserwatorskich oraz inne wydawnictwa z zakresu ochrony dziedzictwa.
6. Realizuje specjalistyczne programy szkoleniowe i informacyjne na rzecz służb konserwatorskich i środowisk związanych z opieką nad zabytkami.
7. Wydaje opinie i ekspertyzy dotyczące działań przy zabytkach na rzecz organów administracji publicznej.
8. Tworzy i upowszechnia standardy dokumentacji, badań i konserwacji zabytków ruchomych, nieruchomych i archeologicznych.
9. Koordynuje procedurę występowania z wnioskiem o uznanie przez Prezydenta RP zabytku nieruchomego za Pomnik historii, oraz prowadzi monitoring miejsc i obiektów uznanych za pomniki historii.
10. Podejmuje współpracę z właścicielami i zarządcami zabytków na rzecz właściwego zarządzania zasobem dziedzictwa kulturowego oraz promuje zasady opieki nad zabytkami.
11. Zajmuje się ewaluacją i doskonaleniem systemu ochrony oraz ewidencji dziedzictwa materialnego i niematerialnego.
12. Realizuje w zakresie powierzonym przez ministra zadania wynikające z porozumień, konwencji i innych dokumentów ratyfikowanych przez Polskę związanych z ochroną i opieką nad dziedzictwem materialnym i niematerialnym (w NID działa Ośrodek ds. światowego dziedzictwa, odpowiadający za koordynację procedury składania wniosków na Listę światowego dziedzictwa UNESCO oraz zespół ds. dziedzictwa niematerialnego zajmujący się obsługą Krajowej listy niematerialnego dziedzictwa kulturowego).
13. Realizuje programy społeczne w zakresie edukacji na rzecz ochrony i opieki nad dziedzictwem materialnymi i niematerialnymi (m.in. kampania społeczna „Krajobraz mojego miasta”, Europejskie Dni Dziedzictwa, Ogólnopolski Konkurs Filmowy „Zabytkomania”, program własny „Wspólnie dla dziedzictwa”).
14. Organizuje i prowadzi inne prace związane z ochroną i dziedzictwa kulturowego na zlecenie ministra i generalnego konserwatora zabytków (m.in. program „Ochrona zabytków archeologicznych”, dotacje na badania archeologiczne poprzedzające inwestycje).

III.2. RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z PROGRAMAMI I DOKUMENTAMI STRATEGICZNYMI WYKONANYMI NA POZIOMIE WOJEWÓDZTWA

Program Opieki nad Zabytkami Miasta Gliwice, biorąc pod uwagę specyfikę, zasoby i stan miasta, nawiązuje do założeń wytyczających kierunki rozwoju województwa śląskiego, zawartych w wojewódzkich programach rozwojowych.

Strategia Rozwoju Województwa Śląskiego „Śląskie 2030”⁴. Opracowanie przedstawia wizję rozwoju województwa, cele oraz sposoby ich osiągnięcia, w kontekście występujących uwarunkowań w perspektywie 2030 r.

Kwestie dziedzictwa kulturowego znalazły swoje miejsce w Celu strategicznym B – *Województwo śląskie regionem przyjaznym dla mieszkańca* i jego Celu operacyjnym B.2 – *Aktywny mieszkaniec* – w punktach: „Promowanie, upowszechnianie i ochrona dziedzictwa kulturowego” oraz „Wzmocnienie świadomości i budowanie tożsamości narodowej i regionalnej”.

Z kolei w Celu strategicznym C – *Województwo śląskie regionem wysokiej jakości środowiska i przestrzeni*, w jego Celu operacyjnym C.1 – *Wysoka jakość środowiska* – w punktach: „Przeciwdziałanie skutkom i ograniczenie negatywnego wpływu eksploatacji górniczej na środowisko, w tym na tkankę miejską”, „Wsparcie działań zmierzających do zachowania i odtwarzania bio- i georóżnorodności, w tym ochrona obszarów o wysokich walorach przyrodniczych, leśnych i korytarzy ekologicznych” w Celu operacyjnym C.3. – *Atrakcyjne warunki zamieszkania, kompleksowa rewitalizacja, zapobieganie i dostosowanie do zmian klimatu* w punktach: „Rekultywacja i rewitalizacja obszarów zdegradowanych oraz zagospodarowanie terenów i obiektów przemysłowych m.in. na cele środowiskowe, gospodarcze, kulturalne, rekreacyjne”, „Poprawa jakości i atrakcyjności przestrzeni publicznych, szczególnie centrów miast oraz osiedli mieszkaniowych i starych dzielnic” w Celu strategicznym D – *Województwo śląskie regionem sprawnie zarządzanym* w Celu operacyjnym D.2. – *Aktywna współpraca z otoczeniem i kreowanie silnej marki regionu*, w punkcie: „Ochrona, promocja oraz podnoszenie atrakcyjności miejsc i obiektów o wartości historycznej, symbolicznej, architektonicznej, przyrodniczej, stanowiących „wizytówki” regionu”.

W ramach Strategii opracowano także Przedsięwzięcia, w których ujęto problematykę dziedzictwa kulturowego: *Turystyczne Śląskie*, pkt 2: *Popularyzacja rozpoznawalności i dalszy rozwój marki Szlaku Zabytków Techniki Województwa Śląskiego i Szlaku Orlich Gniazd*. Pkt 5: *Popularyzacja i rozwój infrastruktury służącej turystyce pielgrzymkowej i turystyce sentymentalno-kulturowej*. (w ramach Celów strategicznych A i D), Przedsięwzięcie: *Kulturalne Śląskie*, punkt 1: *Inwestycje w zakresie modernizacji i rozwoju regionalnej i ponadlokalnej infrastruktury kultury*, oraz 5: *Wsparcie edukacji regionalnej, z uwzględnieniem różnorodności kulturowej województwa*. W ramach Celów strategicznych B i D; Przedsięwzięcie: *Eko Śląskie*, punkt 1. *Kształtowanie i ochrona terenów przyrodniczo cennych, w tym zasobów leśnych*, punkt 5. *Opracowanie i wdrożenie koncepcji ochrony oraz integracji systemów przyrodniczych miast i ich otoczenia, w tym wokół Metropolii Górnośląskiej*. W ramach Celu Strategicznego C.

Regionalny Program Operacyjny dla Województwa Śląskiego⁵ jest dokumentem programowym określającym obszary działań, jakie organy wojewódzkie podejmują na rzecz wspierania rozwoju regionu. RPO WSL na lata 2014-2020 wymienia oś priorytetową *Ochrona środowiska i efektywne wykorzystanie jego zasobów*, w której pod hasłem *Dziedzictwo kulturowe*⁶ sprecyzowano działania, mające doprowadzić do zwiększenia atrakcyjności obiektów kulturowych regionu. Dokument deklaruje wsparcie dla dwóch typów projektów:

1. Prace konserwatorskie, restauratorskie, roboty budowlane dla obiektów wpisanych do rejestru zabytków prowadzonego przez Śląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.
2. Prace konserwatorskie, restauratorskie, roboty budowlane dla obiektów przynależnych do Szlaku Zabytków Techniki.

4 Przyjęta przez Sejmik Województwa Śląskiego Uchwałą nr VI/24/1/2020 z dnia 19.10.2020 r.

5 Projekt RPO WSL 2014-2020 został przyjęty przez Zarząd Województwa Śląskiego i przekazany do Komisji Europejskiej w dniu 10 kwietnia 2014 r. Następnie zaakceptowany został przez Komisję Europejską 18 grudnia 2014 r. 28 grudnia 2016 roku Zarząd Województwa Śląskiego przyjął zaktualizowany Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych RPO WSL 2014-2020 wersja 8; zmiany wprowadzone w SZOOP wynikają z dopasowania zapisów SZOOP RPO WSL 2014-2020 do aktualnie obowiązujących wytycznych. Ostatnia aktualizacja: 11 października 2023, v.22.7, uchwała nr 2141/455/VI/2023 Zarządu Województwa Śląskiego.

6 Ibidem, str. 194 - 200: Działanie 5.3.

Dotacje te ograniczone są poniższymi warunkami:

- 1) W ramach działania 5.3. kwalifikowalne będą prace w otoczeniu obiektu do kwoty 200 000 zł.
- 2) Nie jest możliwe dofinansowanie projektu polegającego wyłącznie na zagospodarowaniu otoczenia.
- 3) W ramach zagospodarowania otoczenia nie będą realizowane parkingi.
- 4) Projekty mogą być realizowane tylko na zabytkach wpisanych do rejestru Śląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków lub wpisanych na listę Szlaku Zabytków Techniki.
- 5) Wsparcia nie uzyskają przedsięwzięcia polegające na odnowie, przebudowie zabytkowych cmentarzy, jak również przedsięwzięcia dotyczące wyłącznie zabytkowych parków i innych form zaprojektowanej zieleni.
- 6) Wsparciem objęte będą obiekty przeznaczone na cele kulturalne.
- 7) Nie ma możliwości finansowania zabytków ruchomych (wypożyczenia).
- 8) Wsparcie nie będzie kierowane na budowę od podstaw nowej infrastruktury kulturalnej.
- 9) Wyklucza się wspieranie obiektów zabytkowych lub ich części przeznaczonych na cele mieszkaniowe, będących siedzibami szkół, służby zdrowia, poczty, administracji publicznej lub spełniającymi cele administracyjne, itp.

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa śląskiego.⁷

Dokument definiuje cztery główne cele polityki przestrzennej województwa, wymieniając wśród nich kwestię „przestrzeni” jako ograniczonego dobra, wymagającego zrównoważonego wykorzystywania zasobów środowiska naturalnego i kulturowego. Współczesne podejście do problemu środowiska życia człowieka nie ogranicza się wyłącznie do zachowania krajobrazów odziedziczonych z przeszłości i zapobiegania niepożądanym ich zmianom (ochrona bierna), ale na wywoływaniu zmian przekształcających (ochrona czynna), które oprócz zachowania stanu istniejącego obejmują również jego twórcze wzbogacenie i tym samym powiększenie krajobrazu kulturowego, który jest integralną częścią środowiska naturalnego i przekształconego.

Dla realizacji celu przyjmuje się następujące kierunki polityki przestrzennej:

1. Ochrona zasobów środowiska.
2. Kształtowanie krajobrazów kulturowych w obszarach miejskich.
3. Kształtowanie krajobrazów kulturowych w obszarach wiejskich.

Jeśli chodzi o cele interesujące nas z punktu widzenia niniejszego Programu, przyjęto katalogi działań.

Wśród nich, m.in.:

- kreowanie przestrzeni publicznych umożliwiających wspólne spędzanie czasu i integrację społeczności lokalnych;
- zachowanie tożsamości kulturowo-krajobrazowej, w tym zachowanie identyfikatorów krajobrazu, charakterystycznych dla danego obszaru wraz z ich adaptacją do nowych funkcji; kształtowanie terenów zieleni miejskiej pełniących funkcje rekreacyjne, zdrowotne, estetyczne, przyrodnicze;

⁷ Sejmik Województwa Śląskiego przyjął Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Śląskiego 2020+ uchwałą Nr V/26/2/2016 z dnia 29 sierpnia 2016 r. – do dnia 19.11.2023 r. brak aktu zmieniającego.

- kształtowanie systemu zielonych pierścieni wokół miast w oparciu o lasy, parki regionalne i tereny otwarte;
- rewitalizacja zdegradowanej tkanki miejskiej;
- rekultywacja, rewitalizacja i kształtowanie terenów zdegradowanych (w tym przemysłowych, powojennych, pokolejowych) z wykorzystaniem ich na tereny o funkcjach komercyjnych i publicznych (ekologicznych, turystycznych, kulturowych, usługowych i społeczno-gospodarczych).

Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w Województwie Śląskim na lata 2022–2025.⁸

Program formułuje ideę przewodnią działań na rzecz ochrony środowiska kulturowego województwa śląskiego:

Cele programu wynikają z przeprowadzonej analizy zasobów zabytkowych i uwzględniają cele wskazane w ustawie. Przyjęto następujące poziomy strategiczne: cele strategiczne, cele operacyjne, kierunki działań. Sformułowano je w zgodności ze strategią rozwoju województwa oraz właściwymi krajowymi i wojewódzkimi dokumentami strategicznymi. Zabytki posiadają potencjał nie tylko materialny, ale też artystyczny i poznawczy, utrwalający naszą pamięć narodową oraz tworzący tożsamość. Stanowią policzalne wartości przestrzeni, która – mając swoisty *genius loci* – bywa konkurencyjna na rynku idei oraz na rynku nieruchomości. Świadome zarządzanie dziedzictwem, w tym na aktualizowanej Strategii rozwoju kultury w województwie śląskim na lata 2006–2020, ostatniego dokumentu tej rangi w zakresie kultury, może być elementem budowy wspólnego kapitału społecznego – tożsamości miejsca, a pośrednio więzi międzyludzkich i zaufania, które ułatwiają interakcje oraz współdziałanie. Przy skutecznym zarządzaniu dziedzictwem materialnym obiekty zabytkowe są postrzegane przez społeczeństwo jako wartość. Zabytek pojmowany w ten sposób oddziałuje na stan gospodarki i przyczynia się do rozwoju społeczno-gospodarczego danego miejsca i regionu. Mając na uwadze powyższe, sformułowano następujący cel nadrzędny Wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami w województwie śląskim na lata 2022–2025: *Harmonijne zarządzanie krajobrazem kulturowym oraz optymalne zachowanie autentycznego materialnego i niematerialnego dziedzictwa wspomaga budowę kapitału społecznego oraz rozwoju gospodarczego województwa i promocji regionu w kraju i na świecie*. Aby ten cel został zrealizowany, konieczne jest podjęcie działań związanych z materią zabytków i kompetencją społeczną. Temu służą wyróżnione dwa cele strategiczne programu:

- **Cel strategiczny I** – Zrównoważone zachowanie dziedzictwa kulturowego (materialnego i niematerialnego) i włączenie go w zarządzanie procesami gospodarczymi.
- **Cel strategiczny II** – Kształtowanie pozytywnego klimatu dla instytucji i włączenia społecznego w opiekę nad dziedzictwem kulturowym regionu. Kształtowanie kulturowego obrazu województwa. O wartości dziedzictwa stanowi jego autentyzm rozumiany jako zachowana oryginalna substancja materialna oraz konteksty kulturowe. Właściwie zachowane, autentyczne, atrakcyjnie eksponowane i udostępnione zabytki będą stanowić ważny element rozwoju gospodarczego regionu.

Dla celu strategicznego sformułowano trzy cele operacyjne:

- **Cel operacyjny I.1** – Weryfikacja zasobów zabytkowych województwa.
- **Cel operacyjny I.2** – Budowa kompleksowej strategii i wywiedzionego z niej systemu zarządzania dziedzictwem kulturowym województwa.
- **Cel operacyjny I.3** – Zarządzanie materialnym i niematerialnym dziedzictwem jako element strategii gospodarczej województwa śląskiego.

CEL OPERACYJNY I.1. Weryfikacja zasobów zabytkowych województwa. *Sprawną i efektywną opieką nad zabytkami* wymaga głębokiej, opartej na solidnych podstawach wiedzy o historii, tradycjach i dziedzictwie. Niezbędna jest aktualna wiedza o stanie zachowania zabytków znajdujących się w ewidencji, jak również obiektów aspirujących do tego miana w wyniku upływu czasu i zmiany definicji pojęcia zabytek. Opieka nad zabytkami powinna opierać się na wiedzy o zabytkach województwa i konserwacji opartej na solidnych podstawach naukowych. Braki w dokumentacji badawczej, analitycznej i syntetyzującej w znaczący sposób utrudniają działania w sferze konserwacji zabytków i mogą być przyczyną utraty przez nie wartości zabytkowych. Uzupełnienie tych braków pozwoli na sprawowanie skutecznej i efektywnej opieki nad zabytkami. Rezultatem działań powinny być rozpoznanie stanu zasobów zabytkowych województwa i jego wartości, pogłębienie wiedzy o historii, tradycjach i zabytkach regionu, powiększenie zasobu i aktualizacja opracowań studialnych i analitycznych niezbędnych do prawidłowej opieki nad zabytkami i właściwego zarządzania zabytkami. Dla realizacji przedstawionego celu operacyjnego przyjęto następujące kierunki działań:

- **Kierunek działań I.1.A** – Weryfikacja zabytków województwa. Realizacja kierunku będzie polegała na: – waloryzacji zabytków i określeniu ich znaczenia dla dziedzictwa regionu, kraju, Europy, świata, – opracowanie kart ewidencyjnych i adresowych zabytków włączonych do wojewódzkiej i gminnych ewidencji zabytków, – inwentaryzacja zabytków archeologicznych (w tym program Archeologiczne Zdjęcie Polski).
- **Kierunek działań I.1.B** – Rozwój badań i studiów nad zabytkami województwa. Realizacja kierunku to: – rozwój zaplecza naukowego i kompleksowych programów badawczych, – rozwoju badań i dokumentowania zabytków, sporządzanie studiów historyczno-konserwatorskich, – realizacja pilotażowych projektów badawczych, tworzenie źródeł wizualnych, fonicznych i tekstowych dotyczących zjawisk kultury ludowej, – digitalizacja regionalnych i lokalnych zasobów zabytkowych oraz tworzenie struktur udostępniania zbiorów, – powstanie forum wymiany doświadczeń dla osób zajmujących się problematyką dziedzictwa kulturowego regionu, – dalekookresowo – powstanie centrum badawczo-zarządczego koncentrującego informację i działania związane z badaniami dziedzictwa kulturowego województwa oraz ich upowszechnianiem.

CEL OPERACYJNY I.2 – Budowa kompleksowej strategii i wywiedzionego z niej systemu zarządzania dziedzictwem kulturowym województwa. Efektywne zarządzanie zabytkami wymaga tworzenia nowoczesnych struktur organizacyjno-technicznych, począwszy od organizacji struktur organizacyjnych urzędów JST, w których powinny się znaleźć specjalistyczne stanowiska odpowiedzialne za sprawy dziedzictwa kulturowego (miejski/powiatowy konserwator zabytków), poprzez organizację i udostępnianie bazy danych o zabytkach oraz właściwy monitoring przemian, jakim one podlegają, a skończywszy na wykorzystaniu dostępnych narzędzi kształtowania przestrzeni województwa, (programy opieki nad zabytkami, wprowadzenie ustawowych form ochrony konserwatorskiej pozostających w kompetencji gmin, planowanie przestrzenne) w celu sprawowania efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami. Ten cel operacyjny będzie realizowany za pomocą następujących kierunków działań:

- **Kierunek działań I.2.A** – Tworzenie nowoczesnych struktur zarządzania zabytkami. Realizacja kierunku będzie polegała na: – uwzględnianiu stanowiska ds. opieki nad zabytkami w strukturze organizacyjnej urzędów JST, – tworzeniu elektronicznej bazy danych o zabytkach, – digitalizacji zabytków.
- **Kierunek działań I.2.B** – Zarządzanie zabytkami. Realizacja kierunku to: – opracowywanie programów opieki nad zabytkami, – opracowywanie planów zagospodarowania przestrzennego – wykorzystanie ustaleń planów do wprowadzenia zasad ochrony zabytków, w tym parków kulturowych, – świadome wykorzystywanie różnych form ochrony zabytków (takich jak park kulturowy, pomnik historii), regulowanie polityki wobec zabytków za pomocą realizowanych zadań publicznych, – stosowanie zachęt do opieki nad zabytkami realizowanej przez ich właścicieli, – organizacja konkursów urbanistycznych i architektonicznych mających na celu wybór najwłaściwszych sposobów działania w tkance zabytkowej i jej otoczeniu

(np. harmonijne wkomponowanie nowych obiektów), – opracowywanie i wykorzystywanie studiów krajobrazowych przy zagospodarowaniu terenów otwartych i wewnątrz miejskich, w tym kształtowaniu panoram miast i wsi, – rekomendacja obiektów o wysokich walorach zabytkowych do objęcia prawną ochroną konserwatorską, – tworzenie i aktualizowanie infrastruktury informującej o obiektach zabytkowych i obiektach turystyki kulturowej, np. tablice informacyjne przy obiektach zabytkowych i związanych z turystyką kulturową, – tworzenie i aktualizowanie infrastruktury systemu informacji kulturowej i turystycznej (w tym elektronicznej), np. organizacja oznakowania drogowego do zabytków, GPS, wydawnictwa informacyjne, strony internetowe, – ciągle doskonalenie kompetencji własnych w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

CEL OPERACYJNY I.3 – Zarządzanie materialnym i niematerialnym dziedzictwem jako element strategii gospodarczej województwa śląskiego. Wykorzystanie obiektów zabytkowych do realizacji współczesnych celów gospodarczych wymaga ich właściwej konserwacji, rewaloryzacji i adaptacji i z uwzględnieniem ich autentyzmu. Podejmowane działania powinny mieć charakter kompleksowy – począwszy od badań, planowania i programowania działań poprzez całościowe procedury inwestycyjne, a skończywszy na działaniach prowadzonych bezpośrednio na materii zabytku. Temu celowi operacyjnemu będą służyły następujące kierunki działań:

- **Kierunek działań I.3.A** – Konserwacja i adaptacja zabytków. Kierunek będzie realizowany przez: – podejmowanie strategicznych działań konserwatorskich remontowych i adaptacyjnych przy zabytkach poprzedzonych opracowaniem pełnej dokumentacji konserwatorskiej ze szczególnym zwróceniem uwagi na zachowanie autentyczności zabytku i kontekstów krajobrazu kulturowego. Ważne jest działanie w oparciu o badania specjalistyczne i ekspozycja autentyczności obiektu, – konserwacja oraz przeciwdziałanie niszczeniu stanowisk archeologicznych, w tym zachowanie zabytków archeologicznych, dokumentowanie oraz opracowywanie wyników badań, w tym ratowniczych, – zabezpieczenie zabytków archeologicznych przed zagrożeniami naturalnymi oraz na wypadek eksploatacji rabunkowej, – działania i inwestycje wynikające z przepisów przeciwpożarowych, zapobiegania klęskom żywiołowym, ochrony klimatu oraz zabezpieczeń przeciwwłamaniowych.

- **Kierunek działań I.3.B** – Świadome kreowanie nowych funkcji obiektów zabytkowych, w tym markowych produktów turystycznych. Realizacja kierunku będzie polegała na: – rekomendowanie nowoczesnych funkcjonalności dla obiektów zabytkowych tworzeniu nowych i wzmacnianiu istniejących markowych produktów turystycznych, – organizacji kampanii promocyjnych w oparciu o dziedzictwo kulturowe. Poszanowanie dla zabytków, historii i tradycji regionu wynika z wiedzy i identyfikacji kulturowej i tożsamościowej z daną przestrzenią. Jedynie wysoka świadomości społeczna o wartościach zabytków i tradycji oraz potrzeba ich zachowania dla przyszłych pokoleń są w stanie zapewnić kształtowanie obrazu kulturowego województwa z poszanowaniem jego historii i według zasad zrównoważonego rozwoju. Osiągnięcie tego celu wymaga propagowania wiedzy o zabytkach oraz aktywizacji społeczeństwa na rzecz opieki nad zabytkami. Cele te można osiągnąć przez szeroko zakrojone działania edukacyjne oraz popularyzację i promocję wiedzy o zabytkach, a także wspieranie działań zachęcających do poznawania dziedzictwa kulturowego regionu i stosowanie zachęt do pracy na rzecz opieki nad zabytkami przez nagradzanie przykładów dobrych praktyk. Dla drugiego celu strategicznego sformułowano dwa cele operacyjne:

- **Cel operacyjny II.1** – Upowszechnianie wiedzy o zabytkach oraz sposobach opieki nad zabytkami na wszystkich poziomach edukacji.

- **Cel operacyjny II.2** – Włączenie społeczności lokalnych w procesy opieki nad dziedzictwem kulturowym od poziomu strategii do wspólnych, systemowych działań.

CEL OPERACYJNY II.1. Upowszechnianie wiedzy o zabytkach oraz sposobach opieki nad zabytkami na wszystkich poziomach edukacji. Opieka nad zabytkami jest także efektem wiedzy i kompetencji społecznej. Dlatego realizacja celu wymaga podjęcia działań na rzecz edukacji na każdym szczeblu o szeroko

rozumianym dziedzictwie kulturowym oraz popularyzacji i promocji wiedzy o zabytkach. Efektem realizacji celu będzie wzrost poziomu wiedzy, a tym samym ochrony zabytków. Będą wdrożone programy i ścieżki edukacyjne adresowane do uczniów, studentów, profesjonalistów i decydentów, wzbogacenie wiedzy o zabytkach i ich wartości oraz sposobach postępowania z zabytkami w celu ich zachowania, adaptacji, właściwego eksponowania itd. Do realizacji tego celu przyjęto następujące kierunki działań:

• **Kierunek działań II.1.A** – Wzmocnienie edukacji o dziedzictwie kulturowym. Kierunek będzie realizowany przez: – systemowy rozwój i wzmocnienie edukacji regionalnej na wszystkich szczeblach edukacji – doskonalenie kadr działających w strefie opieki nad zabytkami, – aktualizowanie i zwiększanie oferty nauczania uczelni wyższych, w tym organizację praktyk studenckich i stażów, – tworzenie i realizację programów edukacyjnych dotyczących zabytków i tradycji, w tym warsztaty, wystawy, wycieczki, konkursy, ścieżki edukacyjne – realizację warsztatów oraz innych form szkoleń w zakresie opieki nad zabytkami i dziedzictwem przyrodniczo-kulturowym, – organizację interdyscyplinarnych warsztatów i szkoleń, w tym działania na rzecz zachowania folkloru oraz obrzędów i zwyczajów, zanikających zawodów i umiejętności oraz wzorców życia – przekazywanie zanikających umiejętności, – ukierunkowane na ochronę dziedzictwa włączenie społeczne w ramach strategicznych procesów gentryfikacji – kompleksowa realizacji tzw. programów dostępności Dziennik Urzędowy Województwa Śląskiego – 34 – Poz. 3000.

• **Kierunek działań II.1.B** – Zarządzanie popularyzowaniem wiedzy o zabytkach. Kierunek będzie realizowany przez: – promocję dziedzictwa kulturowego przy użyciu nowych technologii i mediów, w tym mediów społecznościowych oraz tradycyjnie poprzez wydawnictwa, spotkania itp., – organizację wydarzeń na skalę lokalną, regionalną i ponadregionalną promujących zabytki i markowe produkty turystyczne (Juromania, Industriada, EDD i inne), – organizację konferencji, sesji popularnonaukowych i spotkań mających na celu popularyzację wiedzy o zabytkach, – równoległa popularyzacja dziedzictwa niematerialnego, w tym organizacja wystaw, konkursów, przeglądów, warsztatów, festiwali, podtrzymywanie i popularyzacja kultury ludowej i tradycyjnej, gwar regionów etnograficznych – realizację interdyscyplinarnych projektów wykorzystujących dziedzictwo kulturowe regionu w ramach projektów transgranicznych i międzynarodowych. – Udostępnianie zabytków osobom z niepełnosprawnościami.

CEL OPERACYJNY II.2 – Włączenie społeczności lokalnych w procesy opieki nad dziedzictwem kulturowym od poziomu strategii do wspólnych, systemowych działań. Zabytki w dużej mierze wypełniają przestrzeń nas otaczającą. Aby zachęcić mieszkańców do opieki nad zabytkami, niezbędne jest wykształcenie pozytywnych postaw wobec zabytków i tradycji regionu przez działania na rzecz poznania zabytków i stosowanie zachęt do działania na rzecz opieki nad zabytkami. Efektem realizacji celu będzie wzrost zainteresowania historią, tradycją i zabytkami wśród mieszkańców regionu, podniesienie aktywności społecznej w dziedzinie opieki nad zabytkami. Celowi temu służyć będą następujące kierunki działań:

• **Kierunek działań II.2.A** – Wspieranie działań oddolnych na rzecz zachowania dziedzictwa kulturowego regionu i opieki nad zabytkami. Kierunek będzie realizowany przez: – organizowanie i wspieranie przedsięwzięć mających na celu ochronę i promocję miejsc o znaczeniu historyczno-kulturowym – sprzyjanie budowaniu tożsamości lokalnej i regionalnej przez promowanie inicjatyw kulturowych, – ułatwianie realizacji przedsięwzięć mających na celu przybliżenie zabytków i tradycji regionu szerokiemu gronu odbiorców, – organizację ognisk, kółek zainteresowań, warsztatów skierowanych do środowisk osób wykluczonych (osób bezrobotnych, ze środowisk marginalizowanych oraz patologicznych).

• **Kierunek działań II.2.B** – Promowanie przykładów dobrych praktyk w sferze opieki nad zabytkami. Kierunek będzie realizowany przez: – nagradzanie za działalność na rzecz opieki nad dziedzictwem kulturowym i upowszechnianiem wiedzy, – wprowadzanie nagród za poszanowanie sąsiedztwa obiektów zabytkowych przy lokalizacji nowych inwestycji – wpisanie inwestycji w historyczny krajobraz, – rekomendowanie konkursów uwzględniających znaczenie i zachowanie krajobrazu kulturowego dla przypadków dobrych praktyk odbudowy, rewitalizacji, jak i zmiany funkcji obiektu.

WDRAŻANIE PROGRAMU W ramach wyznaczonych celów i kierunków działań zostały określone rodzaje zadań. Dla każdej grupy zadań zostały wyznaczone podmioty odpowiedzialne za realizację poszczególnych typów projektów oraz potencjalne źródła finansowania. Wdrażanie programu będzie odbywać się we wspólnym działaniu jednostek samorządowych, wojewódzkiego konserwatora zabytków, właścicieli przedsiębiorstw prywatnych, organizacji pozarządowych i instytucji, dla których opieka nad zabytkami jest działalnością statutową. Instytucją odpowiedzialną za wdrażanie programu jest Zarząd Województwa Śląskiego, wykonujący zadania przy pomocy wydziałów Urzędu Marszałkowskiego Województwa Śląskiego. Jednostką koordynującą realizację programu jest Instytut Myśli Polskiej im. W. Korfańskiego w ramach działu Centrum Dziedzictwa Kulturowego. Program będzie finansowany przy wykorzystaniu wielu źródeł, w tym środków prywatnych i publicznych oraz funduszy strukturalnych.

Obowiązek prowadzenia kontroli stanu realizacji programu wynika z art. 87 ust. 5 i 6 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. *o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*. Zgodnie z cytowaną ustawą Zarząd Województwa Śląskiego ma obowiązek sporządzić sprawozdanie ze stanu realizacji Wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami w województwie śląskim i przedstawić je sejmikowi województwa w cyklu dwuletnim. Następnie sprawozdania te powinny być przekazywane Generalnemu Konserwatorowi Zabytków w celu ich wykorzystania przy opracowywaniu, aktualizacji i realizacji krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

IV. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

Treści zawarte w *Programie Opieki nad Zabytkami Miasta Gliwice na lata 2024–2027* korespondują z wytycznymi zawartymi w innych opracowaniach i dokumentach miejskich, co stwarza warunki do integrowania działań i prowadzenia przez władze samorządowe polityki zrównoważonego rozwoju.

IV.1. DOKUMENTY O CHARAKTERZE STRATEGICZNYM I PROGRAMOWYM

Strategia rozwoju miasta Gliwice do roku 2040 „Gliwice 2040”¹. Jest to podstawowy dokument obejmujący wszystkie aspekty życia miasta Gliwice i na podstawie analizy całokształtu zjawisk społeczno-gospodarczych, definiujący kierunki rozwoju na następne lata. Dokument ten następująco określa główne cele strategiczne: *W Gliwicach najważniejsi są ludzie. Ich aspiracjom podporządkowane jest myślenie o roli oraz wykorzystaniu zasobów środowiskowych i materialnych. Gliwice są w czołówce europejskich miast szybko odczytujących przyszłe trendy. Z wyprzedzeniem tworzą i przyjmują rozwiązania pozwalające sprawnie reagować na zmiany w otoczeniu. Firmy, instytucje i przestrzeń publiczna tworzą ponadprzeciętną jakość oferty Gliwic w zakresie pracy i spędzania czasu wolnego. Miasto jest filarem Górnośląsko-Zagłębiowskiej Metropolii i jednym z najważniejszych punktów w południowej części Polski.*

Przewaga konkurencyjna Gliwic w 2040 r. będzie pochodną konsekwentnej polityki dotyczącej prywatnych i publicznych przedsięwzięć rozwojowych, w szczególności skoncentrowanych na obszarach strategicznej interwencji (OSI). Koncepcja wyznaczania OSI została wprowadzona w Polsce do wszystkich dokumentów opisujących rozwój – począwszy od poziomu krajowego, skończywszy na lokalnym. Strategia Gliwice 2040 wyznacza następujące cztery OSI:

- OSI Tereny Inwestycyjne, dotyczący inwestycji m.in. w Gliwickim Obszarze Gospodarczym i strefie okołolotniskowej;
- OSI Sośnica, dotyczący nowego zagospodarowania terenów po kopalni Sośnica i wokół niej;
- OSI Kultura i Kreatywność, łączący tereny Śródmieścia, dzielnicy akademickiej i otoczenia Areny Gliwice wraz z parkami im. F. Chopina oraz im. Bolesława Chrobrego;
- OSI Kłodnica, tworzący funkcjonalnie ciągły zielony teren rekreacyjny w całym biegu rzeki na obszarze miasta. Należy jednak podkreślić, że zdefiniowanie OSI nie zawęży oddziaływania strategii jedynie do wymienionych powyżej terenów, lecz nadaje im priorytet w procesach decyzyjnych.

W obszarze planowania przestrzennego sformułowano to następująco: Gliwice, z historycznie ukształtowanym układem dzielnic (włącznie z dużymi osiedlami mieszkaniowymi), cechują się relatywnie zwartą strukturą przestrzenną i posiadają cechy miasta zwartego. W modelu strukturalno-przestrzennym miasta zachowanie tej koncepcji jest jednym z wiodących kierunków rozwojowych. Wszelkie działania ukierunkowane będą na budowę miasta z zachowaniem istniejącej struktury, z jej uzupełnianiem, kontynuowaniem rozpoczętej już urbanizacji terenów dobrze skomunikowanych i wyposażonych w infrastrukturę techniczną oraz z wykorzystaniem terenów przemysłowych. Podstawowe założenia modelu struktury funkcjonalno-przestrzennej w zakresie zabudowy obejmują zachowanie zwartej i ciągłej struktury miejskiej, a przede wszystkim:

- zachowanie terenów zabudowy mieszkalno-usługowej centrum miasta wraz z uzupełnieniem struktury zabudowy,

- utrzymanie istniejących struktur zabudowy poza centrum: jednorodzinnej, wielorodzinnej, usługowej, usługowo-produkcyjnej wraz z uzupełnieniem tych struktur,
- wskazywanie terenów – potencjałów mieszkaniowych, jako rezerw pod mieszkalnictwo jednorodzinne i wielorodzinne, w sposób racjonalny i w zgodzie z zapisami miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego (oraz Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Gliwice), jako kontynuacja już rozpoczętych procesów urbanizacyjnych,
- wyznaczanie rezerw terenowych pod rozwój produkcji i usług w oparciu o zasady racjonalnej gospodarki terenami pod zabudowę, biorąc pod uwagę rzeczywiste zapotrzebowania miasta i aktywizację gospodarczą.

Ważnym założeniem przyjętym w modelu jest także kontynuacja programu rewitalizacji oraz zagospodarowania obszarów zdegradowanych, które utraciły swoją użyteczność i walory, mająca na celu „zwrócenie” miastu tych obszarów i nadanie im nowych funkcji. Takim elementem programu jest wyznaczenie Obszaru Strategicznej Interwencji Sośnica, który dotyczy zagospodarowania terenów po kopalni Sośnica i wokół niej.

Aspekt kultury w strategii wskazano m.in. poprzez określenie kluczowych obiektów, m.in: Rynku, Centrum Kultury Victoria, Teatru Miejskiego w Gliwicach, Kina Studyjnego „Amok”, Muzeum w Gliwicach, Miejskiej Biblioteki Publicznej w Gliwicach, obiektów Radiostacji, obiektów rewitalizowanych, zabytków i innych obiektów związanych z kulturą.

W modelu struktury funkcjonalno-przestrzennej założono dalszy rozwój oferowanych usług kultury ważnych dla społeczności lokalnej, według idei miasta zwartej. Planowane są również przedsięwzięcia o charakterze ponadlokalnym, jak realizacja projektu kluczowego „Modernizacja zabytkowego kompleksu urbanistycznego Radiostacja Gliwice wraz z opracowaniem stałej wystawy muzealnej w tym kompleksie”. Funkcjonujące w mieście obiekty kultury stanowią bazę, która może inspirować kolejne inicjatywy kreatywne oraz biznesowe do wypełnienia przestrzeni między nimi. Miasto jest otwarte na udostępnianie infrastruktury dla nowych podmiotów w celu wspierania wydarzeń kulturalnych i kulturalnooświatowych czy innych form spędzania czasu wolnego. Obiekty kultury muszą cechować się wysokim standardem dostępności. Ich rozwój podyktowany jest orientacją na wspieranie:

- rozpoznawalnej marki miasta bazującej na kulturze, tożsamości, sztuce, zabytkach, ofercie kulturowej i atrakcyjnych formach spędzania czasu w Gliwicach,
- oferty turystyki weekendowej i eventowej,
- centrów lokalnych, sprzyjających integracji społecznej oraz budowaniu tożsamości dzielnicowych w oparciu o lokalne dziedzictwo.

W zakresie ochrony dziedzictwa przyrodniczego kluczowe są:

- lasy: Dąbrowa (rezerwat przyrody), Łabędzki i przyległe tereny leśne, Żernicki, komunalny przy ul. Chorzowskiej (Park Kultury i Wypoczynku) i inne,
- parki: F. Chopina, Bolesława Chrobrego, Starozielski, Szwajcaria, Plac Grunwaldzki,
- skwery, zieleń cmentarna, tereny upraw, w tym zieleń niska i wysoka, użytki rolne, sady, łąki i pastwiska,
- Kanał Gliwicki; rzeki: Kłodnica, Bytomka; potoki: Bojkowski, Wójtowianka, Guido, Ligocki, Łabędzki, Myśliwski, Skotnicki, Rokitnicki, Leśny, Ostropka i Kozłówka oraz pozostałe ciek wodne,
- zbiorniki wodne (m.in. Czechowice, fragment Dzierżno Duże, pozostałe niewielkie glinianki, pogórnice: staw przy ul. Bojkowskiej, staw Bagry, staw Cegielnia, w Ostropie, Łabędach i inne) oraz zbiorniki retencyjne.

Lokalizacje dodatkowych terenów zielonych będą wskazane po zakończeniu prac i analiz związanych z opracowaniem „Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Gliwice” z uwzględnieniem zachowania dziedzictwa przyrodniczego oraz rozwoju infrastruktury zielonej i błękitnej obszarów zurbanizowanych, w celu zachowania łączności przestrzennej wewnątrz tych obszarów i z terenami otwartymi oraz wspomagania procesów adaptacji do zmian klimatu.

Sformułowano następujące cele strategiczne i operacyjne, ujmujące tematykę dziedzictwa kulturowego:

Cel strategiczny CH.1. Miasto zwarte, Cel operacyjny COH.1.1. Zrównoważony rozwój przestrzenny; w ramach tego celu zostały sformułowane następujące kierunki działań samorządu oraz społeczeństwa miasta:

- Zapewnianie wysokiej jakości przestrzeni w oparciu o historyczne dziedzictwo urbanistyczne miasta dzięki kontrolowaniu struktury terenów, intensywności zabudowy i udziału powierzchni biologicznie czynnej.

- Włączanie mieszkańców w odkrywanie, wykorzystanie i utrwalanie unikalnego dziedzictwa lokalnego, materialnego i niematerialnego poprzez programy społeczno-kulturalne i integracyjne.

- Rozwijanie procedur partycypacji społecznej w planowaniu i rozwoju lokalnej infrastruktury usługowej, technicznej, społecznej i błękitno-zielonej w połączeniu z podnoszeniem wartości krajobrazowych.

- Wzmacnianie istniejących i kształtowanie nowych węzłów funkcjonalnych o znaczeniu dzielnicowym. Zacieśnianie więzi społecznych mieszkańców dzielnic, w tym stwarzanie warunków dla ich aktywności na rzecz swojej dzielnicy.

- Mieszkańcy oraz ich organizacje i grupy nieformalne: realizowanie oddolnych inicjatyw sąsiedzkich i dzielnicowych, budowanie atmosfery odpowiedzialności za dzielnicę, w tym za zachowanie i upowszechnianie jej dziedzictwa materialnego i niematerialnego.

Cel strategiczny CH.2. Miasto błękitno-zielone, Cel operacyjny COH.2.1. Optymalnie kształtowane i użytkowane zasoby przyrodnicze; działania:

- Poszanowanie dziedzictwa przyrodniczego miasta i wspieranie partycypacji społeczności lokalnych i biznesu w działaniach na rzecz przyrody.

- Promowanie ponownego zagospodarowania terenów przemysłowych.

Cel strategiczny C1.2. Miasto atrakcyjnej oferty zamieszkania i spędzania czasu wolnego, Cel operacyjny CO1.2.2. Oferta spędzania czasu wolnego uwzględniająca potrzeby różnych grup odbiorców; działania:

- Udostępnianie i zwiększanie atrakcyjności rekreacyjnej terenów nad rzeką Kłodnicą (OSI Kłodnica), ze szczególnym uwzględnieniem roli bulwarów i Mariny.

- Zwiększanie atrakcyjności obszaru śródmiejskiego jako miejsca spędzania wolnego czasu (OSI Kultura i Kreatywność).

- Wykorzystywanie materialnego i niematerialnego dziedzictwa Gliwic dla podkreślenia tożsamości i budowania wzajemnych relacji w poszanowaniu różnorodności.

Cel strategiczny C1.2. Miasto atrakcyjnej oferty zamieszkania i spędzania czasu wolnego, Cel operacyjny CO1.2.3. Rozpoznawalność Gliwic, działania:

- Wykorzystywanie dziedzictwa historycznego, postaci i podmiotów związanych z Gliwicami oraz ambasadorów miasta do promowania jego współczesnego potencjału.

- Wspieranie tworzenia i rozwijania gliwickich produktów sztuki użytkowej, bazujących na dziedzictwie i kulturze.

Wskazano w strategii projekty kluczowe, z których jako istotny dla dziedzictwa kulturowego miasta projekt wskazano:

- Radiostację Gliwice: przedmiotem projektu jest modernizacja zabytkowego kompleksu urbanistycznego Radiostacja Gliwice, będącego oddziałem Muzeum w Gliwicach, wraz z opracowaniem stałej wystawy muzealnej. Jego realizacja stanowi kolejny element tworzenia oferty spędzania czasu wolnego w Gliwicach. Planowana inwestycja ma na celu wykreowanie jednego z ważniejszych w kraju oraz w Europie Środkowo-Wschodniej ośrodków muzealno-edukacyjnych, tematycznie związanych z II wojną światową, inicjującego projekty edukacyjne, wystawiennicze i naukowe, współpracującego ściśle z najważniejszymi krajowymi i zagranicznymi instytucjami naukowymi i muzealnymi. Zakłada się przebudowę i rozbudowę budynków wchodzących w skład zabytkowego kompleksu Radiostacji Gliwice,

aranżację wewnątrz poza wystawienniczych, zagospodarowanie terenu, adaptację jednego z budynków na *aparthotel*, a przede wszystkim aranżację wystawy stałej. Realizacja projektu ma służyć unowocześnieniu zabytkowej infrastruktury poprzez wprowadzenie do niej nowych funkcji użytkowych charakteryzujących współczesne ośrodki muzealno-turystyczne działające w Europie. Zabytkowy kompleks Radiostacji Gliwice jest miejscem ważnym dla historii Polski i historii powszechnej, wpisanym na listę Pomników Historii. Kompleks jest także zabytkiem ważnym z punktu widzenia historii techniki – historii radiofonii. Jest jedynym obiektem tego typu z zachowaną wieżą nadawczą oraz w dużej mierze kompletnym i oryginalnym wyposażeniem. Radiostacja wpisana jest na listę Szlaku Zabytków Techniki Województwa Śląskiego, który jest częścią Europejskiego Szlaku Dziedzictwa Przemysłowego (ERIH) [Strategia rozwoju miasta Gliwice do roku 2040 „Gliwice 2040”, str. 83].

Strategia będzie wdrażana poprzez dokument wykonawczy, tj. Gliwicki program wdrażania strategii, który stanowi załącznik do zarządzenia Prezydenta Miasta. Zostaną w nim szczegółowo opisane zasady wprowadzania, monitorowania i modyfikacji projektów.

Monitoring celów operacyjnych odnosił się będzie do sytuacji w danym zakresie tematycznym w Gliwicach i uwzględniał merytoryczne i organizacyjne uwarunkowania realizacji celów oraz mierniki ilościowe i analizę ryzyka. Monitoring wdrażania projektów prowadzony będzie na podstawie informacji zawartych w kartach projektów. W oparciu o analizę ryzyka koordynatorzy określać będą możliwe zagrożenia związane z realizacją projektów i proponować środki zaradcze. W zależności od wyników przeprowadzonej oceny ryzyka podejmowana będzie decyzja o modyfikacji, odroczeniu w czasie bądź zaprzestaniu dalszej realizacji projektów. W celu usprawnienia procesu monitorowania strategii wykorzystywane będzie narzędzie informatyczne (o tej samej nazwie co dokument wykonawczy), tj. Gliwicki Program Wdrażania Strategii, które jest dostępne dla wszystkich podmiotów uczestniczących w procesie wdrażania strategii. Kolejny proces aktualizacji strategii przewidziany jest na lata 2028–2029, chyba że wcześniej wystąpią inne przesłanki, wynikające m.in. z dynamicznych zmian w mieście lub jego otoczeniu.

Gminny Program Rewitalizacji – Strategia 2040

Rewitalizacja to proces, obejmujący szereg przedsięwzięć zmierzających do odnowy i rozwoju tych obszarów miasta, w których występuje nagromadzenie różnych problemów (głównie społecznych) w stopniu większym niż przeciętnie w całym mieście. Proces rewitalizacji ma służyć przede wszystkim poprawie jakości życia mieszkańców. Rewitalizacja może przyczyniać się między innymi do aktywizacji mieszkańców, uruchomienia nowych miejsc pracy, zagospodarowania miejsc i obiektów służących lokalnej społeczności, poprawy estetyki przestrzeni publicznej czy też ochrony środowiska. W celu realizacji procesu rewitalizacji koniecznym jest opracowanie Programu Rewitalizacji. Określone zostaną w nim kierunki rozwoju i działania, które należy podjąć, aby wspomóc przekształcenie wskazanych obszarów. Program Rewitalizacji tworzony jest przy udziale różnych grup społecznych (mieszkańców, organizacji społecznych, przedsiębiorców, samorządu i innych zainteresowanych), które będą wspólnie realizować założone w nim cele.

Prace nad Programem Rewitalizacji miasta Gliwice:

W związku z kończącym się w 2023 roku obowiązywaniem Gliwickiego Programu Rewitalizacji², rozpoczęto prace związane z opracowaniem Gminnego Programu Rewitalizacji, którego pierwszym etapem jest wyznaczenie obszarów zdegradowanych i obszarów rewitalizacji w mieście, zgodnie z art. 4 ust. 1 ustawy z dnia 9 października 2015 r. *o rewitalizacji* (t.j. Dz.U. z 2021 r. poz. 485 z późn. zm.). Ustawa ta przewiduje przygotowanie, prowadzenie i ocenę rewitalizacji w partycypacji społecznej, w tym poprzez uczestnictwo interesariuszy w konsultacjach społecznych, o których mowa w art. 6 niniejszej ustawy.

Gminny Program Rewitalizacji będzie tworzony w kilku etapach, m.in.:

1. Wskazanie obszarów zdegradowanych i rewitalizacji na podstawie ustalonej metodologii i przy szerokiej partycypacji społecznej
2. Konsultacje społeczne i przyjęcie przez Radę Miasta uchwały ws. wyznaczenia obszarów zdegradowanych i obszarów rewitalizacji
3. Prace związane z opracowaniem Gminnego Programu Rewitalizacji
4. Uchwalenie Gminnego Programu Rewitalizacji

Dotychczas miały miejsce poniższe działania:

- W dniach 20.06.2023 r., 28.06.2023 r. i 05.07.2023 r. odbyły się spotkania warsztatowe z mieszkańcami miasta, podczas których można było wypowiedzieć się na temat miejsc w mieście, w których skupia się najczęściej negatywnych zjawisk, m.in. społecznych. Dodatkowo do 31.07.2023 r. zbierane były ankiety dotyczące diagnozy miasta w celu wyznaczenia obszarów zdegradowanych i obszarów rewitalizacji. Wyniki ww. działań zostały opisane w Diagnozie, opublikowanej we wrześniu 2023 r. na stronach internetowych miasta.

- W dniach od 25.08.2023 r. do 25.09.2023 r. odbyły się konsultacje z mieszkańcami dotyczące projektu uchwały w sprawie wyznaczenia obszaru rewitalizacji oraz obszaru zdegradowanego, zbierane za pomocą formularza konsultacyjnego w wersji elektronicznej oraz papierowej.

Dodatkowo w dniu 12.09.2023 r. odbyło się spotkanie z radnymi Rady Miasta Gliwice, a w dniu 19.09.2023 r. z mieszkańcami, przedsiębiorcami, przedstawicielami organizacji społecznych oraz ze wszystkimi innymi zainteresowanymi tematem Gminnego Programu Rewitalizacji. W trakcie spotkań została przedstawiona procedura prac nad wyznaczeniem obszarów oraz dalszych prac związanych z przygotowaniem programu. Mieszkańcy mieli również możliwość składania uwag ustnie – bezpośrednio w Biurze Rozwoju Miasta Urzędu Miejskiego oraz podczas ww. spotkań. Ze względu na fakt, iż uwagi, które Urząd otrzymał od mieszkańców znacząco wpłynęły na granice wcześniej konsultowanych podobszarów, podjęto decyzję o przeprowadzeniu ponownych konsultacji społecznych, które zaplanowano w dniach od 6.11.2023 r. do 28.11.2023 r. z uwzględnieniem nowych granic podobszarów.

Program ochrony środowiska dla miasta Gliwice na lata 2021-2024 z perspektywą do roku 2028.³

Program ochrony środowiska dla Miasta Gliwice na lata 2021-2024 z perspektywą do roku 2028 (zwany dalej Programem) został opracowany zgodnie z zapisami ustawy z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (t.j. Dz.U. z 2022 r. poz. 2556 z późn. zm.), jako narzędzie prowadzenia polityki ochrony środowiska w mieście. Poprzedni dokument opracowany został w 2016 r. i obowiązywał w perspektywie do 2020 r. Podstawą do opracowania niniejszego Programu są zalecenia wynikające z Wytocznych do opracowania wojewódzkich, powiatowych i gminnych programów ochrony środowiska z 2015 roku oraz ich zmiany prawne z 2017 i 2020 roku. W niniejszym opracowaniu autorzy starali się dokonać porównania stanu środowiska z roku 2015 z obecnym według informacji z 2019 roku (natomiast jeśli brakowało takich informacji posłużono się danymi z 2018 oraz 2017 roku).

W programie znalazł się rozdział dotyczący zasobów przyrodniczych miasta. Wymieniono w nim obszary prawnie chronione oraz zespoły zieleni urządzonej, reprezentujące wartości nie tylko przyrodnicze, ale także historyczne i zabytkowe, a także sprecyzowano cele ochrony zasobów przyrodniczych.

Formami ochronnymi przyrody na terenie miasta Gliwice są: rezerwat przyrody oraz pomniki przyrody, które tworzą tzw. system obszarów i obiektów prawnie chronionych.

² Poprzedni Program do roku 2023 został przyjęty uchwałą nr XXIII/574/2017 Rady Miasta Gliwice z dnia 9 lutego 2017 r. (tekst ujednolicony ze zmianami wynikającymi z uchwał: nr XXIX/661/2017 z dnia 20.07.2017 r., nr XXX/682/2017 z dnia 07.09.2017 r., nr XXXIX/846/2018 z dnia 12.07.2018 r., XL/882/2018 z dnia 6.09.2018 r. i nr XXVII/559/2021 z dnia 17.06.2021 r.).

³ Przyjęty uchwałą nr XXIV/505/2021 Rady Miasta Gliwice z dnia 25 marca 2021 r.

Rezerwat przyrody „Las Dąbrowa” został utworzony decyzją Wojewody Śląskiego w 2008 r. Rezerwat „Las Dąbrowa” leży na wschód od centrum Gliwic, częściowo na terenie samego miasta, częściowo na terenie wsi Kozłów wchodzącej w skład gminy Sośnicowice. Zarządcą rezerwatu jest Nadleśnictwo „Rudziniec”. Ochroną objęto ponad 76,5 ha powierzchni głównie leśnej; wokół zaś rozciąga się utołina, licząca ponad 232 ha. Lasy porastają pagórkowaty teren z licznymi oczkami wodnymi, strugami oraz podmokłymi łąkami. Głównym zadaniem rezerwatu „Las Dąbrowa” jest ochrona zachowanych w stanie mało zniszczonym przez człowieka zespołów leśnych olsu porzeczkowego, łągu jesionowo-olszowego, łągu wiązowo-jesionowego, podgórskiego łągu jesionowego i grądu subkontynentalnego. Roślinność rezerwatu jest bardzo bogata, obfituje także w gatunki cenne, jak np. wawrzynek wilczczyko, konwalia majowa, listera jajowata i wiele innych. Ponadto w tutejszych lasach zaobserwowano bardzo rzadkiego ptaka dzięcioła białogrzbiatego. Na terenie rezerwatu wytyczono ścieżkę przyrodniczą na trasie, której postawiono tablice edukacyjne oraz głazy upamiętniające śląskich botaników, m.in. Franciszka Spribillego, który przed stuleciem pierwszy opisał występującą tutaj jeżynę gliwicką.

Pomniki przyrody:

- Pomniki powołane przez Wojewodę Śląskiego:

- Rozporządzeniem nr 37/2005 z dnia 26 sierpnia 2005 r. Wojewoda Śląski ustanowił pomnik przyrody w postaci głazu narzutowego o obwodzie 900 cm zlokalizowanego na terenie Nadleśnictwa Brynek Leśnictwa Łabędy w oddziale 157b. Celem ochrony jest zachowanie głazu ze względów przyrodniczych, naukowych, kulturowych oraz krajobrazowych,

- Rozporządzeniem nr 40/2005 z dnia 26 sierpnia 2005 r. Wojewoda Śląski ustanowił pomnik przyrody w postaci głazu narzutowego o obwodzie 340 cm i wysokości 150 cm zlokalizowanego na terenie parku przy ul. Staromiejskiej, u wylotu ul. Portowej. Celem ochrony jest zachowanie głazu ze względów przyrodniczych, naukowych, kulturowych oraz krajobrazowych.

- Pomniki powołane Uchwałą nr XXXIII/762/2001 z dnia 29 listopada 2001 r. Rady Miejskiej w Gliwicach: Rada Miejska w Gliwicach na wniosek Zarządu Miasta wprowadziła ochronę indywidualną w drodze uznania za pomniki przyrody pojedynczych tworów przyrody ożywionej na terenie miasta Gliwice:

- Dąb szypułkowy (*Quercus robur*) obwód (na wysokości 130 cm): 382 cm, wiek: ok. 220 lat, lokalizacja: teren Wydziału Chemicznego Politechniki Śląskiej w Gliwicach, ul. ks. Marcina Strzody 9.

- Klon polny (*Acer campestre*) obwód (na wysokości 130 cm): 211 cm, wiek: ok. 130 lat, lokalizacja: teren Wydziału Chemicznego Politechniki Śląskiej w Gliwicach, ul. ks. Marcina Strzody 9.

- Platan klonolistny (*Platanus x hispanica*) obwód (na wysokości 130 cm): 337 cm, wiek: ok. 100 lat, lokalizacja: teren Willi Caro przy ul. Dolnych Wałów 8a.

- Dąb szypułkowy (*Quercus robur*) obwód (na wysokości 130 cm): 428 cm, wiek: ok. 250 lat, lokalizacja: Park Chopina obok wejścia do Palmiarni, ul. Aleksandra Fredry.

- Grab pospolity (*Carpinus betulus*) obwód (na wysokości 130 cm): 229 cm, wiek: ok. 200 lat, lokalizacja: teren obok dawnej Szkoły Muzycznej przy ul. o. Jana Siemińskiego 6, 6A (dawna ul. Józefa Wieczorka).

Poza tym, tereny najistotniejsze dla bioróżnorodności miasta Gliwice to śródmiejskie enklawy zieleni urządzonej oraz otwarte przestrzenie w sąsiedztwie rzek i pól. Wśród nich wyróżniają się, mające także walory kulturowe jako obiekty zabytkowe:

- w Obszarze Centralnym: Park im. Bolesława Chrobrego, Park im. Fryderyka Chopina, a także obustronne obsadzenie alejowe towarzyszące ulicy Kozielskiej;

- w Obszarze Północnym: park pałacowy przy ul. Zamkowej oraz obsadzenia alejowe przy ulicach Zamkowej i Rzeczyckiej.

Szczególne znaczenie jako rozległa enklawa przyrody o półnaturalnym charakterze jako park leśny ma Park Kultury i Wypoczynku przy ul. Chorzowskiej (Obszar Centralny). Obiekt ten proponowany był do objęcia ochroną jako zespół przyrodniczo-krajobrazowy. Potencjalnie wartościowe przyrodniczo tereny znajdują się także w otwartej przestrzeni korytarzy Kłodnicy i Bytomki (Obszar Centralny) oraz w przestrzeni śródpolnej rozciągającej się wzdłuż ulicy Rzeczyckiej (Obszar Północny). Do obszarów wymagających zabezpieczenia przed przekształceniem istniejących warunków siedliskowych, a w szczególności ograniczenia wszelkich form zagospodarowania i użytkowania terenu mogących doprowadzić do degradacji tych warunków i ukształtowanych zbiorowisk roślinnych, zalicza się również miejsca występowania chronionych gatunków roślin.

Zgodnie z informacją przekazaną przez Wydział Planowania Przestrzennego Urzędu Miejskiego w Gliwicach na obszarze miasta występują tereny przyrodniczo cenne:

- agrocenoza, fragmenty lasu, zadrzewienia i Jezioro Czechowice (stawy i zadrzewienie przy ulicy Wakacyjnej),
- Las Łabędzki i przyległe tereny leśne,
- Park i las Kąpieliska Leśnego (wartość przyrodniczą posiada przede wszystkim naturalny Las Łabędzki w tej dzielnicy),
- Łąki nad Kłodnicą (łąki te po osuszeniu straciły wartość, zbiorowiska roślinne uległy degradacji, a ptaki opuściły teren),
- Zadrzewienia przy ul. Dworskiej,
- Park Kultury i Wypoczynku przy ul. Chorzowskiej razem z przyległymi cmentarzami,
- Dolina Potoku Rokitnickiego (Żernickiego) (częściowo utraciła wartość przyrodniczą po budowie autostrady A1),
- Las Żernicki,
- Cmentarz Centralny,
- Ogródki działkowe przy ul. Góry Chełmskiej (miejsce rozrodu płazów i siedlisko ptaków wodnych i ryb),
- Stare drzewa przy ul. Toszeckiej i Opolskiej,
- Zadrzewienia wokół kościoła pw. św. Bartłomieja,
- Park Starokozielski i cmentarz przy ul. Kozielskiej (w parku dorodne drzewa w rozmiarach pomnikowych lub zbliżonych oraz aleja starych lip),
- Stary cmentarz z licznymi okazałymi drzewami, ul. Hutnicza,
- Zadrzewienia wokół Zakładu Opiekuńczo-Leczniczego przy ul. Kozielskiej (dwa okazałe klony srebrzyste),
- Park i zadrzewienia przy kościele pw. św. Apostołów Piotra i Pawła (dwa drzewa o wymiarach pomnikowych),
- Park im. Fryderyka Chopina (najbogatszy gatunkowo park w mieście),
- Zadrzewienia wzdłuż strumienia Doa (stanowi enklawę dość naturalnej przyrody doliny cieku, jest ważnym miejscem spacerów),
- Park im. Bolesława Chrobrego (jest enklawą zieleni w dzielnicy Politechnika oraz siedliskiem ptaków),
- Łąki nad Bytomką,
- Łąki w Ligocie Zaborskiej (znaczne obszary łąk zostały zabudowane),
- Staw w Sośnicy (stawy zostały zrewitalizowane),
- Zadrzewienia przy ul. Adama Mickiewicza (aleje lip szerokolistnych),
- Zadrzewienia przy Alei Przyjaźni (stare okazy drzew, całość ma urokliwy charakter).

Aktualnie Miasto jest na etapie opracowania projektu nowej „Inwentaryzacji przyrodniczej miasta”.

Należy mieć na uwadze, że dane o obszarach cennych przyrodniczo oraz stanowiskach rzadkich lub chronionych gatunków roślin, zwierząt i o siedliskach chronionych występujących na terenie Gliwic, przytaczane w dokumentach planistycznych oraz związanych z ochroną środowiska, mają charakter

historyczny, gdyż są w zdecydowanej większości rezultatem prac waloryzacyjnych prowadzonych w latach 90. ubiegłego stulecia.

Dla ochrony całości dziedzictwa przyrodniczego oraz kształtowania systemu terenów zieleni należy podjąć następujące zadania:

- promocja i pielęgnacja obiektów i obszarów chronionych na mocy przepisów ustawy o ochronie przyrody w ramach Ekologicznego Systemu Obszarów Chronionych (ESOCh), w tym rezerwatu oraz pomników przyrody,
- bieżące zgłaszanie uwag i wniosków, udział w konsultacjach,
- uwzględnienie zachowania terenów zielonych w nowych lub zmienianych dokumentach planistycznych,
- kreowanie wspólnej polityki ochrony przyrody dolin rzecznych oraz ich dopływów, korytarzy ekologicznych o randze regionalnej, terenów zieleni łęgowej,
- koordynacja rozwoju sieci tras i ścieżek rowerowych,
- promocja rozwoju rolnictwa ekologicznego, agroturystyki: programy rolnośrodowiskowe jako formy zmiany wizerunku nieefektywnej gospodarki rolnej,
- wsparcie działań organizacji ekologicznych, instytucji naukowych w zakresie ochrony czynnej wybranych gatunków fauny i flory.

Program opieki nad zabytkami Miasta Gliwice na lata 2020-2023⁴.

Ochrona zabytków i opieka nad zabytkami, jako zadanie własne samorządu miasta Gliwice, jest realizowana w ramach Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami. Program jest opracowaniem strategicznym i ma za zadanie kształtowanie polityki ochrony dóbr kultury w mieście. Podstawą do podjęcia właściwych działań na polu ochrony dziedzictwa kulturowego miasta jest ustalenie i usystematyzowanie zasobu zabytków oraz weryfikacja ich stanu, określenie tkwiącego w obiektach i obszarach zabytkowych potencjału i na końcu – identyfikacja potrzeb i nakładów niezbędnych do utrzymania ich we właściwym stanie i do włączenia w obieg życia społecznego.

Obecny Program stanowi kontynuację poprzednich, które obejmowały lata 2012–2015, 2016–2019 i 2020–2023. Wyznaczone w tych programach priorytety związane z zachowaniem i właściwym wykorzystaniem zasobów dziedzictwa kulturowego są nadal aktualne.

W programie na lata 2020–2023 priorytety sformułowane zostały w sposób następujący:

PRIORYTET I: Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako jeden z głównych czynników rozwoju społeczno-gospodarczego regionu.

PRIORYTET II: Nowoczesne zarządzanie zasobem dziedzictwa kulturowego.

PRIORYTET III: Działania promocyjne i edukacyjne związane z dziedzictwem skierowane do społeczności lokalnych w celu kultywowania tożsamości kulturowej, promowania pozytywnej postawy wobec dziedzictwa oraz promocja zewnętrzna wartości kulturowych regionu.

Priorytety, dość oczywiste ze względu na zamierzone efekty i zgodne z prowadzonymi powszechnie działaniami mającymi na celu ochronę dziedzictwa kulturowego, zostają utrzymane i dzisiaj. Modyfikacji, polegającej na dostosowaniu do zmiennych warunków i nowego otoczenia, mogą ulec natomiast kierunki działań i zadania prowadzące do ich osiągnięcia.

⁴ Przyjęty uchwałą nr XVI/326/2020 Rady Miasta Gliwice z dnia 25 czerwca 2020 r.

Miały być one realizowane według poniższych założeń:

- konsekwentne i planowe realizowanie zadań kompetencyjnych samorządu miasta poprzez wdrażanie niniejszego programu opieki,
- umożliwienie i wspieranie racjonalnego wykorzystania środków finansowych na ratowanie obiektów o szczególnych wartościach historycznych,
- zachowanie lokalnych walorów dziedzictwa kulturowego i zaadaptowanie ich do wymogów współczesnego życia, rygorystyczna ochrona unikatowych wartości krajobrazu kulturowego miasta, w tym zachowanie jego charakterystycznych elementów zabytkowych i przyrodniczych,
- wspieranie aktywności lokalnej w działaniach mających na celu poszanowanie materialnego dziedzictwa oraz wspieranie powstawania inicjatyw z zakresu kultury.

Jak już wspomniano działania wymienione w programie opieki są długofalowe. Możliwy jest podział realizacji zadań na dwuletnie podokresy w powiązaniu z obowiązkiem opracowania po 2 latach sprawozdania z wykonania programu opieki.

Kształtowanie wysokiej świadomości społecznej na temat historii, tradycji, zabytków i śladów przeszłości miasta jest konieczne dla pobudzenia potrzeby zachowania dziedzictwa kulturowego dla następnych pokoleń. Działania popularyzatorskie i edukacyjne są podstawowym narzędziem realizacji tych zamierzeń.

IV.2. OPRACOWANIA WYZNACZAJĄCE KIERUNKI POLITYKI PRZESTRZENNEJ GMINY

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Gliwice.⁵

Do Studium z 2009 roku uchwalono poniższe zmiany:

- Zmiana Studium sporządzona jako realizacja Uchwały nr XXVI/537/2021 Rady Miasta Gliwice z dnia 27 maja 2021 r., w sprawie przystąpienia do sporządzenia zmiany fragmentu „Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Gliwice”.
- Druga zmiana Studium sporządzana jest jako realizacja Uchwały nr XXXVII/773/2022 Rady Miasta Gliwice z dnia 9 czerwca 2022 r., w sprawie przystąpienia do sporządzenia zmiany fragmentu Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Gliwice.

Ochrona zabytków i opieka nad zabytkami należy do zadań własnych samorządów. Zadanie to realizowane jest, m.in. poprzez określenie właściwej polityki przestrzennej w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy, a następnie poprzez ustalenia ochrony wartości kulturowych w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego.

Studium to dokument strategiczny, określający politykę przestrzenną w odniesieniu do całego miasta. Jego zadaniem jest diagnoza istniejącego stanu oraz wyznaczenie kierunków zagospodarowania miejskiej przestrzeni. Nie jest aktem prawa miejscowego, ale stanowi podstawę do uchwalenia mpzp – miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego.

Jest to dokument kreujący politykę przestrzenną gminy i lokalne zasady zagospodarowania. Zgodnie z przepisami ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym w „Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Gliwice” uwzględniono uwarunkowania wynikające ze stanu dziedzictwa kulturowego i zabytków, i określono obszary oraz zasady ochrony. Do Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Gliwice dołączono:

⁵ Dokument przyjęty uchwałą Nr XXXI/956/2009 Rady Miejskiej w Gliwicach z dnia 17 grudnia 2009 r. ze zmianami wprowadzonymi uchwałą nr XXXIX/813/2022 Rady Miasta Gliwice z dnia 8 września 2022 r. oraz uchwałą nr XLVI/953/2023 Rady Miasta Gliwice z dnia 20 kwietnia 2023 r.

- wykaz obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków (stan na koniec 2008 r.⁶),
- wykaz obiektów, które do czasu uchwalenia studium były chronione na mocy ustaleń miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego oraz lista obiektów proponowanych do objęcia taką ochroną,
- wykaz obowiązujących na terenie Gliwic (na koniec 2008 r.) miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, w obrębie których, ustalone są zabytki architektury i budownictwa objęte ochroną konserwatorską,
- wykaz obiektów zabytkowych, ruchomych wpisanych do rejestru zabytków,
- wykaz obiektów zabytkowych, nieruchomych kwalifikujących się do wpisu do rejestru zabytków,
- wykaz obiektów o wartościach zabytkowych proponowanych do ujęcia ochroną prawem miejscowym,
- wykaz krzyży, kaplic i kapliczek przydrożnych objętych i do objęcia ochroną prawem miejscowym,
- założenia zieleni, objęte i do objęcia ochroną prawem miejscowym,
- miejsca upamiętnione, do objęcia ochroną prawem miejscowym,
- dzieła sztuki współczesnej oraz dawnej, do objęcia ochroną prawem miejscowym,
- zabytkowe parki, cmentarze, aleje, objęte i do objęcia ochroną prawem miejscowym,
- zabytkowe obiekty techniki objęte i do objęcia ochroną prawem miejscowym,
- stanowiska archeologiczne objęte i do objęcia ochroną prawem miejscowym,
- dominanty przestrzenne objęte i do objęcia ochroną prawem miejscowym,
- określenie stref ochrony konserwatorskiej.

Obowiązujące obecnie Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Gliwice zostało uchwalone w grudniu 2009 r. W ciągu ponad 10 lat, które minęły od przyjęcia tego dokumentu, zmieniły się zarówno uwarunkowania prawne, jak i gospodarcze oraz społeczne. Studium wymaga więc dostosowania do aktualnych realiów i oczekiwań mieszkańców oraz inwestorów.

Aktualizacji wymagać będą uwarunkowania zagospodarowania przestrzennego wynikające z dokumentów miejskich, w tym w szczególności ze „Strategii Rozwoju Miasta Gliwice 2040+”.

Aktualizacja Studium pozwoli m.in. na:

- wzmocnienie ustaleń dla systemu zieleni miasta;
- uaktualnienie ustaleń dotyczących ochrony zabytków, w szczególności w zakresie stref ochrony konserwatorskiej i ochrony archeologicznej.

Opracowywanie nowego dokumentu będzie procesem wieloetapowym, otwartym dla wszystkich zainteresowanych, niemniej ujętym w ramy trybu określonego precyzyjnie w ustawie o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym.

⁶ Aktualne wykazy obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków województwa śląskiego i ujętych w Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta Gliwice znajdują się w aneksie do niniejszego Programu, zamieszczonym na końcu dokumentu.

Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego⁷. Zapisy w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy dotyczące ochrony dziedzictwa, krajobrazu kulturowego i zabytków realizuje się poprzez ustalenia ochrony wartości kulturowych w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego. Ustalenia takie posiadają status prawa miejscowego i w świetle art. 7 pkt 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, stanowią formę ochrony prawnej zabytków.

Ustanowienie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego obejmuje lokalne formy architektury, które reprezentowane są zazwyczaj przez obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków, kompozycję przestrzenną o walorach zabytkowych wyznaczoną w ustanowionych w planie strefach ochrony konserwatorskiej, w tym obszary o szczególnych walorach krajobrazowych, wykluczonych z lokalizacji inwestycji, które mogą mieć negatywny wpływ na krajobraz itp. Wyznaczone w planie strefy ochrony konserwatorskiej powinny obejmować przede wszystkim ochronę historycznego układu urbanistycznego, ruralistycznego, zespołu budowlanego, ekspozycji zabytku lub historycznej panoramy, krajobrazu kulturowego, stanowiska archeologicznego i otoczenia zabytku⁸. Plany miejscowe określają za pomocą zakazów i nakazów zasady postępowania wobec obiektów i obszarów chronionych.

Wprowadzenie opracowywanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego w obecnym stanie prawnym jest zadaniem fakultatywnym, jednakże istnieje obowiązek uchwalenia planu tam, gdzie wymagają tego przepisy odrębne. Taki przypadek dotyczy, m.in. parków kulturowych, które muszą mieć opracowane plany ochrony oraz mpzp. Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego w ramach procedury ich sporządzania są obligatoryjnie uzgadniane z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu.

IV.3. INNE DOKUMENTY O CHARAKTERZE POMOCNICZYM, INFORMACYJNYM I SONDAŻOWYM.

Raport o stanie miasta Gliwice za rok 2022. Raporty to dokumenty podsumowujące całokształt zjawisk zachodzących w mieście w poszczególnych latach. Porównanie szczegółowych danych zawartych w raportach pozwala zorientować się w tendencjach, które ujawniają się w różnych aspektach życia w mieście. Monitorowanie tych tendencji stwarza możliwość identyfikacji i reakcji na zjawiska niekorzystne. Daje również odpowiedź na to, czy wdrożone wcześniej działania i przeznaczone na nie środki skutkują zamierzonymi efektami, czy też należy wprowadzić korekty do wcześniejszych założeń.

W raporcie znalazło się krótkie omówienie ustawowych powinności władz samorządowych wobec dziedzictwa kulturowego. Działania w tym zakresie podejmowane są w ramach „Gminnego programu opieki nad zabytkami”. Program ten jest opracowaniem strategicznym i ma za zadanie kształtowanie polityki ochrony dóbr kultury w mieście, polegającej na uporządkowaniu, usystematyzowaniu i przedstawieniu m.in. gminnego zasobu zabytków oraz określeniu ich potrzeb i tkwiącego w nich potencjału.

⁷ Pełen wykaz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego z terenu miasta z odnośnikami do konkretnych dokumentów dostępny jest pod adresem internetowym: <https://bip.gliwice.eu/plany-miejscowe>.

⁸ Wsparciem dla samorządów i sporządzających dokumenty planistyczne jest opracowany przez NID poradnik "Problematyka ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków w studiach uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego"; poradnik w formacie PDF dostępny na stronach Narodowego Instytutu Dziedzictwa – www.NID.pl.

Jednym z elementów opieki nad zabytkami jest wsparcie finansowe w postaci dotacji na remonty obiektów wpisanych do rejestru zabytków. Zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz.U. z 2022 r. poz. 840 z późn. zm.) zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami. Sprawozdanie z jego realizacji sporządza się co 2 lata.

Obowiązek prowadzenia monitoringu realizacji programu wynika z art. 87 ust. 5 ww. ustawy. W przypadku obecnie obowiązującego Programu opieki nad zabytkami na lata 2020–2023 sprawozdanie z pierwszych dwóch lat (tj. za lata 2020 i 2021) wykonano w 2022 roku, kolejne zostanie sporządzone po zakończeniu trwania programu, tj. w 2024 roku.

V. GLIWICE — CHARAKTERYSTYKA KRAJOBRAZU KULTUROWEGO

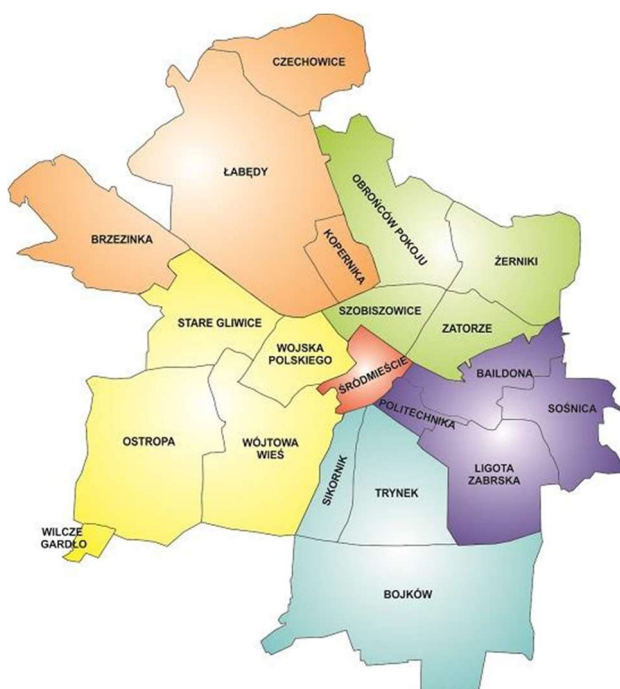
V.1. CHARAKTERYSTYKA MIASTA.

Gliwice są jednym z najstarszych miast na Górnym Śląsku, a w czasie ostatnich kilkunastu lat stały się także jednym z najnowocześniejszych miast regionu. Zadecydowały o tym: dobre położenie miasta, atrakcyjne tereny inwestycyjne, bogata infrastruktura techniczna oraz rozwój nowych dziedzin gospodarki i nowoczesne rozwiązania komunikacyjne. Bogata historia, ciekawa architektura, a także zróżnicowana oferta kulturalna i sportowo-rekreacyjna czynią je nie tylko świetnym miejscem do życia, ale też popularnym celem turystycznym.

Położenie i podstawowe dane. Gliwice – miasto na prawach powiatu, siedziba diecezji gliwickiej kościoła rzymskokatolickiego, położone jest nad rzeką Kłodnicą, na Wyżynie Śląskiej, w zachodniej części konurbacji górnośląskiej. Miasto leży na wysokości od 200 do 280 m n.p.m., na 50°17'51" szerokości geograficznej północnej i 18°40'35" długości geograficznej wschodniej.

Gliwice znajdują się w pierwszej dwudziestce największych miast polskich pod względem powierzchni i liczby ludności i mogą poszczycić się wyjątkowo dogodnym położeniem komunikacyjnym. Na atrakcyjność miasta w znacznej mierze wpływa duża powierzchnia obszarów zielonych wraz z terenami rekreacyjnymi zlokalizowanymi w bezpośrednim jego sąsiedztwie.

Obszar i podział administracyjny. Miasto rozciąga się na powierzchni **133,88 km²** zajmując 19 miejsce pod względem wielkości w Polsce. Obszar Gliwic dzieli się obecnie na 21 dzielnic stanowiących jednostki pomocnicze miasta.

Podział administracyjny Gliwic [źródło: smgliwice.pl]

Ludność. To samo, 19 miejsce, przypada Gliwicom na tle kraju pod względem liczby ludności, która wg danych z 2021 r. wynosi **175 102 osób** przy gęstości zaludnienia **1 308 os./km²**. Liczba mieszkańców stale maleje. Podobnie, jak w innych miastach Górnego Śląska, niekorzystna tendencja demograficzna polegająca na systematycznym spadku liczby ludności będzie się utrzymywała. Prognozy przewidują, że w 2030 r. liczba mieszkańców wyniesie 163 675, a 20 lat później – 135 265 osób¹. Na ten stan wpływa utrzymujący się w kolejnych latach ujemny przyrost naturalny (-7,06 na 1000 mieszkańców) i prawie zerowe saldo migracji ludności. Na 1000 mieszkańców Gliwic, pracuje 476 osób (stopa bezrobocia wynosi ponad 5%), a struktura ludności wskazuje, że pod względem wykształcenia i statusu majątkowego Gliwiczanie lokują się znacznie powyżej średnich wskaźników w województwie śląskim, zaś pod względem wieku są społecznością młodszą niż w większości miast województwa, na co niebagatelny wpływ ma zapewne fakt, że Gliwice są ośrodkiem akademickim (67% mieszkańców w wieku 15–64 lata).

Komunikacja. Gliwice położone są po zachodniej stronie Metropolii Śląskiej, na międzynarodowych szlakach komunikacyjnych. Przecięcie dwóch paneuropejskich korytarzy transportowych (wschód-zachód autostrada A-4 i północ-południe autostrada A-1) zmienia dotychczasowe uwarunkowania i kierunki rozwoju funkcjonalno-przestrzennego miasta Gliwice. Po zrealizowaniu autostrady A-1 Gliwice stają się jednym z najważniejszych centrów logistycznych Europy Środkowo-Wschodniej. Ponadto stanowią wielofunkcyjny węzeł komunikacyjny o randze krajowej (grupujący komunikację kołową poprzez splot dróg o znaczeniu krajowym i regionalnym na kierunkach: Wrocław – Bytom – Kraków, Rybnik – Gliwice – Poznań, Gliwice – Tarnowskie Góry, Gliwice – Mikołów, Gliwice – Kędzierzyn – Koźle, komunikację kolejową poprzez: międzynarodową linię kolejową na kierunku wschód-zachód oraz drogę wodną jaką jest Kanał Gliwicki z portem śródlądowym (choć ten ostatni praktycznie przestał funkcjonować). Posiadają też możliwe do wykorzystania dla celów pasażerskich i komercyjnych lotnisko z możliwością realizacji zaplecza logistycznego i strefy wolnocłowej. Oprócz tego, w odległości do 100 km od Gliwic znajdują się trzy międzynarodowe porty lotnicze: Katowice-Pyrzowice (około 40 km), Ostrawa (około 90 km), Kraków-Balice (około 100 km).

W 1845 r. wybudowano ważną dla ówczesnych Prus linię kolejową, łączącą Wrocław, stolicę prowincji śląskiej z zagłębiem gospodarczym Prus, Górnym Śląskiem. Gliwice stały się jednym z głównych węzłów kolejowych państwa pruskiego i zyskały dworzec kolejowy, który jest dziś drugim co do wielkości dworcem konurbacji śląskiej. Po północnej stronie dworca kolejowego miasto wybudowało, ukończone w 2023 roku centrum przesiadkowe, w którym poza dworcem kolejowym ma znaleźć się: zespół przystanków autobusowych, dworzec autobusowy, postoje taksówek, zespoły parkingowe z podziałem na postoje krótkoterminowe i długoterminowe w systemie park&ride, parkingi dla rowerów oraz budynek dworcowy północny z pomieszczeniami obsługi podróżnych.

Gospodarka. Miasto, od połowy XIX w. kojarzone przede wszystkim z przemysłem ciężkim, w ciągu ostatnich kilkunastu lat zmieniły całkowicie swoje oblicze. Stało się ważnym ośrodkiem akademickim, naukowym i przemysłowym, z wykwalifikowanymi kadrami, które windują pozycję miasta w rankingach innowacyjności i intensywnego rozwoju.

¹ Główny Urząd Statystyczny: Prognoza dla powiatów i miast na prawie powiatu oraz podregionów na lata 2014-2050 (opr. 2014)

Odejście od przemysłu ciężkiego i przestarzałych technologii produkcyjnych na rzecz przemysłu wysokich technologii, i tzw. „gospodarki opartej na wiedzy” zaowocowało powstaniem dynamicznego i nowoczesnego ośrodka przemysłowego. Nowe gałęzie gospodarki rozwijają się w ścisłym związku z prężnym ośrodkiem naukowym – Politechniką Śląską. Tereny pokopalniane objęto innowacyjnym projektem Nowe Gliwice, czyli Centrum Edukacji i Biznesu, które szybko stało się jednym z istotnych i cenionych ośrodków szkoleniowych dla mieszkańców Gliwic i rejonów ościennych. Z roku na rok rośnie liczba osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą w sferze usług i handlu. Władze miasta dokładają wszelkich starań, aby pobudzić inicjatywę gospodarczą mieszkańców i stworzyć dobre warunki do rozwoju przedsiębiorczości. Pozyskuje się fundusze unijne na poprawę infrastruktury miejskiej, co sprzyja rozwojowi przedsiębiorczości, przystosowuje się tereny poprzemysłowe pod działalność produkcyjną, handlową, usługową czy budownictwo mieszkaniowe. Z drugiej strony władze miejskie stawiają na naukę (rozwój szkolnictwa wyższego), kulturę (muzea, Teatr Miejski) oraz sport (zaplecze sportowo-rekreacyjne: liczne boiska, pływalnie, korty tenisowe, sztuczne lodowisko, stadiony, hale sportowe), rekreację i turystykę (zaplecze hotelowo-gastronomiczne), a więc dziedziny życia, które stanowią dobrą i nowoczesną alternatywę dla sfery produkcyjno-przemysłowej. Dużą rolę w wyznaczeniu nowego, zaawansowanego technologicznie kierunku rozwoju miasta odegrały dokonania naukowców Politechniki Śląskiej oraz innych instytucji naukowo-badawczych, w tym gliwickich placówek Polskiej Akademii Nauk. Ilość placówek badawczych od 1990 roku – większość istniejących działa w zespołach tzw. sieci Łukasiewicza. O potęgę gospodarczej miasta decyduje jednak przede wszystkim działalność Podstrefy Gliwickiej Katowickiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej S.A. Jako pierwsze uruchomione zostały Fabryka samochodów osobowych GM-Opel i fabryka „ROCA”. Obecnie w obrębie strefy funkcjonują kolejne oraz trwa budowa dalszych nowoczesnych zakładów.

Walory przyrodniczo-krajobrazowe. Gliwice charakteryzują się dużą powierzchnią terenów zielonych. Same parki, zieleńce, skwery i inne tereny miejskiej zieleni zajmują ponad 168 hektarów powierzchni. W granicach Gliwic położone są również grunty leśne o powierzchni ponad 238 hektarów. W Gliwicach występują dwie z katalogu dziesięciu prawnych form ochrony przyrody w Polsce: rezerwat przyrody i pomniki przyrody.

Rezerwat przyrody Las Dąbrowa został ustanowiony Rozporządzeniem Wojewody Śląskiego. Terenem rezerwatu zarządza Nadleśnictwo „Rudziniec”. Ochroną objęto ponad 76,5 ha powierzchni leśnej rozciągającej się na zach. od centrum miasta, wokół terenu rezerwatu ustanowiono otulinę liczącą ponad 232 ha. Lasy porastają pagórkowaty teren z licznymi oczkami wodnymi, strugami oraz podmokłymi łąkami. Ochronie podlegają zachowane w dobrym stanie zespoły leśne olsu porzeczkowego, łągu jesionowo-olszowego, łągu wiązowo-jesionowego, podgórskiego łągu jesionowego i grądu subkontynentalnego. Przyroda rezerwatu obfituje w cenne okazy flory i fauny (wawrzynek wilczełyko, konwalia majowa, listera jajowata, dzięciol białogrzbisty). Rezerwat jest udostępniony turystom, a na jego terenie wytyczono ścieżkę przyrodniczo-edukacyjną.

Pomniki przyrody. Pomnikami przyrody są pojedyncze twory przyrody żywej i nieożywionej lub ich skupiska, o szczególnej wartości przyrodniczej, naukowej, kulturowej, historycznej lub krajobrazowej oraz odznaczające się indywidualnymi cechami, wyróżniającymi je wśród innych tworów, okazałych rozmiarów drzewa i krzewy gatunków rodzimych lub obcych, źródła, wodospady, wywietrzyska, skałki, jary, głazy narzutowe oraz jaskinie. Na terenie Gliwic ustanowiono 9 pomników przyrody, w tym najstarsze dęby szypułkowe, liczące ok. 250 i 220 lat, aleja klonów jesionolistnych (15 szt.) oraz dwa pomniki przyrody nieożywionej w postaci głazów narzutowych.

Tereny rekreacyjne uzupełnia urządzona zieleń miejska w postaci większych zespołów roślinności komponowanej, jak parki czy cmentarze oraz mniejszych skupisk roślinnych, jak pasy zieleni przydrożnej,

zielen podwórzowa, niewielkie zieleńce i skwery, które wtopione w tkankę miejską, stanowią naturalne otoczenie dla codziennego życia mieszkańców.

V.2. KRAJOBRAZ KULTUROWY MIASTA.

Historia miasta. Gliwice rozwinęły się na skrzyżowaniu dróg handlowych z Węgier i Czech przez Bramę Morawską na północ oraz ze wschodu (z Rusi) przez Kraków na zachód w kierunku Wrocławia. Pierwsza wzmianka o mieście Gliwice pochodzi z 1276 r. i związana jest z lokacją (lub translacją) miasta na prawie niemieckim, wcześniej istniała tu już osada w Starych Gliwicach. W tym samym czasie pojawiają się też pierwsze informacje o pobliskich wsiach: Bojkowie (1263), Szobiszowicach (1276), Ostropie (1286), Wójtowej Wsi (1294), Żernikach (1297) oraz Sośnicy (1260). Na przełomie XIII i XIV w. miasto pozostawało w granicach piastowskich księstw: kozielsko-bytomskiego, oławskiego, cieszyńskiego, oświęcimskiego, opolskiego, a w 1532 r. znalazło się w rękach Habsburgów. W drugiej połowie XVI w. miasto przekazano w dzierżawę znanemu śląskiemu rodowi Zettritzów, a w 1596 r. zostało wykupione tzw. „państwo” gliwickie, czyli zwierzchnie prawa książęce, przez mieszczan, dzięki czemu stało się wolnym miastem królewskim. W wyniku wojen śląskich, Gliwice wraz z resztą Śląska weszły w skład Królestwa Pruskiego. Do poł. XVIII w. podstawą gospodarki miasta było rolnictwo, uprawa chmielu oraz handel oparty o rodzimą wytwórczość, głównie piwowarstwo i sukiennictwo. W okolicach funkcjonowały także kuźnie rud darniowych żelaza, w których praca zorganizowana była na zasadach manufaktury.

Druga połowa XVIII w. to czas narodzin przemysłu śląskiego. Następuje okres szybkiej industrializacji. Ożywiony rozwój miasto przeżywa dzięki Królewskiej Odlewni Żelaza uruchomionej w 1796 r. Stała się ona znana w całej Europie, nie tylko ze względu na wytwarzane w niej odlewy artystyczne, ale również z powodu produkcji konstrukcji mostów. W Gliwicach założono także pierwszą na kontynencie europejskim koksownię. W następnych latach powstają kolejne zakłady przemysłowe, m.in. Huta Huldshinsky’ego i zakład produkcji drutu Hagenseidta (l. 60. XIX w.). Wraz z rozwojem przemysłu, rośnie błyskawicznie liczba ludności, co znacznie przyspiesza proces urbanizacyjny – okoliczne osiedla robotnicze oraz stare wsie włączane są w granice rozwijającej się metropolii (Żerniki – 1927, Nowa Wieś – 1881, Szobiszowice – 1897/1927, Trynek – 1897, Sośnica – 1927, Wójtowa Wieś – 1927, Ostropa – 1927/1975). Wytyczane są nowe ulice i rozwija się sieć dróg handlowych. Powstaje nowoczesna infrastruktura miejska. W celu usprawnienia transportu węgla z miejscowych kopalń oraz transportu produktów Odlewni i pozostałych zakładów wybudowano Kanał Kłodnicki (1812–1822). Kolejnym ważnym wydarzeniem było poprowadzenie w połowie XIX w. linii kolei żelaznej z Wrocławia do Gliwic i dalej, w kierunku Krakowa. U schyłku XIX w. oddano w mieście do użytku teatr. Wynik plebiscytu zdecydował o pozostaniu miasta w granicach państwa niemieckiego. Po 1921 r. było ono największym miastem niemieckiego Górnego Śląska (przeniesiono tu siedziby wielkich koncernów oraz ważnych urzędów administracji szczebla regionalnego) – z reprezentacyjną zabudową, często nowoczesną, prezentującą cechy modernizmu i ekspresjonizmu. Po 1925 r. wybudowano tu lotnisko i wzniesiono kolejno 2 radiostacje, z których druga stała się znaną później (1939) z tzw. „prowokacji gliwickiej”.

Zabytki nieruchome Gliwic. W 2023 r.² do gminnej ewidencji zabytków miasta Gliwice wpisane były 448 obiekty, z tego 68 objęto dodatkowo ochroną na mocy **wpisu do rejestru zabytków**. Oprócz indywidualnych budowli wpisem objęto układ urbanistyczny oraz zespoły zabudowy przemysłowej i użyteczności publicznej, pozostałości murów miejskich oraz dwa stanowiska archeologiczne.³

Wśród obiektów rejestrowych najliczniejszą reprezentację mają budynki mieszkalne i użyteczności publicznej. Budynki mieszkalne reprezentują różne kategorie. W grupie tej znajdują się: kamienice czynszowe, domy miejskie i wiejskie, plebanie, wille. W grupie budynków użyteczności publicznej znajdujemy obiekty o dużym zróżnicowaniu funkcjonalnym, m.in.: d. pocztę, ruiny teatru miejskiego, hotel, domy handlowe, budynki biurowe, budynki straży pożarnej. W następnej kolejności

lokują się obiekty wyznaniowe, wśród których znalazły się kościoły, klasztory i kaplice. Oprócz kościołów rzymskokatolickich mamy tu także: dawny kościół ewangelicki, ob. rzymskokatolicki pw. św. Barbary i dom przedpogrzebowy na cmentarzu żydowskim, ob. Dom Pamięci Żydów Górnośląskich, oddział Muzeum w Gliwicach. Na liście obiektów rejestrowych występują również dwa spichrze, pojedyncze przykłady architektury dworskiej (zespół dworski w Szobiszowicach) i fortyfikacyjnej (fragmenty d. murów obronnych). Wśród obiektów rejestrowych zwraca uwagę również zabytkowa architektura związana z przemysłem, która jest dominująca w naszym krajobrazie. Do rejestru wpisano najbardziej dla miasta zasłużony obiekt przemysłowy – liczący 28 elementów zespół zabudowy dawnej Huty Królewskiej, wczesny przykład wielkoprzemysłowej architektury z początkowego okresu gwałtownej industrializacji Górnego Śląska. Drugi taki zespół to część linii kolejki wąskotorowej, odcinek Gliwice-Nieborowice z układem torowym, dwoma budynkami dworcowymi oraz urządzeniami technicznymi: most na Kłodnicy, przepusty. Trzeci, to najbardziej rozpoznawalny zabytkowy obiekt gliwicki, którego wizerunek widnieje w logotypie miasta – unikatowa drewniana wieża radiostacji gliwickiej, wraz z zabudową towarzyszącą. Zespół d. Fabryki Drutu oraz pojedynczy obiekt – wieża ciśnień przy ul. Jana III Sobieskiego. Osobną kategorię na liście rejestru zabytków stanowi zachowany w dobrym stanie średniowiecznego układ urbanistyczny miasta, którego obszar odpowiada obecnemu centrum, zamkniętemu pierścieniem ulic: Dolnych i Górnych Wałów.

Zabytki archeologiczne. Na terenie Gliwic znajdują się dwa stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków. Są to grodzisko typu stożkowatego w Łabędach oraz osada kultury łużyckiej z przełomu epoki brązu i wczesnej epoki żelaza w Starych Gliwicach.

Obiekty architektoniczne wpisane do rejestru zabytków pochodzą z różnych epok. Dobrze zachowany jest wczesnośredniowieczny układ architektoniczny miasta, które zostało założone na planie owalnym z uformowaną w kształcie kratownicy siecią ulic. Styl gotycki prezentują budowle kościelne: fara pw. Wszystkich Świętych, kościół pw. św. Bartłomieja, choć budowle te, w mniejszym lub większym stopniu były przekształcane w późniejszych czasach. Jednym z najbardziej dotkniętych przebudowami obiektów jest tzw. zamek („Dwór Cetryczów”) – pierwotnie fragment średniowiecznych umocnień miejskich, przekształcony w nowożytną rezydencję w 2 poł. XVI w., wreszcie, w latach 50. XX w. przebudowany i rekonstruowany jako „zamek piastowski”. Świadectwem epok nowożytnych są: barokowy kościół w Starych Łabędach oraz kościół pw. Podwyższenia Krzyża Świętego i klasztor o.o. redemptorystów, a także ratusz, który po licznych przebudowach prezentuje obecnie formę późnobarokowo z elementami klasycystycznymi. Jednocześnie w partii piwnic zostały zachowane stare mury pierwotnej XIII-wiecznej budowli. Szeroką reprezentację ma architektura mieszkalna z XIX w. z charakterystycznymi dla niej neostylami.

² Udostępnione dane pochodzą z kwietnia 2023 r.

³ Pełne wykazy obiektów zabytkowych na terenie Gliwic zamieszczono w załączniku do niniejszego programu.

Przykładem obiektu neorenesansowego jest także Willa Caro, należąca pierwotnie do właściciela zakładów w Łabędach, Oskara Caro, która od 1935 r. pełni funkcję muzealną. Neostyle stosowano także chętnie przy budowie obiektów użyteczności publicznej – dawny sąd rejonowy, poczta główna, zabudowania straży pożarnej, szkoły różnego szczebla oraz palmiarnia. Lata 20 i 30. XX w. to eksplozja architektury modernistycznej, którą reprezentują w Gliwicach wybitne realizacje: domy towarowe Weichmanna i dawny Woolwortha (później „Ikar”), dworzec kolejowy, zakłady elektryczne, dawne gimnazjum Eichendorffa (dziś budynek Politechniki Śl.), czy d. Klinika Chorób Kobietych – obecnie Narodowy Instytut Onkologii im. M. Skłodowskiej-Curie.

Wybrane fotografie obiektów zabytkowych⁴ [data dostępu 21.11.2023 r.]:

1. Układ urbanistyczny miasta. [źr.: mapy Google]
2. Wilcze Gardło. Widok z lotu ptaka.
3. Kościół o.o. redemptorystów, ul. I. Daszyńskiego.
4. Kościół Wniebowstąpienia NMP, ul. Kozielska.
5. Klinika kobieca, ob. Narodowy Instytut Onkologii im. Marii Skłodowskiej-Curie, ul. Wybrzeża Armii Krajowej. [źr.: www.fotopolska.eu]
6. Zakłady energetyczne, ul. Wybrzeża Armii Krajowej. [źr.: *Städtebuch Gleiwitz., 1927, S.*]
7. Zamek, tzw. Dwór Cetryczów, ul. Pod Murami.
8. Kompleks zabudowy wieży radiostacji gliwickiej, ul. Tarnogórska.
[źr.: <https://gliwice.eu/wizytowka/ciekawe-miejsca-zabytki-muzea/radiostacja>]
9. Kolonia budynków urzędniczych, ul. Tadeusza Kościuszki. [fot. wł. autorów]
10. Kolonia robotnicza, ul. Horsta Bienka. [źr.: www.fotopolska.eu]
11. Cmentarz Centralny, ul. Kozielska. Widok z lotu ptaka [źr.: <https://mzuk.gliwice.pl/jednostka/cmentarze-komunalne/>]
12. Wieża ciśnień, ul. Jana III Sobieskiego. [źr.: www.fotopolska.eu]

⁴ Jeśli nie zaznaczono inaczej, fotografie pochodzą z zasobu Wikipedii [pl.wikipedia.org].

1.

2.

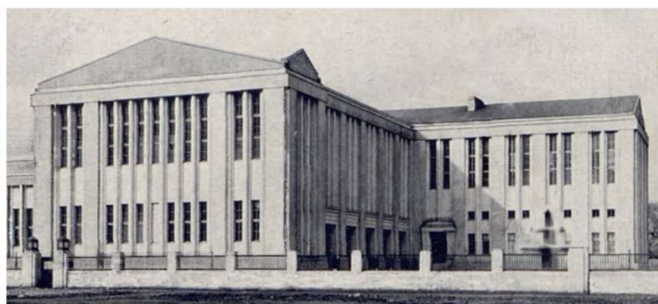
3.

4.

5.

6.

7.

8.

9.

10.

11.

12.

Inne nieruchomości zabytkowe. Wraz z rozwojem miasta włączano doń stopniowo sąsiednie miejscowości, rozwijające się historycznie jako samoistne zespoły urbanistyczne i ruralistyczne. Dzielnice te charakteryzują się dużym urozmaicheniem układów urbanistycznych i zabudowy, co zostało spowodowane zróżnicowanymi uwarunkowaniami historycznego rozwoju. Należą do nich: Stare Gliwice, Szobiszowice, Ligota Zabrska, Ostropa, Trynek z powstałym w 1925 r. lotniskiem, Wójtowa Wieś, Zatorze oraz Łabędy. Ta ostanía z wymienionych dzielnic jest o mocno zróżnicowanej, rozczłonkowanej zabudowie, warunkowanej rozwojem miejscowości – najpierw wsi dworskiej, później silnego ośrodka hutniczego, której obszar przecina Kłodnica i Kanał Gliwicki.

Warte uwagi są, tak charakterystyczne dla Górnego Śląska od 2 poł. XIX w., zespoły zabudowy mieszkaniowej dla pracowników zakładów przemysłowych. Zróżnicowane architektonicznie i kompozycyjnie kolonie robotnicze i osiedla patronackie, o przemysłowym funkcjonalnym układzie, powtarzalnej, skromnej lub bardziej okazałej architekturze, tworzą w przestrzeni miast górnośląskich charakterystyczne skupiska obiektów, które na stałe wpisały się w krajobraz miejski. W latach 1892–1894 Oskar Huldschinsky wybudował dla pracowników swoich zakładów hutniczych osiedle domków w bliźniaczej zabudowie, dla 108 rodzin (ob. ulice: Jana Gajdy, Idy, Samuela Bogumiła Lindego). Bardziej okazałe prezentuje się kolonia domów wybudowana w latach 1908–14 przy dzisiejszej ulicy Horsta Bienka, gdzie powstał zespół 17 trzykondygnacyjnych budynków uszeregowanych wzdłuż ulicy o zarysie litery U. Pod względem architektonicznym obiekty podzielić można na trzy typy, które nawiązują do siebie detalami. O atrakcyjności architektury przesądza szlachetny ceramiczny wystrój elewacji zewnętrznych. Przy dzisiejszej ulicy Tadeusza Kościuszki 42, 44, 46 wzniesiono natomiast zespół domów mieszkalnych dla urzędników średniego i wyższego szczebla, zatrudnionych w koncernie hrabiów Ballestremów. Budynki o klasycyzującej formie zaprojektowane zostały przez architekta koncernu Ballestremów – Hansa von Poellnitza w 1922 r. W latach 1937–41 na pd.-zach. obrzeżach miasta wzniesiono unikalne założenie urbanistyczne na powstanie, którego miały wpływ względy polityczne i ideologiczne. Chodzi o Wilcze Gardło, wzorcowe osiedle SA. Historia jego początków wiąże się III Rzeszą, kiedy to opracowano w 1936 r. wytyczne dla tego typu osiedli. Zakładały one budowę małych samowystarczalnych osad, składających się z niedużych, dwukondygnacyjnych domków jednorodzinnych wraz z zabudowaniami gospodarczymi i niewielkich ogrodów. Domy miały być skromne, ujednolicone formą architektoniczną i rodzajem użytych materiałów wykończeniowych. Wykonania tego zadania podjął się bytomski architekt Rudolf Fischer. Pomijając względy ideologiczne, w zasadach kompozycji przestrzennej osiedla zostały wcielone koncepcje idei „miasta-ogrodu”. Kompozycja rozwija się symetrycznie wzdłuż osi przechodzącej przez dominantę zespołu – Dom Wspólnoty. 1 kwietnia 1941 roku osiedle stało się samodzielną jednostką administracyjną, a robocza nazwa osiedla „SA-Siedlung Eichenkamp” została przemianowana na „Glaubenstadt” („Wierne Miasto”). W 1945 r. nazwę osiedla zamieniono na Wilcze Gardło.

Gliwice, prócz zabytkowej architektury, posiadają również zabytkowe układy komponowanej zieleni, wśród których dominują parki i cmentarze⁵. Centrum miasta jest otoczone od pn., wsch. i zach. parkami. Park im. Bolesława Chrobrego to stary park miejski o charakterze krajobrazowym, utworzony w latach 1913–1915 i zmodernizowany w 2018 r. z funduszy gminnych i unijnych. Park im. Fryderyka Chopina z rodzimym drzewostanem oraz okazami roślin egzotycznych. Na jego terenie znajduje się Palmiarnia, której początki sięgają 1880 r. Park Starochozielski, który jest pozostałością po dawnym cmentarzu. Jego atrakcją jest przeniesiony w 1924 r., z Zębów koło Olesna, drewniany kościół pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny (pierwotnie umieszczony na Cmentarzu Centralnym) oraz kilka grobowców i pomnik-sarkofag poświęcony 71 żołnierzom i oficerom francuskim, którzy zginęli podczas służby w latach 1920–22 na terenie Górnego Śląska.

⁵ Oprócz tego miejskie tereny zielone obejmują jeszcze: pasy zieleni ulicznej, zieleńce urządzone i nieurządzone, nieużytki zadrzewione.

Głównym cmentarzem gliwickim jest Cmentarz Centralny o powierzchni 22 ha. Nekropolię założono w latach 1924–1927, według projektu gliwickiego miejskiego radcy budowlanego Karla Schabika oraz architekta zieleni Richarda Riedla. Zaplanowano ją jako założenie parkowe łączące w sobie funkcje grzebalne z parkiem oraz miejscem sztuki i wypoczynku. Wzdłuż alej znajdują się małe formy architektoniczne, między innymi fontanny zwieńczone rzeźbami. W centrum, na przecięciu alej parkowych znajduje się dom przedpogrzebowy, którego wnętrze zaprojektował gliwicki artysta Erich Johannes Gottschlich.

Znaczna część z wymienionych wyżej obiektów, prezentujących duże walory historyczne i zabytkowe, została wpisana do rejestru zabytków oraz do gminnej ewidencji zabytków, jednak większość jest objęta ochroną konserwatorską na mocy zapisów w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego (jedna z ustawowych form ochrony zabytków).

Zabytki ruchome Gliwic. Oprócz obiektów architektonicznych, zespołów urbanistycznych, zabytkowych układów zieleni i stanowisk archeologicznych, które zalicza się do zabytków nieruchomych, ochroną konserwatorską objęte są również, tzw. ruchomalia, czyli obiekty artystyczne stanowiące, np. wyposażenie wnętrz (masywy stolarskie, witraże, rzeźby, okładziny ceramiczne) oraz pomniki, posągi, nagrobki, kapliczki itp.).

W Gliwicach 23 obiekty ruchome objęte są wpisem do rejestru zabytków. Wśród nich uwagę zwracają wnętrza sklepowe z zachowanym wystrojem w postaci ceramicznych okładzin ścian i posadzek. Zdobią one sklepy mięsne przy ulicach: Zwycięstwa 38, Krupniczej 12, Wojciecha Korfatego 2 i Częstochowskiej 13. Płytki ceramiczne pokryte są zróżnicowanymi motywami dekoracyjnymi, np. w typie pejzaży holenderskich w charakterystycznej dla fajansów z Delft tonacji błękitu kobaltowego, inne wielobarwne, o secesyjnych motywach floralnych lub geometrycznych a także nawiązujące do funkcji wnętrza – ozdobione głowami baranów, krów, świń. W rejestrze znalazł się również kompleksowy wystrój i wyposażenie gabinetu i sali konferencyjnej w gmachu zarządu dawnych zakładów Huldshinsky’ego, wykonany w latach 1913–15.

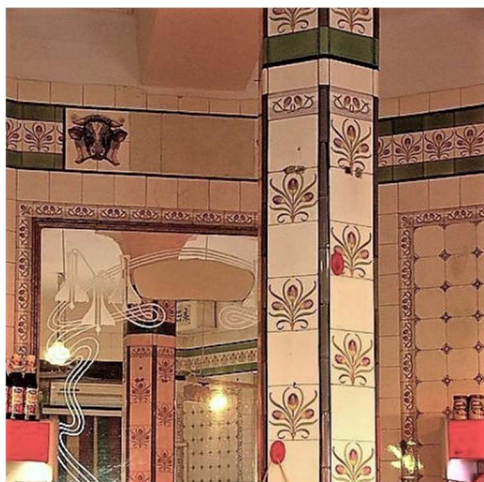
W wielu przypadkach ciekawie prezentują się wnętrza klatek schodowych gliwickich kamienic. W niektórych zachowały się witraże, w innych dekoracyjne polichromie. Do rejestru zabytków wpisano witraże w kamienicach przy ul. Zwycięstwa 33, Bankowej 12 i Stanisława Chudoby 8 oraz polichromie w kamienicach przy ul. Jagiellońskiej 27 i Ignacy Daszyńskiego 34. Rejestr zabytków uwzględnia wyposażenie wnętrz sakralnych. Miejsca te mają swoich gospodarzy, którzy troskliwie dbają o cenne przedmioty kultu. Obiekty te w mniejszym stopniu narażone są na zniszczenie. Wśród zabytków kościelnych wpisem do rejestru objęte zostały organy katedry św. św. Apostołów Piotra i Pawła, wykonane w 1899 r. przez Ernsta Kurzera, przebudowane w 1937 r. przez firmę Rieger oraz organy z kościoła pw. Narodzenia NMP w Bojkowie, remontowane przez firmę Rieger w 1913 r. Wpisy obejmują np. fragment elewacji kościoła pw. Wszystkich Świętych (polichromia na elewacji południowej wieży) oraz zespół witraży w kaplicy pw. NSPJ sióstr Bormeuszek. Całościowy wpis objął wyposażenie drewnianego kościoła pw. św. Jerzego w Ostropie (ołtarze, ambona, polichromia, wyposażenie zakrystii).

Do ruchomaliów zalicza się również monumenty, rzeźby i elementy plastyczne umieszczone w przestrzeni publicznej. Wśród nich na uwagę zasługują przydrożne krzyże, figury świętych i kapliczki – dowody głębokiej pobożności Górnoślązaków. Przykładem takich zabytków są np.: Krzyż Bożej Męki z 1814 r., figura św. Jana Nepomucena z 1794 r. wykonana przez Johanna Nitscha z Opawy – przy kościele ormiańskim, ul. Mikołowska. Do tej grupy zabytków zaliczyć należy zabytkowe nagrobki na gliwickich cmentarzach, z wpisaniem do rejestru zabytków żeliwnym neogotyckim nagrobkiem, zasłużonego dla rozwoju przemysłu górnośląskiego, Johna Baildona na cmentarzu Hutniczym. Całkiem

świecki charakter mają natomiast: fontanna Neptuna na Rynku i słynny klasycystyczny Lew Czuwający Theodora Kalide, ustawiony przed budynkiem muzeum przy ul. Dolnych Wałów.

Wybrane fotografie obiektów zabytkowych⁶ [data dostępu 21.11.2023 r.]::

1. Fragment wystroju sklepu, al. W. Korfanteo 2.
2. Witraż na klatce schodowej. [źr.: <https://gliwice.eu/aktualnosci/miasto-kultura/uwieziona-sztuka-witraze>, autor Ewa Pokorska-Ożóg],
3. Organy w kościele katedralnym, ul. Jana Pawła II.
4. Polichromie w kościele pw. św. Jerzego, ul. Piekarska.
5. Krzyż Męki Bożej, ul. Mikołowska.
6. Nagrobek Johna Baildona, Cmentarza hutniczy przy ul. Robotniczej.
7. Lew Czuwający, ul. Dolnych Wałów.
8. Fontanna Neptuna, Rynek.

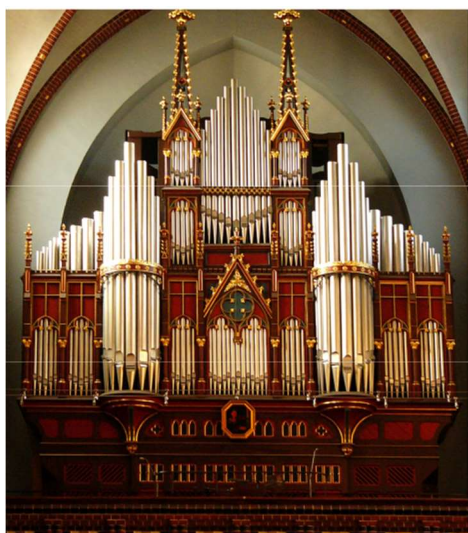

1.

2.

⁶ Jeśli nie zaznaczono inaczej, fotografie pochodzą z zasobu Wikipedii [pl.wikipedia.org].

3.

4.

5.

6.

7.

8.

Kulturowe szlaki turystyczne i trasy rowerowe na terenie gminy. Gliwice leżą na dwóch głównych szlakach kulturowych Polski południowej. Pierwszy z nich to **Szlak Architektury Drewnianej**, oznaczony symbolem . W mieście są dwa drewniane kościoły. Jeden z XV w., w parku Starozielskim to „import”, przeniesiony z Zębów koło Olesna w 1926 r., a w obecne miejsce w roku 1997. Drugi XIV-wieczny, drewniano-murowany, to kościół pw. św. Jerzego w Ostropie, którego atrakcją są m.in. dobrze zachowane polichromie ścian. Na **Szlaku Zabytków Techniki** leżą trzy obiekty gliwickie: **Muzeum Techniki Sanitarnej, Oddział Odlewnictwa Artystycznego – Nowe Gliwice oraz Radiostacja Gliwicka**. Pierwszy obiekt mieści się w ponad stuletniej, z pietyzmem odrestaurowanej przepompowni ścieków. W zabytkowym, ceglany budynku zachowano urządzenia z początku XX w. Znajduje się tu też ekspozycja zabytkowej armatury sanitarnej. Zwiedzający mają możliwość obejrzenia filmu z historią gliwickiej oczyszczalni. Oddział Odlewnictwa Artystycznego Muzeum w Gliwicach utworzono w 1991 r. w jednej z hal dawnej huty królewskiej. Po przeniesieniu w 2010 r., mieści się w odnowionej maszynowni dawnej KWK „Gliwice”. Budynki, założonej w 1901 r. kopalni, projektowali Emil i Georg Zillmanowie. W nich właśnie prezentowane jest galanteria Królewskiej Odlewni Żeliwa, a wśród nich misterna i precyzyjnie wykonana żeliwna biżuteria. Gliwicka Radiostacja rozpoczęła nadawanie w 1925 r. Służyła do retransmisji programu Radia Wrocław. W latach 1925-32 Radiostacja Gliwice należała do spółki Schlesische Funkstunde AG, a od 1932 była częścią państwowej rozgłośni – Reichssender Breslau. Stacja zasięgiem obejmowała wschodnie obszary Śląska oraz przygraniczne ziemie polskie. W celu poprawy jakości nadawanych programów, w latach 30. XX w. wzniesiono kilkanaście wież radiowych. Spośród zachowanych najwyższą jest wieża gliwicka, zbudowana w 1935 r. przez firmę Lorenz z drewna modrzewiowego, łączonego śrubami mosiężnymi.

Oprócz ogólnopolskich szlaków kulturowych przez Gliwice przebiegają również odcinki lokalnych szlaków turystycznych. Na obszarze miasta funkcjonuje sześć szlaków turystycznych:

 Szlak Husarii Polskiej – Opracowany przez ks. Jerzego Pawlika w latach 1969–1970 z okazji 286 rocznicy przemarszu wojsk polskich udających się pod wodzą króla Jana III Sobieskiego, na odsiecz Wiednia.

 Szlak Powstańców Śląskich – Prowadzi przez miejscowości, w których walczyli powstańcy śląscy w latach 1919–1921. Projekt szlaku opracował ks. Jerzy Pawlik w latach 1968–1971 z okazji 60. rocznicy III powstania śląskiego.

 Szlak Krawędziowy GOP – Atrakcją turystyczną szlaku jest punkt widokowy na wzgórzu Gronie w Mikołowie, z którego przy dobrej pogodzie można zobaczyć Beskid Śląski.

 Szlak Ziemi Gliwickiej – W swojej środkowej części przebiega wzdłuż zbiornika Dzierżno Duże, Kanału Gliwickiego i wschodniej części Jeziora Pławniowice.

 Szlak Okrężny Wokół Gliwic – Przebiega głównie przez miasto Gliwice oraz miasta i miejscowości leżące na terenie powiatu gliwickiego lub z nim graniczące.

 Szlak Sośnicowicki – Prowadzi głównie wiejskimi polnymi drogami. Pomiędzy Sośnicowicami i Trachami, w Kuźniczce, znajdują się zabudowania starej kuźni.

Nową formą zapoznawania się z obiektami zabytkowymi są peregrynacje wirtualne, możliwe dzięki dobrodziejstwu internetu. Na portalu Urzędu Miejskiego w Gliwicach znajdują się strony: <https://turystyka.gliwice.eu/dla-turystow/wirtualne-wycieczki>; <https://turystyka.gliwice.eu/wizytowki/300>, dzięki którym można zapoznać się z najbardziej atrakcyjnymi zabytkami miasta. Ta forma zwiedzania nie powinna być jednak alternatywą dla rzeczywistego kontaktu z zabytkiem, może stanowić natomiast zachętę do bezpośredniej wizyty.

Znani Gliwiczanie. Miasto przemysłowców oraz artystów i pisarzy – tak można określić Gliwice, po przyjrzeniu się nazwiskom znanych mieszkańców. Wśród osób związanych z Gliwicami wymienić należy **Johna Baidona** (1772–1846), Szkota, sprowadzonego na Górny Śląsk w 1793 r. przez hr. Wilhelma Redena. Był projektantem i budowniczym pierwszego na kontynencie europejskim wielkiego pieca opalanego koksem. Poza nim, w rozwoju przemysłu gliwickiego odznaczyli się **Oscar Caro** i **Wilhelm Hegenscheidt**, założyciele koncernu Oberschlesische Eisenindustrie oraz **Salomon Huldshinsky**, właściciel potężnych zakładów Huldshinsky-Werke. Wśród artystów odznaczyli się dwaj rzeźbiarze, związani z Królewską Odlewnią Żelaza. Pierwszy z nich to **Theodor Kalide**, autor wielu wybitnych rzeźb, uchodzących obecnie za klasykę sztuki rzeźbiarskiej – *Chłopiec z łabędziem*, *Dziewczyna z lirą*, *Śpiący lew* – ale także projektant i wykonawca pomnika Friedricha Wilhelma von Redena dla Chorzowa. Drugi – **August Kiss** – autor pomników i rzeźb plenerowych, nie tylko na Śląsku, ale również na terenie innych miast pruskich (Berlin, Królewiec, Poczdam), specjalizujący się w przedstawieniach zwierząt. Prócz rzeźbiarzy, w Gliwicach mieszkali znani fotograficy: portrecista **Wilhelm Bermann** i **Wilhelm von Blandowski**, ceniony w świecie jako autor zdjęć przyrody Australii. Gliwickie tradycje fotograficzne kontynuowali **Jerzy Lewczyński**, który zasłynął dzięki wprowadzonej w latach 50. XX w. „antyfotografii” oraz **Zofia Rydet**. Wśród wielu literatów związanych z Gliwicami należy wymienić takich jak **Horst Bienek**, pochodzący z gliwickiego Zatorza, publicysta i prozaik niemiecki, autor gliwickiej tetralogii. Najbardziej znanym obecnie niemieckim pisarzem pochodzącym z Gliwic jest **Wolfgang Bittner**, pisarz i poeta laureat licznych nagród literackich, autor książek dla dorosłych i dla dzieci. Wybitni polscy literaci związani z Gliwicami to: **Julian Kornhauser**, urodzony w Gliwicach poeta, prozaik, krytyk literacki, a także znawca i tłumacz literatury serbsko-chorwackiej, **Tadeusz Różewicz**, który mieszkał w Gliwicach w latach 1947–1968 i **Adam Zagajewski**, jeden z najwybitniejszych polskich poetów współczesnych. Gliwiczanie odnosili również sukcesy na polu nauki. Z Gliwic pochodził **Oscar Troplowitz**, wynalazca m.in. kremu „Nivea”, pasty do zębów i plastra opatrunkowego, a także **Eugen Goldstein**, fizyk, dzięki którego badaniom odkryto promienie katodowe – przyczynił się tym do powstania lamp kineskopowych. Urodzonymi Gliwiczanami są również **Jerzy Ziętek**, **Jerzy Buzek**, **Wojciech Pszoniak** i **Stanisław Sojka**.

V.3. DZIEDZICTWO NIEMATERIALNE.

Bardzo ważną częścią dziedzictwa kulturowego, oprócz jego przejawów materialnych: obiektów architektury i budownictwa, wyposażenia wnętrz, malarstwa, rzeźby, dzieł sztuki, jest jego warstwa niematerialna – tradycja, a więc odziedziczone i przekazywane kolejnym pokoleniom przejawy przynależności do danej grupy narodowościowej, etnicznej czy społecznej. Do składników dziedzictwa niematerialnego można zaliczyć: język, gwarę; tradycje i przekazy ustne: bajki, przysłowia, pieśni, wierzenia; tradycje muzyczne, widowiska religijne, karnawałowe, świąteczne; praktyki społeczno-kulturowe: zwyczaje, rytuały i obrzędy, folklor dziecięcy, gry i zabawy, sposoby świętowania; wiedzę i praktyki dotyczące przyrody i wszechświata; tradycyjne sposoby leczenia; wiedzę i umiejętności związane z rzemiosłem tradycyjnym⁷.

⁷ Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego.

Inicjatywa krajowej dokumentacji dziedzictwa niematerialnego ma na celu stworzenie centralnego inwentarza zasobów tego dziedzictwa obecnych na terenie naszego kraju, wciąż uzupełnianego i aktualizowanego, który stanowiłby odpowiednik istniejącej od dziesięcioleci Krajowej Ewidencji Zabytków. Ratyfikowana przez Polskę Konwencja dała impuls do rozpoczęcia ogólnopolskiej działalności inwentaryzacyjnej. Ustalono następujące kryteria wpisu na krajową listę dziedzictwa niematerialnego, która jest prowadzona przez Narodowy Instytut Dziedzictwa:

1. element jest zgodny z definicją niematerialnego dziedzictwa kulturowego,⁸
2. element jest przekazywany z pokolenia na pokolenie i stale odtwarzany przez wspólnoty i grupy, które uznają go za część swojego dziedzictwa,
3. opracowano plan ochrony służący zabezpieczeniu elementu i podtrzymaniu jego żywotności,
4. element został zgłoszony do wpisu przy jak najszerszym możliwym udziale i zaangażowaniu zainteresowanej wspólnoty, grupy, a w niektórych przypadkach także jednostek, które tworzą, utrzymują i przekazują dany element dziedzictwa niematerialnego oraz za ich uprzednią świadomą zgodą.

Kulturowa odrębność górnośląska, bogata w oryginalne zwyczaje, obrzędy i obyczaje, wyróżniająca się językiem, strojem, charakteryzująca się swoistymi wartościami, sposobem życia i pracy, przetrwała do naszych czasów. Od 2 poł. XIX w. oblicze Górnego Śląska kształtował przemysł górnictwa węglowego. Wywarło to ogromny i wszechstronny wpływ na życie mieszkańców, także przez ukształtowanie odrębnego światopoglądu, kodeksu honorowego, sposobu zachowania i życia górniczych rodzin, na co wpływ miała specyfika niebezpiecznej pracy górniczej. Życie i zwyczaje górnośląskich rodzin górniczych pięknie ukazał Kazimierz Kutz w swojej trylogii filmowej – „Sól ziemi czarnej”, „Paciorki jednego różańca” i „Pierścionek z orłem w koronie”, składając hołd prostemu, pracowitemu i uczciwemu, a nierzadko pełnemu dramatów i tragedii życiu rodzin na Górnym Śląsku.

W 2018 r., w uznaniu ogromnego wpływu jaki górnictwo węgla kamiennego wywarło na życie, obyczajowość i kulturę Górnego Śląska, na listę dziedzictwa niematerialnego wpisano zwyczaj Barbórkowe. Tradycja dotyczy wszystkich górniczych miejscowości górnośląskich, nie jest więc specyficznym zwyczajem gliwickim. Obecnie na terenie miasta działa tylko KWK Sośnica.

Barbórka jest dorocznym zwyczajem i obyczajem świątecznym grupy zawodowej górników węgla kamiennego praktykowanym od początku XIX w. do chwili obecnej. Obchodzona 4 grudnia, w dniu św. Barbary, wpisała się w przestrzeń kulturową dzięki przekazom pokoleniowym i środowiskowym. Stanowi nieodłączny element górniczej tożsamości pielęgnowany przy współudziale właścicieli, dyrekcji i zarządów kopalń, lokalnych parafii oraz stowarzyszeń, których przedstawiciele są aktywnymi uczestnikami obchodów. Uczestnictwo w uroczystościach daje górnikom nie tylko poczucie wspólnoty, ale także godności zawodowej.

⁸ Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, art. 2 pkt 1 i 2.

W Gliwicach Ostropie zachował się znany także w innych regionach Śląska (Opolszczyzna) ludowy zwyczaj **święcenia pól podczas konnego objazdu granic miejscowości w drugi dzień Świąt Wielkanocnych**. Kawalerowie mają na sobie wieńce z białymi kwiatami, żonaci z kolorowymi. Na zakończenie, po nabożeństwie w kościele, kawalerowie rzucają swoje wieńce starając się, aby zaczęły się o krzyż stojący przed kościołem. Ma to być wróżbą szybkiego ożenku.

źr.: <https://rik.katowice.pl> [data dostępu 12.11.2023 r.]

W zapusty z kolei, odbywa się w okolicach Gliwic „**wodzenie niedźwiedzia**” („kluczenie bera”). Obrzęd o słowiańskiej genezie, przetrwał głównie na Opolszczyźnie i w pogranicznych miejscowościach województwa śląskiego. Co istotne, zwyczaj ten przetrwał na terenach, gdzie – mimo przynależności do państwa pruskiego, a potem niemieckiego – mieszkała ludność polska.

Jednym z pierwszych, którzy wspominali o wodzeniu niedźwiedzia był Józef Lompa w 1842 r. Przypuszcza on, że zwyczaj ten sięga XIV lub XV wieku, kiedy to na Śląsku można było jeszcze spotkać niedźwiedzie, siejące czasami spustoszenie w zagrodach chłopskich. Obecnie, kiedy korowód zbliża się do domostwa, jego domownicy próbują wykupić się od nieszczęść pieniędzmi, słodyczami czy alkoholem. Dawniej wykupywali się jajkami, piernikiem czy mąką. Wodzenie niedźwiedzia odbywa się najczęściej w przedostatnią sobotę karnawału.

Elementem niematerialnego dziedzictwa kulturowego jest również język jakim się określa społeczność posługuje. Na terenie województwa śląskiego w przeważającej większości mamy do czynienia z dialektem śląskim. W okolicach Gliwic wyodrębniono grupę dialektów gliwickich. Współcześnie zanikają tradycyjne gwary wiejskie, a nowe gwary miejskie tworzą się w silniejszej więzi z ogólną polszczyzną niż z podłożem regionalnym. Jedynie dialekty gliwickie, w szczególności odmiany centralne, w przeważającej części pełnią w swoim regionie funkcję języka potocznego.

Gliwiczanie, podobnie jak mieszkańcy innych starych miast, mają swoje legendy i podania.

W Gliwicach popularne jest podanie o piekarzu Stefanie, który na cześć przejazdu przez miasto króla Jana III Sobieskiego prowadzącego przez Gliwice armię na odsiecz Wiednia, wymyślił recepturę nowego wypieku – rogalu. Kształt jaki nadał rogalom, miał nawiązywać do tureckiego półksiężyca, który zostanie „zjedzony” przez polskiego króla. Wypiek tak bardzo spodobał się Janowi III, że młody piekarz został włączony w służby kwatermistrzowskie wielkiej armii.

Legenda o uratowaniu miasta przez kobiety. Jedną z najpopularniejszych legend gliwickich jest opowieść dotycząca obrony miasta przez kobiety w okresie wojny trzydziestoletniej. W związku z najazdem protestanckich wojsk na katolicki Górny Śląsk, dochodziło do okrucieństw, gwałtów i niszczenia kolejnych miejscowości. W dniu poprzedzającym szturm Gliwic mieszkańcy zamartwiali się lodem skuwającym fosę miejską, co pogarszało warunki obrony miasta. Obrońców miasta wsparły

wówczas kobiety, które kubłami wrzącej wody wlewanej do fosy roztopiły lód. Zniechęcone tym niepowodzeniem oddziały odstąpiły wówczas od dalszych prób zdobycia Gliwic. Przekonani o nadprzyrodzonym wstawiennictwie Matki Boskiej mieszczanie gliwiczcy – w podzięce za tę opiekę – zapoczątkowali wówczas pielgrzymki dziękczynne na Jasną Górę w Częstochowie. Z tego powodu gliwicka pielgrzymka do Sanktuarium Jasnogórskiego w Częstochowie należy do najstarszych na Górnym Śląsku.

Za czasów pruskich zakazano pielgrzymek do Częstochowy – rozwinął się wtedy ruch pielgrzymkowy na Górę Świętej Anny.

Ponadto przy gliwickim rynku umieszczono w latach powojennych rzeźbę kobiety z dzbanem, upamiętniającą tamte wydarzenia.

V.4. INSTYTUCJE I STOWARZYSZENIA ZWIĄZANE Z OPIEKĄ I OCHRONĄ DZIEDZICTWA KULTUROWEGO MIASTA.

Instytucje kultury i organizacje pozarządowe działające w tej sferze odgrywają ogromną rolę w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego. Ich działania mogą być bezpośrednie (wystawy i lekcje muzealne, przedstawienia teatralne, propagowanie wiedzy o sztuce, historii i tradycji, promowanie postaw kulturotwórczych i poznawczych wobec dziedzictwa kulturowego itd.). Mają również wpływ pośredni, przez swoje działania, aktywizują społeczności, pobudzają ich zainteresowania, integrują przedstawicieli różnych środowisk, kształcąc przedsiębiorczego, ciekawego świata i swojego najbliższego otoczenia członka społeczności, gotowego do podejmowania różnych aktywności.

W Gliwicach, pod egidą miasta działają: **1. Teatr Miejski / 2. Miejska Biblioteka Publiczna / 3. Muzeum Miejskie.**

1. Teatr Miejski w Gliwicach jest najmłodszą z placówek kulturalnych Górnego Śląska i jednocześnie najmłodszym teatrem repertuarowym w Polsce – jego działalność datuje się od 13 października 2016 r. W Gliwicach są trzy sceny, oprócz głównej, jedna znajduje się w ruinach dawnego teatru Victoria, zbudowanego w 1890 r., a zniszczonego w 1945 r. Budowla, utrzymywana obecnie jako stała ruina, jest jednym z najciekawszych obiektów kulturalnych w regionie i służy prezentowaniu niestandardowych przedsięwzięć artystycznych. Trzecia scena mieści się w budynku kina wzniesionego w 1928 r., którego wnętrza przystosowano do funkcji teatralnych, wystawienniczych i koncertowych.

2. Miejska Biblioteka Publiczna jest ogólnodostępną placówką upowszechniania kultury. Sieć MBP tworzy Biblioteka Centralna, Biblioforum, 17 filii i 7 oddziałów dla dzieci. Zbiory biblioteki stanowią książki i czasopisma oraz zbiory muzyczne i specjalne. Bogatym księgozbiorem naukowym i popularnonaukowym dysponuje Biblioteka Centralna i Czytelnia Naukowa. Większość filii udostępnia czasopisma bieżące, a wypożyczalnia muzyczna i zbiorów specjalnych poza „książkami mówionymi” dysponuje m. in. płytami analogowymi i CD oraz kasetami magnetofonowymi.

3. Muzeum Miejskie. Muzeum w Gliwicach powstało w 1905 r. jako Oberschlesisches Museum in Gleiwitz. Podstawowym celem jego działania było gromadzenie, udostępnianie i zabezpieczanie zabytków i eksponatów związanych z Górnym Śląskiem. Od 1934 r. główną siedzibą muzeum jest Willa Oscara Caro. W 1960 r. oddziałem muzeum stał się, po adaptacji w latach 1956–1959, dawny Zamek Piastowski. W chwili obecnej muzeum posiada pięć oddziałów: Willa Caro, Zamek Piastowski, Oddział Odlewnictwa Artystycznego, Radiostacja Gliwice i najmłodszy – Dom Pamięci Żydów Górnos Śląskich oraz cztery działy główne: sztuka i rzemiosło artystyczne, archeologia, historia i etnografia. Swoje miejsce mają tu również specjalistyczna biblioteka oraz Czytelnia Sztuki. Muzeum oprócz wystaw stałych proponuje liczne wystawy czasowe. Jest organizatorem wielu interesujących spotkań i wykładów, koncertów oraz różnorodnych warsztatów dla dzieci i młodzieży. Zajmuje się także wydawaniem publikacji, głównie

katalogów zbiorów i wystaw, wydawnictw tematycznych w ramach serii monograficznej i Rocznika Muzeum. Stałe ekspozycje muzeum to: wystawa odlewów artystycznych, wystawa XIX-wiecznych wnętrz willi przemysłowców, historia Gliwic i pradzieje ziemi gliwickiej. Muzeum jest laureatem licznych nagród. Ostatnią, z 2019 r. jest nagroda Marszałka Województwa w kategorii Muzealne Wydarzenie Roku za wystawę „Żydzi na Górnym Śląsku”. Muzeum wydaje własną cykliczną publikację pt. *Rocznik Muzeum w Gliwicach*.

1. *Willa Caro* jest przykładem doskonale zachowanej XIX-wiecznej rezydencji w stylu renesansowej architektury willowej. Wzniesiona w latach 1882–1885 dla gliwickiego przemysłowca Oscara Caro, w 1934 r. przekazana została na stałą siedzibę muzeum miejskiego. W latach 1991–2000 przeprowadzono tu kapitalny remont. Wśród nielicznych już na Górnym Śląsku miejskich rezydencji przemysłowców, willa Oscara Caro należy do unikatowych przykładów z eklektycznym wystrojem wnętrz. W willi prezentowana jest wystawa stała dziewiętnastowiecznych wnętrz mieszkalnych górnośląskich przemysłowców. Mają tu siedzibę dwa działy: sztuki i rzemiosła artystycznego oraz etnografii, które szczycą się bogatą kolekcją szkła artystycznego z okresu XVII-XX w. i największego w Polsce powojennej zbioru polskiej biżuterii srebrnej.

Osobny i wyjątkowy zbiór stanowi polska fotografia artystyczna obejmująca prace autorów związanych z gliwickim środowiskiem fotograficznym Zbiory działu etnografii to przede wszystkim zabytki kultury ludowej Śląska i regionów sąsiednich.

2. *Zamek Piastowski*. Jeden z najstarszych obiektów w mieście – budowla gotycka, obecny kształt zyskała w wyniku przebudowy w XVI w. i rekonstrukcji z lat 50. XX w. W latach 2005–2008 miała miejsce jej rewitalizacja obiektu przy udziale środków z Unii Europejskiej. Najistotniejszą częścią projektu rewitalizacji był remont i modernizacja sal wystawowych oraz przygotowanie stałej wystawy obejmującej pradzieje ziemi gliwickiej i historię miasta. Zamek Piastowski jest siedzibą dwóch działów: archeologii i historii. Skupione tu eksponaty to przede wszystkim pamiątki cechowe z XVII-XVIII wieku, pamiątki z okresu powstań śląskich i plebiscytu, działalności Związku Polaków w Niemczech, a także bogata kolekcja fotografii stanowiąca dokumentację ikonograficzną miasta i górnośląskich obiektów przemysłowych. Zbiory archeologiczne to przede wszystkim najcenniejszy i najliczniejszy zbiór naczyń, narzędzi i ozdób z wykopalisk na cmentarzysku kultury łużyckiej w Świbiu oraz znaleziska średniowieczne i wczesnośredniowieczne z obszaru Starego Miasta w Gliwicach, wzgórza zamkowego w Toszku oraz grodziska w Pławniowicach. Ponadto zobaczyć tu można niecodzienną kolekcję XIX-wiecznego uzbrojenia japońskiego.

3. *Oddział Odlewnictwa Artystycznego*. Królewska Odlewnia Żeliwa w Gliwicach była jednym z najnowocześniejszych zakładów tego typu w Europie. Odlewnia założona została w 1798 r. Pierwszym głównym projektantem został architekt Jan Fryderyk Wedding. Była ona najstarszą i najdłużej działającą odlewnią w całych Prusach. W XIX w. gliwicka odlewnia była renomowanym zakładem, znanym w całej Europie, o bardzo szerokim profilu działalności. Z zakładem związany był Theodor Kalide. Obok monumentalnych dzieł rzeźbiarskich, wytwarzała odlewy dekoracyjne – świeczniki, kałamarze, miniatury pomników. Królewska Odlewnia Żeliwa była pierwszym zakładem, któremu zlecono wykonanie najwyższego niemieckiego odznaczenia wojskowego – Żelaznego Krzyża. Od lat trzydziestych XX w. do końca II wojny światowej odlewnia produkowała głównie na potrzeby wojenne. Po przyłączeniu Gliwic do Polski w 1945 r. firmę upaństwowiono i odtąd funkcjonuje jako Gliwickie Zakłady Urządzeń Technicznych.

Oddział Odlewnictwa Artystycznego Muzeum w Gliwicach utworzono w 1991 r. w jednej z hal dawnej huty na terenie GZUT. W 2010 r. zostało ono przeniesione i obecnie mieści się w odnowionej maszynowni dawnej kopalni „Gliwice”. Muzeum znajduje się na Szlaku Zabytków Techniki.

4. Radiostacja Gliwice. Zespół zabudowy radiostacji od 2005 r. stanowi oddział Muzeum Miejskiego. Drewniana wieża nadawcza o wysokości ponad 110 m daje jej status najwyższej, zbudowanej w całości z drewna, konstrukcji na świecie. W roku 2005 obiekt przejęło Muzeum w Gliwicach. Obecnie Radiostacja Gliwice służy celom edukacyjnym jako miejsce historyczne, w którym zachowało się niemal kompletne oprzyrządowanie techniczne dawnej stacji nadawczej, z urządzeniami wyprodukowanymi w 1935 r. przez firmy Lorenz, Telefunken i Siemens& Halske AG. Obiekt znajduje się na Szlaku Zabytków Techniki.

5. Dom Pamięci Żydów Górnośląskich jest najnowszym oddziałem Muzeum w Gliwicach. Znajduje się w budynku dawnego domu przedpogrzebowego, wybudowanym w latach 1902-1903 według projektu wiedeńskiego architekta Maxa Fleischera. Neogotycki, jednokondygnacyjny budynek jest wykonany z ozdobnej cegły klinkierowej. Do II wojny światowej obiekt i znajdujący się obok cmentarz pełniły swoją pierwotną funkcję. Podczas wojny budynek był magazynem wojskowym, nie uległ jednak zniszczeniu. Po 1945 r. cmentarz i dom przedpogrzebowy użytkowała miejscowa Gmina Żydowska. Z czasem nieużywany budynek zaczął popadać w ruinę. W 2008 r. Gmina Żydowska przekazała go Miastu Gliwice a w 4 lata później przeprowadzono jego remont i rewitalizację, przekształcając obiekt w oddział Muzeum w Gliwicach. Rewitalizację zabytkowego obiektu sfinansowano w całości z budżetu Miasta Gliwice. Misją placówki jest upowszechnianie wiedzy na temat historii Żydów na Górnym Śląsku oraz ich wkładu w rozwój regionu. W 2016 r. Dom Pamięci Żydów Górnośląskich w Gliwicach zwyciężył w konkursie na Najlepszą Przestrzeń Publiczną Województwa Śląskiego w kategorii zrewitalizowany obiekt użyteczności publicznej. Miasto Gliwice zostało docenione za „uratowanie obiektu będącego świadkiem historii Śląska, za jego wzorcową renowację i stworzenie miejsca aktywności kulturalnej i edukacyjnej oraz za ambitne plany wykorzystania go na cele muzealne”.

Znajdujący się w pobliżu dawnego domu przedpogrzebowego cmentarz żydowski został założony w 1903 r. Do dnia dzisiejszego ocalało ponad 600 nagrobków, w tym przyścienne grobowce rodzinne utrzymane w stylistyce historyzmu, secesji i modernizmu. Cmentarz do dnia dzisiejszego pełni pierwotną funkcję i jest jedną z trzech czynnych żydowskich nekropolii w województwie śląskim.

Muzeum Techniki Sanitarnej. Unikatowe muzeum branżowe, którego gospodarzem jest Przedsiębiorstwo Wodociągów i Kanalizacji w Gliwicach. Obiekt znajduje się na terenie Centralnej Oczyszczalni Ścieków. Ekspozycja muzealna mieści się w prawie 100-letnim budynku starej pompowni ścieków, który podczas budowy oczyszczalni został gruntownie odrestaurowany i przekształcony w muzeum. Zainstalowane są tam zabytkowe urządzenia. W muzeum urządzono sale ekspozycyjne oraz salę projekcyjną. Nowe obiekty oczyszczalni, znajdujące się w bezpośrednim sąsiedztwie pompowni – muzeum, zostały wybudowane w podobnym stylu. Muzeum znajduje się na Szlaku Zabytków Techniki.

Organizacje pozarządowe. W Gliwicach działa dużo organizacji pozarządowych. Podejmują one działania w zakresie pomocy społecznej, kultury i sztuki, edukacji i wychowania, rozwoju nauki, zainteresowań i hobby, promocji zdrowia, działalności na rzecz osób ze szczególnymi potrzebami, sportu i rekreacji oraz w wielu innych obszarach. Miłośnicy historii są świadomi niebezpieczeństw na jakie narażone są zabytki. Są również świadkami, obserwatorami i uczestnikami radykalnych przemian, zachodzących w mieście, które także ich dotyczą bezpośrednio. W związku z tym organizują się w grupy podobnych sobie entuzjastów i zajmują się badaniem przeszłości, odkrywaniem i dokumentowaniem dawnych wydarzeń, ochroną i opieką nad zabytkami i dziedzictwem miasta. Działalność stowarzyszeń spotyka się z życzliwością i wsparciem władz samorządowych. Wszechstronnego wsparcia organizacjom

i mieszkańcom zainteresowanym działalnością społeczną udziela Gliwickie Centrum Organizacji Pozarządowych.

Wg spisu GCOP, wśród organizacji związanych z kulturą, sztuką, rewitalizacją obiektów zabytkowych i ochroną dóbr kultury, wymienić należy:

1. *Gliwickie Stowarzyszenie Miłośników Małych Obiektów Sakralnych Artystycznych i Zabytkowych „NEPOMUK”*, którego działalność określona jest w statucie jako: renowacja i remonty małych obiektów sakralnych i zabytkowych, upamiętnianie osób zasłużonych dla lokalnej społeczności.
2. *Miasto Ogród Gliwice*. Cele działania stowarzyszenia określono następująco: ochrona i kształtowanie dziedzictwa kulturowego, dążenie do uporządkowania urbanistycznego Gliwic i poprawy jakości życia mieszkańców poprzez popularyzację zintegrowanego planowania rozwoju miasta, dążenie do zachowania i powiększania zasięgu terenów zieleni miejskiej, dążenie do zachowania i poprawy stanu obiektów i obszarów o wartości historycznej, artystycznej, kulturowej i przyrodniczej oraz popularyzacja, promocja i podnoszenie świadomości społecznej w powyższych kwestiach.
3. *Stowarzyszenie Mieszkańców Wspólnie dla Gliwic* stawia sobie za cel, m.in.: propagowanie wiedzy na temat historii i tradycji Gliwic;
4. *Stowarzyszenie „Kocham Gliwice”* wymienia następujące zadania statutowe: promocja działań kulturalnych, podtrzymywanie zwyczajów i tradycji regionalnych, ochrona elementów kultury narodowej, prowadzenie działalności promocyjnej i informacyjnej, promowanie osiągnięć społecznych, gospodarczych, artystycznych i kulturalnych placówek.
5. *Ośrodek Studiów o Mieście Gliwice*; stowarzyszenie o szerokim spectrum działalności, jednym z zadań statutowych jest: działanie na rzecz kultury, sztuki, ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego.

Z wszystkich wymienionych stowarzyszeń najbardziej spektakularną działalność prowadziły Gliwickie Metamorfozy. Była to organizacja zrzeszająca pasjonatów lokalnej historii. Jednym z pierwszych zrealizowanych pomysłów było założenie strony internetowej (www.gliwiczanie.pl), na której początkowo umieszczano jedynie zdjęcia miasta. Realizacja kolejnego z pomysłów – porządkowanie zaniedbanego Cmentarza Hutniczego wymusiło na grupie sformalizowanie działań i doprowadziło do rejestracji stowarzyszenia w kwietniu 2004 r. W celu realizacji głównego przedsięwzięcia rozpoczęto rozprowadzanie „Przewodnika po mieście” – prezentacji multimedialnej na płycie CD przygotowanej jako tzw. „cegiełka” na odbudowę cmentarza. W 2005 r. rozpoczęto cykl wykładów poruszających tematy związane z historią miasta i dzielnicy hutniczej. W 2007 r., po przygotowaniu drugiej części „Przewodnika” obejmującej okolice Gliwic, stowarzyszenie przygotowało cykl wakacyjnych wycieczek, w formie rajdu wyznaczonymi trasami, pod nazwą "Lato z Metamorfozami – poznaj okolice Gliwic". Powodzenie rajdu oraz zaangażowanie uczestników w prace na Cmentarzu Hutniczym spowodowało kolejne edycje w następnych latach. W 2011 r. stowarzyszenie ustanowiło odznakę *Wędrowiec Gliwicki*, przygotowując tematyczne trasy historyczne po mieście i powiecie. Stowarzyszenie zakończyło działalność w 2023 roku.

VI. OCENA SZANS I ZAGROŻEŃ DLA ŚRODOWISKA KULTUROWEGO GLIWIC

Obecnie na terenie miasta znajduje się 68 zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków województwa śląskiego. Obiekty rejestrowe stanowiące własność gminy prezentują stan dobry lub bardzo dobry, natomiast stan techniczny zabytkowych obiektów nieruchomych należących nie tylko do miasta, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków jest zróżnicowany.

Ważną rolę w prowadzeniu polityki samorządów w kwestii dziedzictwa kulturowego odgrywa planowanie przestrzenne. Działania rozwojowe w dziedzinie mieszkalnictwa, handlu i usług, inwestycji drogowych, przemysłowych i innych stwarzają zagrożenie dla kompozycji historycznych założeń urbanistycznych, niosąc za sobą niebezpieczeństwo ich z dysharmonizowania i dekompozycji. Niebezpieczeństwa te dotyczą także poszczególnych obiektów architektonicznych. Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, mające status prawa miejscowego, obejmują wszystkie istotne obszary na terenie miasta. Wytyczają kierunki i charakter rozwoju regionu, biorąc pod uwagę wszelkie czynniki mające wpływ na życie mieszkańców.

Administratorzy budowli sakralnych są w lepszej sytuacji. Użytkowane i będące pod opieką miejscowych społeczności, prezentują na ogół dobry stan techniczny. W niektórych są planowane prace rewaloryzacyjne. Większość zabytków ruchomych to obiekty sztuki sakralnej. W tym przypadku mamy do czynienia nie tylko z zabezpieczeniem przed dalszą degradacją substancji zabytkowej, ale najczęściej administratorzy parafii idą dalej i we współpracy ze służbami konserwatorskimi starają się podołać fachowej renowacji obiektów rejestrowych. Realnym zagrożeniem są jednak zdarzające się w kościołach kradzieże lub akty wandalizmu. Podstawą zabezpieczenia zabytków ruchomych powinno być wykonanie inwentaryzacji oraz zabezpieczenie antywłamaniowe budynków kościelnych.

Jeśli chodzi o stanowiska archeologiczne trzeba pamiętać, że oprócz już zidentyfikowanych, zawsze istnieje możliwość ujawnienia nowych faktów osadniczych. Należy więc wykazywać się ostrożnością przy prowadzeniu wszelkich robót ziemnych. Dla stanowisk i zabytków archeologicznych, tak jak wszędzie zagrożeniem są inwestycje: budowa domów, dróg, melioracje, wodociągi itp. Zabytkom archeologicznym grozi również kradzież i wywóz za granicę, stanowią bowiem one coraz bardziej pożądane przez kolekcjonerów eksponaty.

Biorąc pod uwagę specyfikę miasta i kierunki jego rozwoju można, analizując mocne i słabe strony regionu oraz szanse i zagrożenia dla jego rozwoju, wskazać czynniki mające istotny wpływ na regionalne dziedzictwo kulturowe. Analiza SWOT może być stosowana do budowania planów strategicznych, a także do wypracowania priorytetowych kierunków działań dostosowanych do osiągnięcia zamierzonych celów.

Poniżej przedstawiono w formie tabelarycznej zestawienie różnorodnych czynników, mogących mieć wpływ na aktualny stan dziedzictwa kulturowego, na perspektywy rozwoju ochrony i opieki nad dziedzictwem oraz na sposoby jego wykorzystania w życiu społeczno-gospodarczym regionu. Zestawienie ma formę analizy SWOT.

ANALIZA SWOT

w perspektywie ochrony dziedzictwa kulturowego

CZYNNIKI ZEWNĘTRZNE I WEWNĘTRZNE MAJĄCE WPLYW NA DZIEDZICTWO KULTUROWE W GLIWICACH	
MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
◆ korzystne położenie przy głównych trasach, komunikacyjnych, kołowych, kolejowych i lotniczych, włączenie miasta w system europejskich rozwiązań komunikacyjnych ◆ dobra lokalizacja Gliwic na skraju aglomeracji śląskiej – w pobliżu terenów zielonych ◆ istnienie podstrefy gliwickiej KSSE S.A. ◆ rozwinięta duża baza edukacyjna i naukowa (wyższe uczelnie, instytuty naukowe, szkoły średnie) ◆ walory turystyczne ◆ walory przyrodniczo-krajobrazowe – sąsiedztwo Kanału Gliwickiego ◆ zachowanie zespołu staromiejskiej zabudowy o dużej wartości kulturowej ◆ bogata i barwna historia miasta ◆ dobrze zaprojektowane strony internetowe z dużą ilością ciekawych informacji na temat miasta, jego historii, zabytków, atrakcji ◆ duża aktywność społeczności związanych z kulturą i nauką ◆ umiejętne pozyskiwanie i wykorzystanie środków z funduszy Unii Europejskiej ◆ modernizacja przemysłu w kierunku ograniczenia negatywnych skutków dla środowiska	◆ niedostosowanie kwalifikacji zawodowych do potrzeb rynku pracy ◆ słabo rozwinięta infrastruktura ochrony środowiska ◆ niezadowalający stan infrastruktury technicznej i społecznej ◆ niezadowalający rozwój małych i średnich przedsiębiorstw ◆ niedostateczny rozwój infrastruktury turystycznej ◆ niewystarczająca lokalna oferta spędzania czasu wolnego ◆ silnie zanieczyszczona Kłodnica ◆ niedrożny układ drogowy miasta (ciągle nieukończony układ obwodnic miejskich) ◆ niewystarczający poziom wiedzy mieszkańców o problemach ochrony środowiska kulturowego ◆ zbyt niskie nakłady na wspieranie zachowania i ochrony dziedzictwa kulturowego
SZANSE	ZAGROŻENIA
◆ wykorzystanie rosnącego potencjału turystycznego ◆ położenie nacisku na rozwój turystyki edukacyjnej i kulturowej ◆ wykorzystanie położenia przy terenach zielonych i rekreacyjnych ◆ zwiększenie i polepszenie poziomu bazy hotelowej i gastronomicznej ◆ zwiększenie dostępności informacji dla mieszkańców o możliwościach uzyskania dofinansowania dla inwestycji ◆ akcja edukacyjna i propagatorska skierowana do społeczności lokalnych ◆ aktywizacja społeczności lokalnych ◆ zwiększenie efektywności w pozyskiwaniu i wykorzystaniu środków unijnych	◆ brak zdefiniowanych programów operacyjnych oraz zakresów wsparcia dla przyszłej perspektywy finansowej Unii Europejskiej (na lata 2020-2025) ◆ inwestycje mające negatywny wpływ na środowisko ◆ małe możliwości uzyskiwania środków na renowację obiektów zabytkowych ◆ spadek po poprzedniej epoce, w postaci częściowo tylko wykorzystanych terenów przemysłowych ◆ wciąż istniejące zjawisko wykluczenia społecznego ◆ starzenie się lokalnej społeczności

◆ adaptacje obiektów zabytkowych ◆ akcja promocyjna skierowana na zewnątrz (wydawnictwa promocyjne, reklama medialna, obecność na targach turystycznych) ◆ rozwój inicjatyw prywatnych, handlu, usług oraz średniej i drobnej wytwórczości ◆ wykorzystanie potencjału transportowo-przeładunkowego w powiązaniu ze stworzeniem logistycznego zaplecza obsługującego ponadregionalny kompleks terminali i tranzytu ◆ wykorzystanie zasobów terenów budowlanych do promowania podmiejskiego budownictwa jednorodzinne o wysokim standardzie ekocywilizacyjnym, jako zaplecza dla miasta	◆ silna presja części deweloperów nastawionych na maksymalizację zysku z inwestycji kosztem atrakcyjności przestrzeni kulturowej miasta ◆ wizerunek Śląska jak regionu niezbyt ciekawego turystycznie, kojarzonego głównie z funkcjami gospodarczymi oraz zanieczyszczeniem środowiska ◆ brak działań lub samowolne działania przy zabytkach bez uzgodnień konserwatorskich
---	---

VII. ZAŁOŻENIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA GLIWICE

Założenia Programu opieki nad zabytkami na lata 2024–2027 wynikają z ogólnie przyjętych założeń i praktyk konserwatorskich będących wynikiem doświadczeń historycznych związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego. Zróżnicowane podejście i praktyki stosowane w różnych krajach i środowiskach, pozwoliły wysublimować najlepsze rozwiązania i skodyfikować je w dokumentach międzynarodowych zajmujących się tą tematyką.

Wg ustawy *o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* podstawową rolę w zarządzaniu dziedzictwem kulturowym odgrywają gminy. Są one gospodarzem podległego im terenu i odpowiadają za wybór optymalnych kierunków rozwoju we wszystkich sferach życia. Ideą nadrzędną władz samorządowych Gliwic w nawiązaniu do strategicznych dokumentów krajowych i wojewódzkich, jest zrównoważony rozwój miasta i pod tym kątem określono cele wieloletniej polityki gminnej.

Założenia obecnego Programu wynikają również z analiz i wniosków zamieszczonych w sprawozdaniu z realizacji wcześniejszych opracowań. Następne sprawozdania będą sukcesywnie uzupełniane po zakończeniu kolejnych Programów.

Cele, priorytety i kierunki działań sformułowane są w perspektywie wieloletniej i wykraczają poza 4-letni okres obowiązywania programu. Zakłada on więc ich kontynuację w następnych okresach. W programie obecnym postanowiono zachować priorytety poprzedniego programu oraz przyporządkowane im kierunki działań, modyfikując je i przystosowując do obecnej sytuacji gospodarczo-społecznej. Zostały zaproponowane nowe zadania, których realizacja powinna pozytywnie wpłynąć na wzmocnienie roli i miejsca dziedzictwa kulturowego w życiu miasta i jego mieszkańców.

Poniżej przytoczono ogólne założenia polityki w kwestii opieki nad dobrami kultury, podkreślając ich aktualność w nadchodzącym czterolecu:

- ◆ konsekwentne i planowe realizowanie zadań kompetencyjnych samorządu miasta poprzez wdrażanie niniejszego programu opieki,
- ◆ umożliwienie i wspieranie racjonalnego wykorzystania środków finansowych na ratowanie obiektów o szczególnych wartościach historycznych,
- ◆ zachowanie lokalnych walorów dziedzictwa kulturowego i zaadaptowanie ich do wymogów współczesnego życia,
- ◆ rygorystyczna ochrona unikatowych wartości krajobrazu kulturowego miasta, w tym zachowanie jego charakterystycznych elementów zabytkowych i przyrodniczych,
- ◆ wspieranie aktywności lokalnej w działaniach mających na celu poszanowanie materialnego dziedzictwa oraz wspieranie powstawania inicjatyw z zakresu kultury.

Jak już wspomniano działania wymienione w programie opieki są długofalowe. Możliwy jest podział realizacji zadań na dwuletnie podokresy w powiązaniu z obowiązkiem opracowania po 2 latach sprawozdania z wykonania programu opieki.

Uwzględniając perspektywę wieloletnią, samorząd Miasta, podobnie jak w minionym czteroleciu, w kwestii dziedzictwa kulturowego powinien kierować się wymienionymi poniżej priorytetami:

PRIORYTET I: Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako jeden z głównych czynników rozwoju społeczno-gospodarczego regionu oraz ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego.

PRIORYTET II: Nowoczesne zarządzanie zasobem dziedzictwa kulturowego.

PRIORYTET III: Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości

VIII. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Zadania określone w poprzednim rozdziale będą realizowane za pomocą następującego instrumentarium, którego podstawę stanowią obowiązujące przepisy prawne:

- *instrumenty prawne* – wynikające z przepisów ustawowych (m.in.: wykonywanie decyzji administracyjnych, np. Śląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, uchwalanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, powoływanie parków kulturowych, wnioskowanie o wpis do rejestru zabytków obiektów będących własnością gminy itp.);
- *instrumenty finansowe* (m.in. finansowanie prac konserwatorskich i remontowych przy obiektów zabytkowych będących własnością gminy, korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje na remonty obiektów wpisanych do rejestru zabytków, inne subwencje, dofinansowania, nagrody, zachęty finansowe dla właścicieli i posiadaczy obiektów zabytkowych);
- *instrumenty koordynacji* (oddziałujące m.in. poprzez realizacje projektów i programów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w wojewódzkich, powiatowych i gminnych strategiach, planach rozwoju lokalnego itp., współpraca w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami z innymi jednostkami samorządowymi, z organizacjami wyznaniowymi, z właścicielami zabytków);
- *instrumenty społeczne* (w sferze działania samorządu, m.in.: systemy szkoleń, doskonalenie profesjonalne, interdyscyplinarny model pracy; w sferze budowania powiązań między władzami samorządowymi a społeczeństwem: system konsultacji i dyskusji publicznych, działania edukacyjne, promocyjne, współpraca z organizacjami pozarządowymi);
- *instrumenty kontrolne* (m.in. weryfikacja GEZ, monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego oraz stanu zachowania dziedzictwa kulturowego, monitoring realizacji GPOnZ).

IX. MONITOROWANIE REALIZACJI PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Obowiązek prowadzenia kontroli stanu realizacji Programu Opieki nad Zabytkami wynika z art. 87 ust. 5 i 6 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o *ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*. Zgodnie z ww. ustawą władza samorządowa ma obowiązek sporządzenia sprawozdania ze stanu realizacji Programu Opieki nad Zabytkami i przedstawienia go Radzie Miasta w cyklu dwuletnim (*monitoring mid-term i monitoring ex post*).

Celem monitoringu jest zbieranie i analiza informacji dotyczących realizacji Programu na każdym etapie wdrażania. Proces monitorowania polega na przyglądaniu się zmianom, jakie zachodzą w wyniku realizacji celów programu przez zdefiniowane w nim kierunki działań, na analizie zebranych danych i opracowaniu sprawozdań. Stanowi on podstawę oceny uzyskanych efektów oraz podejmowania ewentualnych inicjatyw korygujących i propozycji zmian.

Kryteria prowadzenia oceny realizacji programu opieki będą następujące:

W ramach priorytetu I: Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego miasta:

- ◆ poziom (w %) wydatków budżetu miasta na ochronę i opiekę nad zabytkami,
- ◆ wartość finansowa wykonanych prac remontowo-konserwatorskich przy zabytkach oraz liczba obiektów poddanych ww. pracom,
- ◆ zakres współpracy z organizacjami pozarządowymi,
- ◆ działania podjęte w celu rewitalizacji najważniejszych obiektów zabytkowych,
- ◆ wysokość dofinansowań do remontów rejestrowych obiektów zabytkowych niebędących własnością gminy,
- ◆ sposoby i formy informowania o możliwościach uzyskania dotacji na zadania z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
- ◆ integracja ochrony dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego.

W ramach priorytetu II: Sprawne i nowoczesne zarządzanie zasobem dziedzictwa kulturowego:

- ◆ liczba opracowanych miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego,
- ◆ sposoby uzgodnionej współpracy z policją i strażą pożarną w sprawie ochrony ppoż. i ochrony elementów zabytkowych przed kradzieżą i nielegalnym wywozem,
- ◆ liczba utworzonych szlaków turystycznych, tras rowerowych, ścieżek edukacyjnych, przyrodniczych itp.,
- ◆ stan oznakowania szlaków turystycznych i obiektów zabytkowych,

- ◆ ilość utworzonych, zmodernizowanych elementów infrastruktury służących funkcjonowaniu i rozwojowi turystyki kulturowej,
- ◆ podejmowane działania zwiększające atrakcyjność zabytków na potrzeby społeczne, turystyczne i edukacyjne,
- ◆ sposoby i zakres współpracy z mediami w celu promocji zabytkowego zasobu gminy,
- ◆ ilość zainstalowanych punktów informacji turystycznej,
- ◆ wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami.

W ramach priorytetu III: Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości:

- ◆ liczba prac studialnych i ewidencyjnych (studia historyczno-urbanistyczne, studia krajobrazowe, katalogi typów zabudowy regionalnej itp.),
- ◆ stan gminnej ewidencji zabytków i rejestru zabytków w zakresie zabytków nieruchomych i ruchomych,
- ◆ szeroki dostęp do informacji o dziedzictwie kulturowym miasta,
- ◆ wzbudzenie zainteresowania historią i kulturą materialną miasta zapisaną w dziełach architektury, budownictwa, lokalnej tradycji,
- ◆ liczba i rodzaj zrealizowanych wystaw, kiermaszy, festynów, rajdów z dziedzictwem kulturowym w tle,
- ◆ sposób wprowadzenia kwestii dziedzictwa kulturowego regionu do systemu edukacji szkolnej,
- ◆ liczba wydawnictw (w tym folderów promocyjnych, map, przewodników) związanych z historią i dziedzictwem kulturowym gminy,
- ◆ przeprowadzone konkursy na wsparcie realizacji zadań publicznych w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego,
- ◆ liczba prelekcji oraz imprez popularyzatorskich dla lokalnej społeczności na temat najcenniejszych wartości lokalnego dziedzictwa kulturowego,
- ◆ ilość inicjatyw obywatelskich na niwie ochrony dziedzictwa kulturowego (stowarzyszenia i organizacje pozarządowe, sposoby ich współpracy z samorządem),
- ◆ działania podjęte w sprawie reklamy i promocji imprez ponadlokalnych.

X. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami oraz ochronę dziedzictwa kulturowego realizuje się w Polsce ze środków prywatnych (osoby fizyczne, fundacje, osoby prawne, kościelne) i publicznych (budżet państwa, budżety jednostek samorządów terytorialnych wszystkich szczebli). Zasadniczo obowiązek utrzymania obiektów zabytkowych spoczywa na właścicielach i użytkownikach tych obiektów.

Finansowanie z budżetu państwa odbywa się na zasadzie współfinansowania prac przy obiektach zabytkowych, w oparciu o zapisy Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. *o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*. Dysponentami powyższych środków są:

- Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego,
- Wojewódzcy Konserwatorzy Zabytków,
- organ stanowiący: gminy, powiatu, samorządu województwa.

Podmioty te realizują dotacje poprzez corocznie organizowane nabory wniosków¹. Dotacja może zostać udzielona osobie fizycznej, jednostce samorządu terytorialnego lub innej jednostce organizacyjnej, będącej właścicielem bądź posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru lub posiadającej taki zabytek w trwałym zarządzie. Udzielana jest na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, planowanych do przeprowadzenia w roku złożenia wniosku lub następnym, bądź na zasadzie refundacji poniesionych już nakładów przed upływem 3 lat po wykonaniu prac. W przypadku refundacji kosztów prac wniosek powinien być złożony w roku następującym po roku, w trakcie którego zakończono wszystkie prace konserwatorskie i roboty budowlane podlegające dofinansowaniu.

Standardowo dotacja udzielana jest w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie powyższych działań. Natomiast wysokość dotacji może zostać zwiększona, nawet do 100% nakładów koniecznych, w przypadku jeżeli:

- zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową,
- wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych,
- stan zachowania zabytku wymaga niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych.

Dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Corocznie MKiDN publikuje programy ministerialne objęte w danym roku dofinansowaniem. Programy te są podstawą do ubiegania się o środki na zadania z zakresu kultury realizowane przez jednostki samorządu terytorialnego, instytucje kultury, instytucje filmowe, szkoły i uczelnie wyższe, organizacje pozarządowe oraz podmioty gospodarcze.

¹ Katalog prac, na które mogą zostać przyznane środki finansowe przedstawia art. 77 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. *o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*.

Dotacje przyznawane są m.in. w ramach następujących programów:

1. *Ochrona zabytków.* Celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne.
2. *Kultura ludowa i tradycyjna.* Celem programu jest wspieranie zjawisk związanych ze spuścizną kultur tradycyjnych, transformacjami (przekształceniami i przemianami) poszczególnych elementów oraz współczesnymi kontekstami ich występowania.
3. *Ochrona dziedzictwa kulturowego za granicą.* Celem programu jest poprawa stanu zachowania i wzmocnienie ochrony dziedzictwa kulturowego znajdującego się poza granicami Rzeczypospolitej Polskiej oraz upowszechnianie wiedzy na jego temat.
4. *Ochrona zabytków archeologicznych.* Celem programu jest ochrona dziedzictwa archeologicznego poprzez wspieranie kluczowych dla tego obszaru zadań, obejmujących rozpoznanie i dokumentację zasobów dziedzictwa archeologicznego oraz opracowanie i publikację wyników przeprowadzonych badań archeologicznych.
5. *Badanie polskich strat wojennych.* Strategicznym celem programu jest wsparcie działalności instytucji w kwestii badań proveniencyjnych odnośnie do strat wojennych poniesionych w związku z II wojną światową w zakresie zbiorów pochodzących z kolekcji publicznych, prywatnych i związków wyznaniowych. Wspierane są kwerendy archiwalne, digitalizacja źródeł, wydawnictwa, konferencje, szkolenia, budowa stron internetowych i organizacja wystaw poświęconych stratom wojennym lub badaniom proveniencyjnym.
6. *Infrastruktura kultury.* Celem programu jest stworzenie optymalnych warunków dla prowadzenia działalności kulturalnej, poprzez modernizację i rozbudowę infrastruktury instytucji kultury, a także innych podmiotów działających w tym obszarze.
7. *Infrastruktura domów kultury.* Celem programu jest zapewnienie optymalnych warunków dla działalności domów i ośrodków kultury oraz centrów kultury i sztuki w zakresie edukacji kulturalnej i animacji kultury poprzez modernizację i rozbudowę ich infrastruktury.
8. *Groby i cmentarze wojenne w kraju.* Celem programu jest wspieranie opieki nad grobami i cmentarzami wojennymi na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, stanowiącymi materialne świadectwo kluczowych wydarzeń z historii Polski związanych z walką i męczeństwem, a także wspieranie prowadzenia działań naukowych upowszechniających wiedzę na temat tych wydarzeń.
9. *Promesa dla kultury.* Strategicznym celem programu jest zwiększenie efektywności wykorzystania funduszy europejskich na rzecz rozwoju kultury poprzez zapewnienie środków na dofinansowanie tzw. wkładu własnego dla zadań realizowanych przy udziale programów europejskich, a także poprzez dofinansowanie kosztów niekwalifikowanych związanych bezpośrednio z celami kulturalnymi ujętych w umowie o dofinansowanie ze środków europejskich.

W regulaminie programu „Ochrona zabytków” sprecyzowano zadania kluczowe dla realizacji celów programu. Są to zadania prowadzące do zabezpieczenia, zachowania i utrwalenia substancji zabytku. W ramach programu dofinansowania nie mogą uzyskać projekty zakładające adaptację, przebudowę

obiektów zabytkowych lub ich znaczącą rekonstrukcję. Duży nacisk jest położony na dofinansowanie prac przy obiektach najbardziej zagrożonych oraz zabytkach najcenniejszych – wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego Ludzkości UNESCO, uznanych za Pomniki Historii oraz tych, posiadających wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową. Istotnym celem programu jest również zwrócenie uwagi na obiekty, mające szczególne znaczenie dla dziedzictwa kulturowego – zarówno w kontekście ogólnoswiatowym, jak lokalnym, gdzie pełnią ważną rolę nośnika historii i tradycji.

Określone regulaminem zasady dopuszczają możliwość całkowitego finansowania zadania, jednakże wsparcie takie będzie można otrzymać tylko w szczególnych przypadkach, gdy zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną i naukową, wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac lub gdy stan zabytku wymaga niezwłocznej interwencji. Istotnym elementem brany pod uwagę przy ocenie organizatorów będzie podejmowanie przez nich w przeszłości działań zmierzających do zabezpieczenia obiektu. Kluczowym efektem działań realizowanych w ramach programu winno być stworzenie trwałych podstaw dla harmonijnego funkcjonowania obiektów zabytkowych we współczesnym, podlegającym dynamicznym zmianom otoczeniu. Dzięki realizacji wymienionych celów obiekty zabytkowe, zachowując status materialnych świadectw minionych wieków, pozostaną integralną, pełnoprawną częścią czasów obecnych i przyszłych.

W ramach programu *Ochrona dziedzictwa kulturowego za granicą*, można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań realizowanych poza granicami i na terenie Rzeczypospolitej Polskiej:

- rewaloryzację oraz prace remontowe i konserwatorskie w zabytkach polskich lub z Polską związanych, znajdujących się poza granicami kraju;
- rewaloryzację, konserwację, ochronę i zachowanie zabytkowych cmentarzy i miejsc pamięci narodowej poza granicami kraju;
- dokumentowanie utraconego i rozproszonego polskiego dziedzictwa kulturowego za granicą, w tym badania naukowe, kwerendy biblioteczne, archiwalne i inwentaryzacje;
- publikację oraz promocję badań naukowych nad dziedzictwem narodowym poza granicami kraju;
- upamiętnianie wybitnych osób lub zdarzeń historycznych związanych z dziedzictwem narodowym poza granicami kraju;
- pomoc instytucjom stowarzyszonym w Stałej Konferencji Muzeów, Bibliotek i Archiwów Polskich poza krajem oraz innym instytucjom emigracyjnym i organizacjom polonijnym, prowadzącym działalność w zakresie ochrony dziedzictwa narodowego.

Program *Ochrona zabytków archeologicznych* przewiduje:

- ♦ ewidencję i inwentaryzację zabytków archeologicznych metodą badań powierzchniowych, w tym kontynuację badań w ramach programu Archeologiczne Zdjęcie Polski oraz weryfikację badań dotychczasowych;
- ♦ nieinwazyjne badania archeologiczne, niezwiązane z planowanymi bądź realizowanymi inwestycjami, wykorzystujące nowoczesne metody i sprzęt;

- opracowanie, wraz z obowiązkową publikacją książkową, wyników przeprowadzonych badań archeologicznych, w tym analizę i konserwację pozyskanych w ramach tych badań zabytków.

Na stronach internetowych ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego – www.mkidn.gov.pl – znajdują się wyczerpujące informacje na temat ogłaszanych programów operacyjnych i zasad przyznawania dotacji na ich realizację.

Poza trybem określonym w Programach, Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego realizuje również dotacje na badania archeologiczne, jeżeli ich przeprowadzenie jest niezbędne w celu ochrony tych zabytków w przypadku:

- prowadzenia robót budowlanych przy zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru, objętym ochroną konserwatorską na podstawie ustaleń miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub znajdującym się w ewidencji wojewódzkiego konserwatora zabytków
- prowadzenia robót ziemnych lub zmiany charakteru dotychczasowej działalności na terenie, na którym znajdują się zabytki archeologiczne, co doprowadzić może do przekształcenia lub zniszczenia zabytku archeologicznego.

Dotację na przeprowadzenie badań archeologicznych otrzymać może osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna zamierzająca realizować te działania, w przypadku gdy koszt planowanych badań archeologicznych i ich dokumentacji będzie wyższy niż 2% kosztów planowanych do przeprowadzenia działań².

Rządowy Program Odbudowy Zabytków:

Program jest realizowany ze środków Funduszu Przeciwdziałania COVID-19, o którym mowa w art. 65 ustawy z dnia 31 marca 2020 r. o zmianie ustawy o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych oraz niektórych innych ustaw.

Dofinansowanie z Programu jest udzielane na wniosek podmiotu, o którym mowa w § 1 ust. 3 pkt 1–3, zwanego dalej „wnioskodawcą”, składany do Prezesa Rady Ministrów za pośrednictwem Banku Gospodarstwa Krajowego.

Dofinansowanie z Programu przeznacza się na pokrycie wydatków związanych z realizacją zadań inwestycyjnych w ramach zadań wnioskodawcy polegających na ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w rozumieniu ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. z 2022 r. poz. 840 z późn. zm.), zwanej dalej „ustawą o ochronie zabytków”.

Dofinansowanie z Programu może być przeznaczone na realizację zadań inwestycyjnych obejmujących:

1) finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, o którym mowa w art. 8 ustawy o ochronie zabytków, lub znajdującym się w ewidencji zabytków wskazanej w art. 22 ustawy o ochronie zabytków, do którego tytuł prawny wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego albo stosunku zobowiązaniowego posiada wnioskodawca lub jednostka organizacyjna zaliczana do sektora finansów publicznych, podlegająca wnioskodawcy;

² Zasady udzielania określone są w art. 82a i 82b ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz w Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 stycznia 2014 r. w sprawie dotacji na badania archeologiczne.

2) udzielanie przez wnioskodawcę dotacji, o której mowa w art. 81 ustawy o ochronie zabytków, na nakłady konieczne, określone w art. 77 ustawy o ochronie zabytków, na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, o którym mowa w art. 8 ustawy o ochronie zabytków, lub znajdującym się w ewidencji zabytków wskazanej w art. 22 ustawy o ochronie zabytków.

Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków. Na podstawie zmian wprowadzonych przez nowe przepisy ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami powołano do życia **Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków**³, którego dysponentem jest minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego. Jest to fundusz celowy, którego przychodem są wpływy z administracyjnych kar pieniężnych określonych w art. 107a–107e Ustawy. Środki Narodowego Funduszu Ochrony Zabytków są przeznaczane na dofinansowanie:

- 1) nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich lub restauratorskich przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa,
- 2) nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru.

Art. 83a. ustawy mówi w ustępie 1., że osoba fizyczna, jednostka samorządu terytorialnego lub inna jednostka organizacyjna będąca właścicielem albo posiadaczem zabytku wpisanego na Listę Skarbów Dziedzictwa otrzymuje na swój wniosek dotację celową z budżetu państwa na wyposażenie w zabezpieczenia techniczne pomieszczenia, stanowiącego miejsce przechowywania zabytku. Dotacje udzielane są ze środków budżetu państwa, z części której dysponentem jest minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w wysokości do 100% nakładów koniecznych na wyposażenie pomieszczenia w zabezpieczenia techniczne⁴.

Minister Nauki i Szkolnictwa Wyższego, na zasadach określonych w przepisach o regulach finansowania nauki, może także przyznać środki finansowe na badania konserwatorskie, architektoniczne, archeologiczne lub inne badania naukowe związane z prowadzeniem prac konserwatorskich i restauratorskich przy obiektach zabytkowych⁵.

Inne fundusze państwowe. Ważna rola przypada **Narodowemu Funduszowi Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej**⁶ z środków, którego dofinansowuje się, m.in., prace konserwatorskie przy zabytkowych założeniach parkowych. Wnioski o dofinansowanie zadań można składać w dowolnym terminie. Nabór wniosków o dofinansowanie przedsięwzięć ze środków krajowych Funduszu odbywa się w ramach programu priorytetowego „Ochrona i przywracanie różnorodności biologicznej i krajobrazowej. Część 1) Ochrona obszarów i gatunków cennych przyrodniczo”, który dotyczy ochrony i rewitalizacji zabytkowych parków i ogrodów wpisanych na Listę światowego dziedzictwa UNESCO oraz objętych ochroną w formie Pomnika Historii lub będących w zarządzie parków narodowych. Beneficjentami pomocy finansowej (dofinansowanie do 90% kosztów kwalifikowanych) mogą być podmioty będące właścicielem, użytkownikiem wieczystym lub zarządcą zabytkowych parków i ogrodów, z wyłączeniem osób fizycznych oraz podmiotów wpisanych do KRS-rejestru przedsiębiorców (innych niż instytuty badawcze). Warunkiem niezbędnym do ubiegania się o dofinansowanie jest udostępnienie parku/ogrodu dla społeczeństwa.

³ Art. 83b ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

⁴ Art. 83a ust. 2 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

⁵ Art. 83 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami: *Na zasadach określonych w przepisach o szkolnictwie wyższym i nauce minister właściwy do spraw szkolnictwa wyższego i nauki może przyznać środki finansowe na badania konserwatorskie, architektoniczne, archeologiczne lub inne badania naukowe związane z prowadzeniem prac konserwatorskich i restauratorskich przy zabytkach.*

⁶ Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW) – publiczna instytucja finansowa, działająca od 1989 r., najpierw jako fundusz celowy, a od 2010 jako państwowa osoba prawna. Głównym celem działania jest udzielanie finansowego wsparcia przedsięwzięciom służącym ochronie środowiska i gospodarce wodnej. NFOŚiGW wraz z 16 niezależnymi (podlegającymi samorządom wojewódzkim) wojewódzkimi funduszami stanowią trzon polskiego systemu finansowania przedsięwzięć służących ochronie środowiska, wykorzystujący środki krajowe jak i zagraniczne. Podstawy prawne działalności NFOŚiGW określają artykuły 400 – 411a ustawy z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (t.j. Dz.U. z 2022 r. poz. 2556 z późn. zm.).

Dotacje Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Jedną z istotnych kompetencji WKZ jest udzielanie dotacji celowych na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków. Śląski Wojewódzki Konserwator Zabytków udziela rokrocznie dotacji na takie prace prowadzone na terenie województwa śląskiego. Zasady udzielania dotacji określa rozporządzenie MKiDN z dnia 16 sierpnia 2017 r. w *sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków* (t.j. Dz.U. z 2023 r. poz. 2425). Wniosek należy złożyć do 28 lutego roku, w którym ma być udzielona dotacja na dofinansowanie prac, które mają zostać przeprowadzone lub do 30 czerwca roku, w którym dotacja ma być udzielona na dofinansowanie prac już przeprowadzonych w okresie 3 lat poprzedzających rok złożenia wniosku.

Środki samorządowe. Samorządy lokalne mają możliwość dofinansowywania prac remontowych i konserwatorskich przy obiektach zabytkowych na swoim terenie. Taką możliwość stwarza art. 81 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. *o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*. Sposób i zasady udzielania dotacji określone są uchwałami przyjmowanymi przez organ stanowiący jednostki samorządowej.

Z budżetów wojewódzkich, powiatowych i gminnych udzielane mogą być dotacje celowe na realizację zadań w związku z prowadzonymi pracami konserwatorskimi, restauratorskimi lub robotami budowlanymi przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, znajdującym się na obszarze województwa śląskiego, posiadającym istotne znaczenie kulturowe. O dotację celową w zakresie sprawowania opieki nad zabytkami może ubiegać się osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna posiadająca tytuł prawny do zabytku. Dotacja może być udzielona na dofinansowanie nakładów koniecznych na wykonanie prac, które wnioskodawca zamierza wykonać w danym roku. Podstawą udzielenia dotacji jest wniosek o jej przyznanie.

Fundusz kościelny. Remonty obiektów sakralnych wpisanych do rejestru zabytków wspomagane mogą być także dotacjami krajowego **Funduszu Kościelnego** (dotacje nie obejmują zabytkowego wyposażenia wnętrz), który usytuowany jest w strukturze Departamentu Wyznań i Mniejszości Narodowych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji. Dotacje z Funduszu Kościelnego przyznawane są na wniosek osób prawnych, kościołów i innych związków wyznaniowych lub z inicjatywy własnej Zarządu Funduszu Kościelnego. Przy podejmowaniu decyzji o przyznaniu dotacji zarząd korzysta z opinii przedstawicieli, jakie przy funduszu mogą tworzyć osoby prawne kościołów i innych związków wyznaniowych oraz bezpośrednio władz kościelnych.

Fundusze europejskie. Finansowanie ochrony zabytków w Polsce odbywa się przy znaczącym udziale funduszy pochodzących z Unii Europejskiej. Strona internetowa <http://www.funduszeuropejskie.gov.pl/> dostarcza aktualnych informacji na temat **europejskich funduszy strukturalnych** i działających w ich ramach programów rozwojowych, dotyczących wszystkich aspektów życia społeczno-gospodarczego.

1. Program: Infrastruktura i Środowisko 2014–2020. Wersja 25.0 z 2023 r. Obowiązuje od 25.08.2023 r.

Zawarta w programie, VIII oś Priorytetowa: „Ochrona dziedzictwa kulturowego i rozwój zasobów kultury”.

Dana oś priorytetowa jest przeznaczona do finansowania wyłącznie z jednego funduszu

(tj. Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego) i obejmuje zakresem interwencji wybrany priorytet inwestycyjny w ramach jednego celu tematycznego 6.: ZACHOWANIE, OCHRONA, PROMOWANIE I ROZWÓJ DZIEDZICTWA NATURALNEGO I KULTUROWEGO.

W ramach priorytetu inwestycyjnego wsparciem objęte będą kompleksowe zadania związane z ochroną i udostępnieniem, w tym turystycznym, zabytków o znaczeniu ogólnopolskim i światowym,

w tym znajdujących się na liście Światowego Dziedzictwa UNESCO i liście obiektów uznanych przez Prezydenta RP za Pomniki Historii. Przewiduje się również realizację projektów dotyczących rozwoju zasobów kultury jako miejsc prezentacji dziedzictwa kulturowego, w tym poprzez poprawę standardów funkcjonowania instytucji kultury, pełniących rolę kulturotwórczą i rolę ośrodków życia kulturalnego w wielu miastach Polski. Wspierane będą również nowoczesne rozwiązania w zakresie dostępu do kultury.

W ramach inwestycji odnoszących się do ochrony dziedzictwa kulturowego wspierane będą projekty z zakresu ochrony, zachowania i udostępnienia, w tym turystycznego, zabytkowych obiektów o znaczeniu ponadregionalnym, dotyczące renowacji zabytków nieruchomych wraz z otoczeniem, konserwacji zabytków ruchomych i ich digitalizacji (w przypadkach kiedy została ujęta jako element projektu). W ramach przedsięwzięć odnoszących się do rozwoju zasobów kultury realizowane będą działania dotyczące zwiększenia dostępu do zasobów kultury, poprawy jakości funkcjonowania instytucji kultury, w tym poprzez podnoszenie standardów infrastruktury oraz zakup trwałego wyposażenia do prowadzenia działalności kulturalnej i edukacyjnej. W ramach VIII osi priorytetowej wsparcie nie będzie kierowane na budowę od podstaw nowej infrastruktury kulturalnej. W ramach realizowanych projektów możliwa zaś będzie m.in. przebudowa i rozbudowa istniejących instytucji kultury i edukacyjnych. W ramach tego obszaru wsparcie uzyskają również szkoły i uczelnie artystyczne, które oferując m.in. przestrzeń dla działalności twórczej, wystawienniczej i in. Spełniają rolę aktywnych instytucji kultury. Wspierane będą także projekty uzupełniające inwestycje infrastrukturalne o elementy związane z wykorzystaniem nowych technologii w obszarze kultury.

Ponadto promowane będą projekty, których jednym z elementów są zmiany techniczne istniejącej infrastruktury, poprawiające dostępność dla osób niepełnosprawnych. Wsparcie będzie ukierunkowane na projekty, które będą spójne ze Strategią Europa 2020 i jej inicjatywami flagowymi. Inwestycje takie będą wspierać cele zrównoważonego rozwoju, a także będą przyczyniać się do włączenia społecznego poprzez kulturę, promować otwartość i różnorodność kulturową jako czynniki zwiększające mobilność społeczeństwa i budujące kapitał społeczny.

Ważne będzie także zastosowanie różnej gamy rozwiązań technicznych/technologicznych, wpływających na zmniejszenie kosztów utrzymania budynków. Ponadto kluczowa będzie zgodność projektów z krajowymi strategiami rozwoju oraz ich wpływ na osiągnięcie celów Strategii Europa 2020.

Efektem interwencji programu operacyjnego będzie poprawa warunków eksponowania i propagowania kluczowych elementów dziedzictwa kulturowego Polski oraz zasobów kultury, co będzie miało pozytywny wpływ na rozpoznawalność i atrakcyjność polskiej przestrzeni. Dbałość o obiekty dziedzictwa kulturowego będzie sprzyjać zachowaniu tradycji kulturowych mieszkańców, sprzyjać rozwojowi turystyki i wspomagać proces identyfikacji tożsamości kulturowej migrantów, przyczyniając się do społeczno-gospodarczego rozwoju kraju. Jednocześnie projekty te będą charakteryzować się ciekawym programem edukacyjnym i kulturowym tak, aby wyrównywały możliwości dostępu do kultury, zwłaszcza w odniesieniu do grup defaworyzowanych.

Ponadto, projekty realizowane w ramach Priorytetu będą przyczyniać się do wzrostu kompetencji kulturowych oraz – w szczególności w odniesieniu do projektów związanych ze szkolnictwem artystycznym – do wzrostu kreatywności społeczeństwa (zwłaszcza przyszłych kadr przemysłów kultury i kreatywnych).

Regionalny Program Operacyjny Województwa Śląskiego na lata 2014-2020. Wersja 22.7 z października 2023 r.

Przewiduje dofinansowywanie prac konserwatorskich, restauratorskich, robót budowlanych dla obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz prac konserwatorskich, restauratorskich, robót budowlanych dla obiektów przynależnych do Szlaku Zabytków Techniki.

2. Program: Kreatywna Europa 2021–2027

Kreatywna Europa to program Unii Europejskiej oferujący finansowe wsparcie dla sektorów kultury, audiowizualnego i kreatywnych. W ramach edycji 2021-2027 program przeznaczył 2,4 mld euro na dofinansowanie realizacji projektów w obszarze kultury i sztuki.

Głównymi celami programu Kreatywna Europa są promocja europejskiej różnorodności kulturowej i dziedzictwa, budowanie kompetencji profesjonalistów, rozwój publiczności europejskich dzieł m. in. poprzez zwiększanie dostępu do kultury i utworów audiowizualnych.

Wspiera międzynarodowe działania realizowane przez instytucje i organizacje z sektora kultury i kreatywnego. Komponent Kultura w ramach czterech schematów grantowych oferuje wsparcie projektów, których celem jest promocja europejskiej kultury i sztuki, zwiększanie mobilności artystów i dzieł europejskich, budowanie współpracy kulturalnej na poziomie ponadnarodowym, rozwijanie europejskiej publiczności oraz dostosowywanie sektorów kultury i kreatywnych do nowych technologii cyfrowych oraz wdrażania innowacji. Ponadto w ramach komponentu wspierane są europejskie inicjatywy z obszaru kultury takie jak: Europejska Stolica Kultury, Znak Dziedzictwa Europejskiego, Europejskie Dni Dziedzictwa, nagrody Unii Europejskiej w dziedzinie kultury (Nagroda Literacka Unii Europejskiej, Europa Nostra Award, Music Moves Europe Talent Award oraz Nagroda im. Mies van der Rohego).

Na stronie <http://kreatywna-europa.eu/> znajdują się wszelkie informacje na temat wspieranych finansowo działań i sposobu uzyskania grantów.

3. Mechanizm Finansowy EOG

Mechanizm, oprócz funduszy europejskich, stanowi największe źródło zewnętrznego finansowania kultury w Polsce. Środki przeznaczone przez trzy kraje Europejskiego Obszaru Gospodarczego: Norwegię, Islandię i Liechtenstein aktywnie wspierają działania m.in. z zakresu kultury i dziedzictwa kulturowego w ramach programów:

□ Program Środowisko, energia i zmiany klimatu

W zależności od naboru: m.in. JST i ich związki, parki narodowe, parki krajobrazowe, GDOŚ, RDOŚ, Lasy Państwowe i ich jednostki organizacyjne, jednostki organizacyjne Wód Polskich, organizacje pozarządowe, uniwersytety, instytuty badawcze, przedsiębiorcy (przedsiębiorstwa energetyczne – producenci energii i ciepła, przedsiębiorstwa przemysłowe), spółki komunalne, zakłady komunalne, przedsiębiorcy (właściciele elektrowni wodnych)

□ **Program Kultura.** Cel Programu: Rozwój współpracy kulturalnej, przedsiębiorczości w sektorze kultury i zarządzania dziedzictwem kulturowym.

Działanie I Poprawa zarządzania dziedzictwem kulturowym (projekty inwestycyjne) Publiczne instytucje kultury, archiwa państwowe, publiczne szkoły i uczelnie artystyczne, kościoły i związki wyznaniowe, organizacje pozarządowe z sektora kultury, jednostki samorządu terytorialnego, podmioty zarządzające obiektami indywidualnie wpisanymi na listę UNESCO lub uznanymi przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej za Pomniki Historii.

Działanie II Poprawa dostępu do kultury i sztuki (partnerskie projekty kulturalno-artystyczne) Publiczne instytucje kultury, archiwa państwowe, szkoły i uczelnie artystyczne, kościoły i związki wyznaniowe, organizacje pozarządowe z sektora kultury, jednostki samorządu terytorialnego, publiczne i prywatne podmioty komercyjne.

Obszary wsparcia

- Zarządzanie dziedzictwem kulturowym
- Dostęp do kultury i sztuki
- Rozpowszechnienie koncepcji rozwoju widowni (ang. audience development)
- Wzrost wiedzy na temat żydowskiego dziedzictwa kulturowego
- Poprawa współpracy między instytucjami / organizacjami z Polski oraz Norwegii, Islandii i Liechtensteinu

Budżet Programu

88 mln euro, w tym:

- 75 mln euro z Mechanizmu Finansowego EOG
- 13 mln euro – wkład krajowy

Operator Programu

Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego (MKiDN)

Partnerzy Programu z Państw-Darczyńców*

- Norweska Rada Sztuki (Arts Council Norway / Kulturrådet)
- Norweski Dyrektoriat ds. Dziedzictwa Kulturowego (The Directorate for Cultural Heritage / Direktoratet for kulturminneforvalting)

**Państwa-Darczyńcy Funduszy EOG: Norwegia, Islandia, Liechtenstein*

Uprawnieni beneficjenci

- publiczne instytucje kultury
- archiwa państwowe
- szkoły artystyczne i uczelnie artystyczne
- kościoły i związki wyznaniowe
- organizacje pozarządowe aktywne na polu kultury
- jednostki samorządu terytorialnego
- przedsiębiorcy działający w sektorze kultury i sektorze kreatywnym
- podmioty zarządzające obiektami indywidualnie wpisanymi na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO lub uznane przez Prezydenta RP za Pomniki Historii

Dofinansowanie projektów:**Wartość dofinansowania**

- od 0,5 do 3,5 mln euro – dla poddziałań: 1) restauracja i rewitalizacja dziedzictwa kulturowego; 2) innowacyjne wykorzystanie infrastruktury dla prezentacji dziedzictwa kulturowego
- od 0,1 do 0,5 mln euro w ramach poprawy dostępu do kultury i sztuki
- ponadto: 0,6 mln euro z Funduszy Współpracy Dwustronnej, które wzbogacają podstawowy budżet Programu

Poziom dofinansowania

do 85% kosztów kwalifikowalnych projektu

Środki prywatne. Istotnym źródłem finansowania opieki nad zabytkami mogą być **środki pozyskane od firm, fundacji czy stowarzyszeń lub osób prywatnych**. Stosunkowo niewielki stopień wykorzystania tego źródła dla wspomagania zadań publicznych w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego może znacząco wzrosnąć dzięki zasadom partnerstwa publiczno-prywatnego.

Fundacja Współpracy Polsko-Niemieckiej.

Jedną z dziedzin, będących w kręgu zainteresowania Fundacji jest ochrona i zachowanie wspólnego dziedzictwa kulturowego. O dotacje mogą ubiegać się podmioty posiadające osobowość prawną. Fundacja Współpracy Polsko-Niemieckiej (FWPN) wspiera finansowo projekty realizowane w ramach współpracy pomiędzy polskimi i niemieckimi instytucjami / organizacjami oraz uczestniczy merytorycznie lub organizacyjnie w wybranych przedsięwzięciach. Wchodzą tu w grę dwa obszary:

Kultura: Projekty mające wpływ na zrozumienie kultury kraju sąsiada. Projekty podnoszące jakość działań kulturalnych i zwiększające udział społeczeństwa w kulturze. Mogą być brane pod uwagę następujące czynniki:

- popularyzacja najwybitniejszych dokonań kultury polskiej lub niemieckiej w kraju sąsiada,
- miejsce realizacji projektu – czy projekt aktywizuje „miejsca nieoczywiste”
- efektywność i długofalowy charakter podejmowanych działań (w jakim stopniu realizacja projektu może wpłynąć na postrzeganie Polski / Niemiec, na ile wydarzenie artystyczne promuje Polskę / Niemcy przez kulturę),

Edukacja kulturalna:

- propagowanie postaw opartych na świadomości własnej tożsamości kulturowej, na szacunku i akceptacji dla inności i odmiennych poglądów,
- efektywność i długofalowość podejmowanych działań (na ile proponowane wydarzenie przyniesie trwałą zmianę w stosunkach polsko-niemieckich?)
- wykorzystanie metod pracy inspirujących zachowania twórcze, zachęcających do aktywnego uczestnictwa w działaniach i ich współtworzenia, umożliwiających zdobywanie nowych umiejętności; wykorzystanie w procesie edukacji innowacyjnych form pracy z uczestnikami, w tym instalacji, akcji, happeningów, interaktywnych warsztatów twórczych, zabaw i gier twórczych,
- popularyzacja efektów działań oraz dokumentacji zadania w formie publikacji tradycyjnej lub multimedialnej, z zapewnionym prawem do ich dalszego wykorzystania, co pozwala korzystać z owoców projektu także po jego zakończeniu; w przypadku projektów wydawniczych skuteczność dotarcia do adresata (dystrybucja)
- Przy czym Fundacja Współpracy Polsko-Niemieckiej nie udziela środków na:
 - stałe lub uzupełniające finansowanie bieżących wydatków i budżetów,
 - finansowanie niedoborów w planach budżetowych urzędów administracji państwowej i organów samorządowych,
 - cele wyznaniowe,
 - przedsięwzięcia, których cel i zapotrzebowanie na środki nie zostało ściśle określone,
 - cele będące przedmiotem pośredniego finansowania poprzez instytucję pośredniczącą na rzecz nieznanego odbiorcy (przykład: inna fundacja pragnie uzyskać dotację od FWPN, aby rozdzielić ją potem pomiędzy wybranych przez siebie beneficjentów),
 - roboty budowlane oraz zakup sprzętu i wyposażenia,
 - spotkania o charakterze turystycznym, rozrywkowym, wypoczynkowym lub typowo sportowym,
 - projekty, których finansowanie jednoznacznie leży w gestii innych instytucji.

Szczegółowe informacje znajdują się na stronie fundacji: www.fwpn.org.pl

XI. REALIZACJA ZADAŃ Z ZAKRESU OCHRONY ZABYTKÓW

W oparciu o art. 18 ust. 2 pkt. 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym, w związku z art. 81 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz zgodnie z uchwałą Rady Miejskiej w Gliwicach nr XIII/394/2007 z dnia 20 grudnia 2007 r. w sprawie określenia zasad udzielania dotacji na sfinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków władze samorządowe posiadają możliwość dofinansowywania prac przy najcenniejszych obiektach na terenie miasta. Dotacja może być udzielona każdemu, kto posiada tytuł prawny do zabytku wpisanego indywidualnie do rejestru zabytków. Uchwała przewiduje wsparcie zadań w wysokości od 30% do 50% przewidywanych kosztów, a jeżeli zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową, a sytuacja wymaga niezwłocznego podjęcia prac lub robót budowlanych, ze względu na zagrożenie budowlane, dotacja może być udzielona w wysokości do 100%. Dotacja może być udzielona m.in. na dofinansowanie zabezpieczenia zabytku, odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych, odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, dachu, wykonanie izolacji przeciwwilgociowej, zakup i montaż instalacji zabezpieczających oraz zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru.

W działalność poszczególnych wydziałów Urzędu Miejskiego Gliwic oraz komórek organizacyjnych jednostek budżetowych zarządzających mieniem komunalnym i wspólnotami mieszkaniowymi wpisane są m.in. zadania wynikające z bieżącego programu opieki nad zabytkami. Informacje dotyczące realizacji tych zadań w mijającym czteroleciu zebrano na podstawie danych uzyskanych z wydziałów i jednostek budżetowych. Część z tych informacji zawarta jest również w „Raporcie o stanie miasta Gliwice za 2022 r.”.

Na podstawie art. 22 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami Prezydent Miasta Gliwice zobowiązany został do prowadzenia gminnej ewidencji zabytków, zwanej dalej GEZ, w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomości z terenu gminy. W GEZ powinny być ujęte: zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków, zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków (prowadzonej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków) oraz inne, wyznaczone przez prezydenta miasta w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. GEZ została sporządzona ponadto na podstawie informacji zebranych podczas wizji lokalnych w terenie przeprowadzonych przez przedstawiciela Śląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. GEZ Miasta Gliwice założono w 2012 roku. W 2017 roku rozpoczęły się prace związane z weryfikacją gliwickich obiektów zabytkowych, tj. digitalizacja GEZ oraz jej uzupełnienie na podstawie inwentaryzacji terenowej obiektów objętych ochroną w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego. Prace zakończono w 2018 r., a ich efektem jest opublikowanie na stronach internetowych miasta pełnej bazy obiektów zabytkowych ujętych w GEZ.

Od lat Miasto Gliwice realizuje zadania w kwestii poprawy i utrzymania obiektów zabytkowych objętych ochroną konserwatorską, które są jego własnością.

W minionym czteroleciu miasto podjęło się szeregu innych prac takich jak: modernizacja fontanny „Tańczące Fauny”, szlamowanie misy fontanny „Neptun”, remont żydowskiego domu przedpogrzebowego przy ul. Księcia Józefa Poniatowskiego, remont siedziby Muzeum w Gliwicach – Willi Caro przy ul. Dolnych Wałów, przebudowa nawierzchni ulic Starego Miasta połączona z pracami archeologicznymi (zakończenie w 2016 r.), remonty zabytkowych budynków szkół.

Przepisy pozwalają dotować Miastu Gliwice remonty obiektów wpisanych do rejestru zabytków województwa, które nie są własnością miejską. W przypadku budynków, które nie są wpisane do rejestru takiej możliwości prawnej już nie ma. Z tego też względu Miasto wspiera właścicieli budynków nieujętych w rejestrze w inny sposób. Na podstawie uchwały Rady Miejskiej w Gliwicach nr XXXIX/1147/2010 z dnia 10 listopada 2010 r. w sprawie zwolnienia z podatku od nieruchomości budynków, w których wykonano remont elewacji (tekst jednolity ww. uchwały został ogłoszony w uchwale Rady Miasta Gliwice nr XXXI/646/2021 z dnia 18 listopada 2021 r.), zwalnia z podatku właścicieli, którzy przeprowadzili roboty budowlane (remonty elewacji lub dachu). Poniższe zestawienie obrazuje ilość zwolnień w przykładowych latach oraz związane z nimi kwoty:

2012 – 230 podatników na łączną kwotę 105 561 PLN

2013 – 323 podatników na łączną kwotę 147 224 PLN

2014 – 350 podatników na łączną kwotę 19 378 PLN

2015 – 495 podatników na łączną kwotę 344 780 PLN

2016 – 636 podatników na łączną kwotę 66 235 PLN

2017 – 705 podatników na łączną kwotę 118 668 PLN.

Miasto zajmuje się również działaniami edukacyjnymi skierowanymi do społeczności lokalnych w celu budowania tożsamości kulturowej oraz działaniami związanymi z promocją zewnętrzną wartości kulturowych regionu. Realizowane jest to poprzez organizowanie warsztatów, szkoleń w zakresie opieki nad zabytkami, organizowanie wystaw, konkursów promujących twórczość regionalną, konferencji, spotkań poświęconych wiedzy o zabytkach. Wydawane są publikacje promujące dziedzictwo kulturowe regionu. Na stronach internetowych miasta znajdują się informacje dotyczące historii Gliwic oraz obiektów zabytkowych zlokalizowanych na jego terenie. Informacje o zabytkach znajdziemy również w geoportalu Miejskiego Systemu Informacji Przestrzennej. Ważne miejsce w upowszechnianiu wiedzy o dziedzictwie kulturowym zajmuje działalność Miejskiego Konserwatora Zabytków.

XII. POSTANOWIENIA KOŃCOWE

1. Gminny Program Opieki nad Zabytkami przyjmuje Rada Miasta, po uzyskaniu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.
2. Realizacja Programu poddana będzie ocenie Rady Miasta po upływie dwóch oraz czterech lat od jego uchwalenia.
3. Gminny Program Opieki nad Zabytkami jest ogłaszany w Wojewódzkim Dzienniku Urzędowym.
4. W sprawach nie uregulowanych w programie mają zastosowanie obowiązujące przepisy prawa.

MATERIAŁY WYKORZYSTANE W TEKŚCIE:

1. Akty prawa miejscowego miasta Gliwice: Studia uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, Strategia rozwoju, Program Ochrony Środowiska, Miejsce Plany Zagospodarowania Przestrzennego ect.
2. Ankiety opracowane przez wydziały Urzędu Miejskiego w Gliwicach do roku 2023
3. Materiały udostępnione w Śląskim Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków w Katowicach: karty ewidencyjne architektury i budownictwa, karty ewidencyjne zabytków ruchomych
4. Materiały i dokumentacja udostępnione przez Miejskiego Konserwatora Zabytków w Gliwicach, m.in. *Studium historyczno-konserwatorskie miasta Gliwice*, opr. PU PLAN, Gliwice 2000
5. Społeczno-gospodarcze oddziaływanie dziedzictwa kulturowego. Raport z badań społecznych, NID Warszawa 2013
6. Raport o stanie zachowania zabytków nieruchomych w Polsce. Zabytki wpisane do rejestru zabytków, NID Warszawa 2017
7. Raport o stanie miasta Gliwice za 2022 r.
8. B. NIETSCHE, *Historia miasta Gliwice*, Gliwice 2011
9. Atlas Historyczny miast polskich, tom IV Śląsk, zeszyt 15 Gliwice (praca zbiorowa), Wrocław 2015
10. L. JODLIŃSKI, *Dom tekstylny Weichmanna w Gliwicach. Nieznane dzieło Ericha Mendelssohna*, Gliwice 1994
11. B. MAŁUSECKI, *Wille w Gliwicach. Wybrane przykłady.*, [w:] *Architektura rezydencjonalna*, Katowice 2003, str. 25–28

12. Artykuły w zbiorze: *Architektura przemysłowa i zabytki techniki na Śląsku w dobie restrukturyzacji*, pr. zb., Katowice 2000, m.in.: M. KIERYCZ, *Historia i działalność artystyczna Królewskiej Odlewni Żeliwa w Gliwicach*.
13. D. GŁAZEK, *Domus Celeberrima. Architektura sakralna przemysłowej części Górnego Śląska 1870–1914*, Katowice 2003
14. *Sztuka Górnego Śląska od średniowiecza do końca XX w.*, p. red. E. Chojeckiej, Katowice 2004
15. *Zabytki sztuki w Polsce. Śląsk*, Warszawa 2006, str. 259–267
16. Rocznik Muzeum w Gliwicach [różne lata].
17. Internet, m.in. strony: strony na portalu miasta www.gliwice.eu, www.gliwiczanie.pl, www.pl.wikipedia.gov, www.fotopolska.eu,

ILUSTRACJE:

1. Materiały własne
2. Fotografie archiwalne i współczesne różnych autorów zamieszczone w internecie na stronach: www.fotopolska.eu, www.gliwice.eu, www.gliwiczanie.pl

ZAŁĄCZNIK NR 1

GMINNA EWIDENCJA ZABYTEKÓW MIASTA GLIWICE

stan 2023 r.

L.P.	NAZWA	LOKALIZACJA	DZIELNICA	MIEJSCOWE PLANY ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO	DATA POWSTANIA	REJESTR ZABYTEKÓW / DATA WPISU
1.	Układ urbanistyczny średniowiecznego założenia miasta Gliwice	Obręb Stare Miasto Założenie zamknięte pierścieniem ulic: Górnych i Dolnych Wałów m.in. ul.: Bankowa Bednarska Białej Bramy Bytomska Dolnych Wałów Górnych Wałów Grodowa Inwalidów Wojennych Kaczyniec Kościelna Krótka Krupnicza pl. Mleczny Plebańska Raciborska Rynek Szkolna Średnia Wodna Wszystkich Świętych	Śródmieście	MPZP dla terenu położonego w centralnej części miasta, obejmującego Centrum i Śródmieście miasta, tzw. Centralne tereny miasta. Uchwała Nr XXXVIII/965/2005 RM w Gliwicach z 22.12.2005 r.	XIII i XVI w.	A/270/50 25.02.1950

2.	Mury obronne	Dolnych Wałów 5, 19A, 21, 21A, 25 Grodowa 5 Pod Murami Wodna	Śródmieście	jw.	przed 1431/ poł. XVI w.	A/1294/83 13.01.1983
3.	Linia kolejki wąskotorowej Bytom – Karb – Markowice na odcinku Gliwice – Nieborowice	Przebieg: od ulicy Pszczyńskiej (stacja Trynek) do granic miasta	Sikornik / Trynek / Bojków	Dużo mpzp	XIX / XX w.	A/1478/93 01.03.1993
4.	Zespół zaprojektowanej zieleni w Gliwicach: - Układ alejowy drzew gatunku lipa drobnolistna (<i>Tilia cordata</i> Mill.) wzdłuż ulic: A. Mickiewicza, J. Sowińskiego i Kozłowskiej (do wlotu ulicy Radiowej; - Układ alejowy drzew gatunku klon pospolity odmiany Schwedlera (<i>Acer platanoides</i> ‘Schwedleri’) wzdłuż ul. Jana III Sobieskiego na odcinku od ul. J. Słowackiego do ul. T. Kościuszki; - Szpaler dębów szypułkowych wzdłuż ul. Zawiszy Czarnego	Przebieg alej wzdłuż ulic: ul. A. Mickiewicza, J. Sowińskiego, Kozłowskiej Jana III Sobieskiego oraz szpaler wzdłuż ulicy Zawiszy Czarnego, a także układ zieleni na skwerze Keżmarok	Wójtowa Wieś /Wojska Polskiego	MPZP dla terenu położonego w centralnej części miasta, obejmujące Centrum i Śródmieście miasta, tzw. Centralne tereny miasta. Uchwała Nr XXXVIII/965/2005 RM w Gliwicach z 22.12.2005 r. oraz MPZP dla obszaru położonego w rejonie ulicy Daszyńskiego i ulicy Kozłowskiej. Uchwała Nr XXXVI/791/2018 w Gliwicach z 22.03.2018 r.		A/405/13 15.05.2013 Obiekt wpisany do rejestru zabytków województwa pod numerem A/405/16 i obecnie ujęty w rejestrze zabytków województwa śląskiego pod numerem A/405/2020

	na terenie Placu Grunwaldzkiego - Zieleń komponowana skweru Keżmarok					
5.	Stanowisko archeologiczne – grodzisko średniowieczne typu stożkowego	położone około 50 m na północny zachód od rzeki Kłodnicy, około 150 m na północ od linii kolejowej Gliwice – Kędzierzyn, u stóp wysokiego nasypu ciągnącego się wzdłuż torów kolejowych.	Łabędy	MPZP dla terenu obejmującego dzielnicę Łabędy. Uchwała nr XIII/395/2007 RM w Gliwicach z 20.12.2007 r.		C/1089/69 17.10.1969
6.	Osada kultury lużyckiej podgrupy częstochowsko – gliwickiej grupy górnośląsko – małopolskiej – stanowisko archeologiczne nr 6 i 42 – przełom epoki brązu i wczesnej epoki żelaza.	Starogliwicka 99 Stanowisko znajduje się na obszarze 0,5-1 ha na terenie należącym do Opel – Polska Sp. z o.o., w rejonie projektowanego parkingu dla nowo wyprodukowanych samochodów	Łabędy	MPZP dla obszaru położonego pomiędzy Aleją Jana Nowaka-Jeziorańskiego, ul. Portową i ul. Starogliwicką. Uchwała nr XXX/687/2017 RM w Gliwicach z 07.09.2017 r.		C/1645/97 11.07.1997
7.	Dom	Basztowa 5	Śródmieście	MPZP dla terenu położonego w centralnej części miasta, obejmujące Centrum i Śródmieście miasta, tzw. Centralne tereny miasta. Uchwała Nr XXXVIII/965/2005 RM w Gliwicach z 22.12.2005 r.	XVIII/XIX w.	A/318/60 07.30.1960
8.	Dom	Basztowa 7	Śródmieście	jw.	1 poł. XIX w.	A/1313/83 01.10.1983
9.	Kościół pw. Św. Bartłomieja (nowy)	Bernardyńska 19	Szobiszowice	MPZP dla terenu położonego po zachodniej stronie ulicy Tarnogórskiej, obejmującego część dzielnicy Szobiszowice i Zatorze. Uchwała nr XXXVII/1090/2010 RM w Gliwicach z 15.07.2010 r.	1907-11	A/345/11 04.07.2011

10.	Kaplica Obiekt nie istnieje	Borówkowa	Czechowice	MPZP dla obszaru obejmującego „Osiedle Czechowice” Uchwała Nr XLIII/906/2014 RM w Gliwicach z 08.05.2014 r.	XVIII w.	A/312/60 07.03.1960
11.	Kościół Ojców Redemptorystów pw. Podwyższenia Krzyża Świętego	Ignacego Daszyńskiego 2	Wojska Polskiego	MPZP dla terenu położonego w centralnej części miasta, obejmujące Centrum i Śródmieście miasta, tzw. Centralne tereny miasta. Uchwała Nr XXXVIII/965/2005 RM w Gliwicach z 22.12.2005 r.	1623-73 1677-83 1924-26	A/324/60 10.03.1960
12.	Klasztor Ojców Redemptorystów	Ignacego Daszyńskiego 2	Wojska Polskiego	jw.	XVII w.	A/323/60 10.03.1960
13.	Budynek dawnej Poczty	Dolnych Wałów 8	Śródmieście	jw.	1904-06	A/1372/88 27.09.1988
14.	Budynek dawnej giełdy zbożowej	Dolnych Wałów 8	Śródmieście	jw.	1891-95	A/1372/88 27.09.1988
15.	Willa „Caro” siedziba Muzeum w Gliwicach	Dolnych Wałów 8A	Śródmieście	jw.	1882-85	A/1309/83 03.10.1983
16.	Kamienica	Dolnych Wałów 22 / Młyńska 1	Śródmieście	jw.	1923	A/196/06 08.09.2006
17.	Willa	Dubois Stanisława 36	Śródmieście	MZPZ dla zmiany mpzp dla terenu położonego w centralnej części miasta, obejmującego Centrum i Śródmieście miasta tzw. centralne tereny miasta. Uchwała Nr XXVI/500/2012 RM w Gliwicach z 25.10.2012 r.	pocz. XX w.	A/489/2017 29.06.2017
18.	Dawny dwór	Dworska 10D	Szobiszowice	MPZP miasta dla terenu położonego po zachodniej stronie ulicy Tarnogórskiej, obejmującego część dzielnicy Szobiszowice i Zatorze. Uchwała nr XXXVII/1090/2010 RM w Gliwicach z 15.07.2010 r.	Ok. 1884r.	A/1205/74 12.02.1974
19.	Kamienica	Jagiellońska 9	Baıldona	MPZP miasta dla terenu położonego w pd-wsch. części miasta, obejmujący dzielnicę przemysłowo-mieszkaniową, w rejonie ul. Robotniczej i ul. Franciszkańskiej. Uchwała Nr XXXVIII/964/2005 RM w Gliwicach z dnia 22.12.2005 r.	1868	A/197/06 08.09.2006
20.	Kościół katedralny pw. Św. Apostołów Piotra i Pawła	Jana Pawła II	Śródmieście	MPZP dla terenu położonego w centralnej części miasta, obejmujące Centrum i Śródmieście miasta, tzw. Centralne tereny miasta.	1896-1900	A/3/99 30.04.1999

				Uchwała Nr XXXVIII/965/2005 RM w Gliwicach z 22.12.2005 r.		
21.	Kościół ewangelicko -metodystyczny	Kłodnicka 3	Śródmieście	jw.	1899	A/19/99 30.09.1999
22.	Kościół pw. Wszystkich Świętych	Kościelna (Plac Wszystkich Świętych)	Śródmieście	jw.	XV/XVI w.	A/327/60 10.03.1960
23.	Plebania kościoła pw. Wszystkich Świętych	Kościelna 4	Śródmieście	jw.	XVIII/XIX w.	A/326/60 10.03.1960
24.	Willa (dawny budynek mieszkalny dla dyrekcji Huty Gliwickiej)	Tadeusza Kościuszki 38	Śródmieście	jw.	I. 20 XX w.	A/1636/97 11.04.1997
25.	Kościół pw. Wniebowzięcia NMP	Kozielska 29	Wojska Polskiego	jw.	XV w., po rekonstrukcji w XXI w.	A/322/60 07.03.1960
26.	Willa	Lipowa 3	Zatorze	MPZP dla terenu położonego po wschodniej ustronie ulicy Tarnogórskiej, obejmującego część dzielnicy Szobiszowice i Zatorze. Uchwał Nr XXXVII/1089/2010 RM w Gliwicach z 15.07.2010 r.	ok. 1890	A/1301/83 13.01.1983
27.	Kościół pw. Św. Trójcy	Mikołowska	Śródmieście	MPZP dla terenu położonego w centralnej części miasta, obejmujące Centrum i Śródmieście miasta, tzw. Centralne tereny miasta. Uchwała Nr XXXVIII/965/2005 RM w Gliwicach z 22.12.2005 r.	1837-38	A/321/60 07.03.1960
28.	Kościół pw. Św. Jerzego	Piekarska 13	Ostropa	MPZP dla terenu obejmującego dzielnicę Ostropa. Uchwała Nr III/14/2010 RM w Gliwicach z dnia 16.12.2010 r.	1640 1667-68	R/263 10.12.1949 A/355/60 10.03.1960 A/377/12 08.05.2012
29.	Obecnie siedziba Muzeum w Gliwicach	Pod Murami 2	Śródmieście	MPZP dla terenu położonego w centralnej części miasta, obejmujące Centrum i Śródmieście miasta, tzw. Centralne tereny miasta. Uchwała Nr XXXVIII/965/2005 RM w Gliwicach z 22.12.2005 r.	XIV 1558-1861 1952-59	A/320/60 07.03.1960

30.	Żydowski dom przedpogrzebowy (obecnie siedziba Muzeum w Gliwicach)	Księcia Józefa Poniatowskiego 14	Zatorze	MPZP dla terenu położonego po wschodniej ustronie ulicy Tarnogórskiej, obejmującego część dzielnicy Szobiszowice i Zatorze. Uchwała Nr XXXVII/1089/2010 RM w Gliwicach z dnia 15.07.2010 r.	1903	A/87/03 08.05.2003
31.	Sąd Rejonowy	Powstańców Warszawy 23	Śródmieście	MPZP dla terenu położonego w centralnej części miasta, obejmujące Centrum i Śródmieście miasta, tzw. Centralne tereny miasta. Uchwała Nr XXXVIII/965/2005 RM w Gliwicach z 22.12.2005 r.	1906-09	A/413/14 13.01.2014
32.	Ruiny Teatru Miejskiego	Al. Przyjaźni	Śródmieście	jw.	1890	A/1655/97 15.12.1997
33.	Zespół zabudowań dawnej Huty Gliwickiej	Robotnicza 2	Baildona	MPZP dla terenu położonego w pd-wsch. części miasta, obejmujący dzielnicę przemysłowo-mieszkaniową, w rejonie ul. Robotniczej i ul. Franciszkańskiej. Uchwał Nr XXXVIII/965/2005 RM w Gliwicach z dnia 22.12.2005 r.	kon. XVIII w.	A/1444/91 30.12.1991 A/124/10 30.09.2010
34.	Dom drewniany	Rolników 257	Bojków	MPZP dla obszaru zlokalizowanego po południowej stronie autostrady A-4 stanowiącego dzielnicę Bojków. Uchwała nr XXXVIII/963/2005 RM w Gliwicach z dnia 22.12.2005 r.	XVIII w.	A/343/60 07.03.1960 Budynek już nie istnieje
35.	Drewniana stodoła obiekt nie istnieje	Rolników 131	Bojków	jw.	pocz. XIX w.	A/342/60 07.03.1960
36.	Plebania kościoła pw. Narodzenia NMP	Rolników 188	Bojków	jw.	XVIII w.	A/345/60 07.03.1960
37.	Ratusz	Rynek	Śródmieście	MPZP dla terenu położonego w centralnej części miasta, obejmujące Centrum i Śródmieście miasta, tzw. Centralne tereny miasta. Uchwała Nr XXXVIII/965/2005 RM w Gliwicach z 22.12.2005 r.	XVIII-XIX w.	A/319/60 07.03.1960
38.	Kamienica	Rynek 6	Śródmieście	jw.	poł. XIX w. 1945	A/1325/84 14.08.1984
39.	Budynek dawnego sądu	o. J. Siemińskiego 10A	Śródmieście	jw.	od 1859	A/1373/88 27.09.1988
40.	Budynek Zakładów Chemicznych Rütgersa	gen. Władysława Sikorskiego 103	Sośnica	MPZP dla obszaru obejmującego północną część dzielnicy Sośnica. Uchwała nr XXXV/1062/2010 RM w Gliwicach z 10.06.2010 r.	1895-1900	A/330/11 21.02.2011

41.	Wieża ciśnień	Jana III Sobieskiego 20	Wójtowa Wieś	MPZP dla terenu położonego w centralnej części miasta, obejmującego Centrum i Śródmieście miasta tzw. centralne tereny miasta. Uchwała Nr XXVI/500/2012 RM w Gliwicach z 25.10.2012 r.	ok. 1918	A/1689/98 30.12.1998
42.	Kościół parafialny pw. WNMP	Staromiejska 25	Łabędy	MPZP dla terenu obejmującego dzielnicę Łabędy. Uchwała nr XIII/395/2007 RM w Gliwicach z 20.12.2007 r.	XV w., przebud. w XVIII i XIXw	A/303/60 07.03.1960
43.	Plebania parafii rzymsko-katolickiej pw. WNMP	Staromiejska 25	Łabędy	jw.	XVIII w.	A/301/60 07.03.1960
44.	Kaplica nagrobna przy murze cmentarnym	Staromiejska 25	Łabędy	jw.		A/302/60 07.03.1960
45.	Budynek Wydziału Technologii i Inżynierii Chemicznej Politechniki Śląskiej	Księdza Marcina Strzody 9	Śródmieście	MPZP dla terenu położonego w centralnej części miasta, obejmujące Centrum i Śródmieście miasta, tzw. Centralne tereny miasta. Uchwała Nr XXXVIII/965/2005 RM w Gliwicach z 22.12.2005 r..	1906-07	A/1630/96 30.04.1996 (A/264/09 08.07.2009r.)
46.	Budynek mieszkalny	Jana Śliwki 5A	Szobiszowice	MPZP dla terenu położonego po zachodniej ustronie ulicy Tarnogórskiej, obejmującego część dzielnicy Szobiszowice i Zatorze. Uchwała Nr XXXVII/1090/2010 RM w Gliwicach z 15.07.2010 r.	1894	A/284/09 08.10.2009
47.	Kościół garnizonowy pw. Św. Barbary	Św. Barbary/ Dworcowa	Śródmieście	MPZP dla terenu położonego w centralnej części miasta, obejmujące Centrum i Śródmieście miasta, tzw. Centralne tereny miasta. Uchwała Nr XXXVIII/965/2005 RM w Gliwicach z 22.12.2005 r.	1855-59	A/1626/96 29.30.1996
48.	Zespół radiostacji złożony z trzech wolnostojących budynków i masztu wraz z najbliższym otoczeniem	Tarnogórska 127, 129, 131	Szobiszowice	MPZP dla terenu położonego po zachodniej ustronie ulicy Tarnogórskiej, obejmującego część dzielnicy Szobiszowice i Zatorze. Uchwała Nr XXXVII/1090/2010 RM w Gliwicach z 15.07.2010 r.	1935	A/694/64 07.02.1964 A/384/12 08.10.2012
49.	Kościół parafialny pw. Św. Bartłomieja	Toszecka 38	Szobiszowice	jw.	XII w.	A/325/60 10.03.1960
50.	Spichlerz	Wiejska 16B	Stare Gliwice	MPZP dla obszaru obejmującego dzielnicę Stare Gliwice. Uchwała nr XXXIV/1036/2010 RM w Gliwicach z 29.04.2010 r.	XVII w.	A/366/60 10.03.1960

51.	Zespół budynków Straży Pożarnej	Wrocławska 1	Politechnika	MPZP dla obszaru obejmującego rejon „Dzielnicy Akademickiej”. Uchwała Nr XLIII/905/2014 RM w Gliwicach z 08.05.2014 r.	XIX i XX w.	A/1375/88 27.09.1988
52.	Klinika Onkologiczno – Położnicza (obecnie Centrum Onkologii – Instytutu im. Marii Skłodowskiej-Curie	Wybrzeże Armii Krajowej 14, 15, 16	Śródmieście	MPZP dla terenu położonego w centralnej części miasta, obejmującego Centrum i Śródmieście miasta, tzw. centralne tereny miasta. Uchwała Nr XLVII/1039/2014 RM w Gliwicach z dnia 06.11.2014 r.	1931-33	A/130/04 10.12.2004
53.	Kamienica	Prymasa Stefana Wyszyńskiego 10	Śródmieście	MPZP dla terenu położonego w centralnej części miasta, obejmujące Centrum i Śródmieście miasta, tzw. Centralne tereny miasta. Uchwała Nr XXXVIII/965/2005 RM w Gliwicach z 22.12.2005 r.	1912	A/342/11 27.05.2011
54.	Dom handlowy „Ikar”	Zwycięstwa 23	Śródmieście	jw.	1930	A/1382/88 28.10.1988
55.	Hotel „Myśliwski”	Zwycięstwa 30	Śródmieście	jw.	1896	A/1383/88 28.10.1988 A/137/12 17.07.2012
56.	Dawny Dom Towarowy	Zwycięstwa 37	Śródmieście	jw.	1921-22	A/1376/88 27.09.1988
57.	Kamienica	Zwycięstwa 38 Al. Przyjaźni 11	Śródmieście	jw.	XIX/XX w.	A/1374/88 27.09.1988
58.	Budynek kaplicy Sióstr Miłosierdzia Św. Karola Boromeusza	Zygmunta Starego 19	Śródmieście	jw.	1911-12	A/369/12 20.02.2012
59.	Budynek spichlerza (ob. mieszkalno-usługowy)	Zygmunta Starego 24A	Śródmieście	MZPZ dla terenu położonego w centralnej części miasta, obejmującego Centrum i Śródmieście miasta tzw. centralne tereny miasta. Uchwała Nr XXVI/500/2012 RM w Gliwicach z 25.10.2012 r.	1895	A/198/06 11.09.2006

60.	Kanał Gliwicki	Droga wodna z trasą zamkniętą po obrysach obu linii brzegowych, w połączeniu portu w Gliwicach i zespołu hydrowęzła służy „Łabędy”, biegnąca do granic miasta	Łabędy	MPZP dla terenu obejmującego dzielnicę Łabędy. Uchwała nr XIII/395/2007 RM w Gliwicach z 20.12.2007 r.	1933-39	
61.	Zespół Służy „Łabędy”	W rejonie ulicy Staromiejskiej	Łabędy	MPZP dla terenu obejmującego dzielnicę Łabędy. Uchwała nr XIII/395/2007 RM w Gliwicach z 20.12.2007 r.		
62.	Budynek obecnego Wydziału Elektrycznego Politechniki Śląskiej,	Akademicka 10	Politechnika	MPZP dla obszaru obejmującego rejon „Dzielnicy Akademickiej”. Uchwała Nr XLIII/905/2014 RM w Gliwicach z 08.05.2014r.	1926-28	
63.	Zespół koszar	gen. Władysława Andersa 47	Wojska Polskiego	MPZP dla terenu położonego w centralnej części miasta, obejmujące Centrum i Śródmieście miasta, tzw. Centralne tereny miasta. Uchwał Nr XXXVIII/965/2005 RM w Gliwicach z 22.12.2005 r.	1. 30 XX w.	
64.	Kamienica z zabudow. gosp.	Architektów 116	Ostropa	MPZP dla terenu obejmującego dzielnicę Ostropa; Uchwała Nr III/14/2010 RM w Gliwicach z 16.12.2010 r.	kon. XIX w.	
65.	Dom	Architektów 118	Ostropa	jw.	kon. XIX w.	
66.	Dom mieszkalny	Architektów 140	Ostropa	jw.	pocz. XX w.	
67.	Wieża ciśnień	Architektów 207	Ostropa	jw.	1941	
68.	Budynek portierni dawnych Zakładów Naprawy Taboru Kolejowego	Błogosławionego Czesława 13	Baildona	MPZP dla terenu obejmującego dzielnicę przemysłowo-mieszkalną w rejonie ul. Robotniczej i Franciszkańskiej; Uchwała Nr XXXVIII/964/2005 RM w Gliwicach z 22.12.2005 r	1. 90 XIX w.	
69.	Willa	Błogosławionego Czesława 13A	Baildona	jw.	1. 90 XIX w.	
70.	Zespół dworca PKP	Bohaterów Getta Warszawskiego 12	Śródmieście	Tereny zamknięte	1845; 1925	

71.	Kościół pw. Św. Rodziny	Chorzowska 46	Baildona	MPZP dla terenu położonego po wschodniej stronie ul. Tarnogórskiej obejmującego część dzielnicy Szobiszowice i Zatorze Uchwała Nr XXXVII/1089/2010 RM w Gliwicach z dnia 22.12.2005 r.	l. 20 XX w.	
72.	Budynek	Chorzowska 58	Baildona	MPZP dla terenu położonego po wschodniej stronie ul. Tarnogórskiej obejmującego część dzielnicy Szobiszowice i Zatorze Uchwała Nr XXXVII/1089/2010 RM w Gliwicach z dnia 22.12.2005 r.	ok. 1910	
73.	Dom	Chorzowska 60-62	Baildona	MPZP dla terenu położonego po wschodniej stronie ul. Tarnogórskiej obejmującego część dzielnicy Szobiszowice i Zatorze Uchwała Nr XXXVII/1089/2010 RM w Gliwicach z dnia 22.12.2005 r.	ok. 1910	
74.	Zespół Zakładów Maszyn Chemicznych „Metalchem” Sp. z o.o.: - budynek laboratorium - budynek stolarni i modelarni - budynek oddziału mechanicznego - budynek montażu maszyn - budynek hali konstrukcji - budynek kotłowni - budynek hali ekspedycji - budynek archiwum - budynek hali odlewni - budynek stacji sprężarek	Chorzowska 113	Baildona	MPZP dla terenu położonego po wschodniej stronie ulicy Tarnogórskiej, obejmującego część dzielnicy Szobiszowice i Zatorze. Uchwał Nr XXXVII/1089/2010 RM w Gliwicach z 15.07.2010 r.		

	- budynek hali pieców odlewniczych - budynek przerobu mas formierskich - budynek krawalni stali					
75.	Kamienica mieszkalna	Dziewanny 3	Szobiszowice	MPZP dla terenu położonego po zachodniej stronie ulicy Tarnogórskiej, obejmującego część dzielnicy Szobiszowice i Zatorze. Uchwała Nr XXXVII/1090/2010 RM w Gliwicach z 15.07.2010 r.	pocz. XX w., przebudowa 1933	
76.	Dawna gospoda	Ignacego Daszyńskiego 153	Wójtowa Wieś	MPZP dla terenów związanych bezpośrednio z rozwojem układu komunikacyjnego w Gliwicach, położonych wzdłuż południowo-zachodniej obwodnicy miasta oraz autostrady A-4, zatwierdzonego uchwałą RM w Gliwicach Nr IX/113/2011 z dnia 2 czerwca 2011 r.	pocz. XX w.	
77.	Kamienica	Ignacego Daszyńskiego 198	Wójtowa Wieś	jw.	1911	
78.	Dom	Ignacego Daszyńskiego 221	Wójtowa Wieś	jw.	l. 30 XX w.	
79.	Dom	Ignacego Daszyńskiego 268	Wójtowa Wieś	jw.	kon. XIX w.	
80.	Budynek	Daszyńskiego Ignacego 550	Wójtowa Wieś	MPZP dla terenu obejmującego dzielnicę Ostropa; Uchwała Nr III/14/2010 RM w Gliwicach z 16.12.2010 r.	1925	
81.	Dom	Dolnej Wsi 13	Wójtowa Wieś	MPZP dla terenów związanych bezpośrednio z rozwojem układu komunikacyjnego w Gliwicach, położonych wzdłuż południowo-zachodniej obwodnicy miasta oraz autostrady A-4, zatwierdzonego uchwałą RM w Gliwicach Nr IX/113/2011 z dnia 2 czerwca 2011 r.	kon. XIX w.	
82.	Dom	Dolnej Wsi 33	Wójtowa Wieś	jw.	pocz. XX w.	
83.	Dom	Dolnej Wsi 75	Wójtowa Wieś	jw.	kon. XIX w.	

84.	Dom	Dolnej Wsi 91	Wójtowa Wieś	MPZP dla obszaru obejmującego fragment Dzielnicy Wójtowa Wieś, położony po południowej stronie ulic Wójtowskiej i Dolnej Wsi Uchwała Nr XIII/209/2020 RM Gliwice z dnia 13 lutego 2020 r.	kon. XIX w.	
85.	Dom	Dolnej Wsi 115	Wójtowa Wieś	jw.	kon. XIX w.	
86.	Dom	Dolnej Wsi 119	Wójtowa Wieś	jw.	pocz. XX w.	
87.	Dom skreślony	Dolnej Wsi 129	Wójtowa Wieś	jw.	pocz. XX w.	
88.	Kamienica	Stanisława Dubois 4-6	Śródmieście	MPZP dla terenu położonego w centralnej części miasta, obejmujące Centrum i Śródmieście miasta, tzw. Centralne tereny miasta. Uchwała Nr XXXVIII/965/2005 RM w Gliwicach z 22.12.2005 r.	1896	
89.	Kamienica	Stanisława Dubois 8	Śródmieście	jw.	XIX/XX w.	
90.	Kamienica	Stanisława Dubois 10 Zwycięstwa 57	Śródmieście	jw.	pocz. XX w.	
91.	Zespół historycznej zabudowy Fabryki Drotu	Stanisława Dubois Jana Śliwki	Śródmieście	MPZP dla terenu położonego w centralnej części miasta, obejmującego Centrum i Śródmieście miasta, tzw. centralne tereny miasta. Uchwała Nr XXVI/500/2012 RM w Gliwicach z dnia 25.10.2012 r.	po 1852	
92.	Kapliczka przydrożna Św. Jana Nepomucena	Józefa Elsnera 21	Żerniki	MPZP dla obszaru położonego po wschodniej stronie ul. Tarnogórskiej, stanowiącego część dzielnicy Żerniki w Gliwicach. Uchwała Nr XXI/576/2004 RM w Gliwicach z 08.07.2004 r.	1828	
93.	Dom mieszkalny	Geodetów 1	Ostropa	MPZP dla terenu obejmującego dzielnicę Ostropa; Uchwała Nr III/14/2010 RM w Gliwicach z dn. 16.12.2010 r.	pocz. XX w.	
94.	Plebania	Bartosza Głowackiego 1	Wójtowa Wieś	MPZP dla terenów związanych bezpośrednio z rozwojem układu komunikacyjnego w Gliwicach, położonych wzdłuż pd.-zach. Obwodnicy miasta oraz autostrady A4. Uchwała nr IX/113/2011 RM w Gliwicach z dnia 02.06.2011 r.	1925-1926	
95.	Kościół pw. Św. Antoniego	Bartosza Głowackiego 3	Wójtowa Wieś	jw.	1925-27	

96.	Dom wielorodzinny	Bartosza Głowackiego 4	Wójtowa Wieś	jw.	1. 30 XX w.	
97.	Dom wielorodzinny	Bartosza Głowackiego 5	Wójtowa Wieś	jw.	1. 30 XX w.	
98.	Dom wielorodzinny	Bartosza Głowackiego 6	Wójtowa Wieś	jw.	1. 30 XX w.	
99.	Dom wielorodzinny	Bartosza Głowackiego 7-13	Wójtowa Wieś	jw.	1. 30 XX w.	
100.	Dom wielorodzinny	Głowackiego Bartosza 12-26	Wójtowa Wieś	jw.	1. 30 XX w.	
101.	Dom wielorodzinny	Głowackiego Bartosza 15-21	Wójtowa Wieś	jw.	1. 30 XX w.	
102.	Dom wielorodzinny	Głowackiego Bartosza 23-25	Wójtowa Wieś	jw.	1. 30 XX w.	
103.	Dom wielorodzinny	Głowackiego Bartosza 27-29	Wójtowa Wieś	jw.	1. 30 XX w.	
104.	Dom wielorodzinny	Głowackiego Bartosza 28-42	Wójtowa Wieś	jw.	1. 30 XX w.	
105.	Dom wielorodzinny	Głowackiego Bartosza 31-33	Wójtowa Wieś	jw.	1. 30 XX w.	
106.	Dom wielorodzinny	Głowackiego Bartosza 44-46	Wójtowa Wieś	jw.	1. 30 XX w.	
107.	Dom wielorodzinny	Głowackiego Bartosza 48-50	Wójtowa Wieś	jw.	1. 30 XX w.	
108.	Dom wielorodzinny	Głowackiego Bartosza 52-54	Wójtowa Wieś	jw.	1. 30 XX w.	
109.	Dom wielorodzinny	Głowackiego Bartosza 56-58	Wójtowa Wieś	jw.	1. 30 XX w.	

110.	Kamienica	Wiktora Gorzołki 15/ Stanisława Moniuszki 11	Politechnika	MPZP dla terenu położonego w centralnej części miasta, obejmujące Centrum i Śródmieście miasta, tzw. Centralne tereny miasta. Uchwała Nr XXXVIII/965/2005 RM w Gliwicach z 22.12.2005 r.	1902-1904	
111.	Relikt schronu lotniczego	Hutnicza 9-9A	Baildona	MPZP miasta dla terenu położonego w pd-wsch. części miasta, obejmujący dzielnicę przemysłowo-mieszkaniową, w rejonie ul. Robotniczej i ul. Franciszkańskiej. Uchwała Nr XXXVIII/964/2005 RM w Gliwicach z dnia 22.12.2005 r.		
112.	Budynek pompowni Zespół Portu	Kanałowa	Łabędy	MPZP dla terenu obejmującego Port Gliwice. Uchwała Nr XI/325/2007 RM w Gliwicach z dnia 11.10.2007 r.		
113.	Dom	Kniejowa 2	Kopernika	MPZP dla terenu obejmującego dzielnicę Żerniki Zachód II; Uchwała Nr XXXVII/1091/2010 RM w Gliwicach z 15.07.2010 r.	l. 30. XX w.	
114.	Wieża ciśnień – kolejowa	Oskara Kolberga	Szobiszowice	MPZP dla terenu położonego po zachodniej stronie ulicy Tarnogórskiej, obejmującego część dzielnicy Szobiszowice i Zatorze. Uchwała nr XXXVII/1090/2010 RM w Gliwicach z 15.07.2010 r.	ok. 1911	
115.	Dom wielorodzinny	Stanisława Konarskiego 21	Politechnika	MPZP dla tereny obejmującego rejon „Dzielnicy Akademickiej” Uchwała nr XLIII/905/2014 RM w Gliwicach z 8 maja 2014 r.	1927-1928	
116.	Zespół trzech domów wielorodzinnych	T. Kościuszki 42, 44, 46	Śródmieście	MPZP zmiana mpzp dla terenu położonego w centralnej części miasta, obejmującego Centrum i Śródmieście miasta, tzw. centralne tereny miasta. Uchwała nr XLVII/1039/2014 RM w Gliwicach z 06.11.2014 r.,	l. 30. XX w.	
117.	Budynek obecnego Wydziału Inżynierii Środowiska i Energetyki Politechniki Śląskiej,	Stanisława Konarskiego 22	Politechnika	MPZP dla obszaru obejmującego rejon „Dzielnicy Akademickiej” Uchwała nr XLIII/905/2014 RM w Gliwicach z 08.05.2014 r.,	1927-1930	
118.	Dom	Las Łabędzki 2	Kopernika	MPZP dla terenu obejmującego dzielnicę Żerniki Zachód II; Uchwała Nr XXXVII/1091/2010 RM w Gliwicach z 15.07.2010 r.	l. 30 XX w.	
119.	Dom	Las Łabędzki 3	Kopernika	jw.	l. 30 XX w.	
120.	Dom	Las Łabędzki 4	Kopernika	jw.	l. 30 XX w.	
121.	Dom	Las Łabędzki 6	Kopernika	jw.	l. 30 XX w.	

122.	Dom	Las Łabędzki 8	Kopernika	jw.	l. 30 XX w.	
123.	Dom	Las Łabędzki 10	Kopernika	jw.	l. 30 XX w.	
124.	Dom	Las Łabędzki 12	Kopernika	jw.	l. 30 XX w.	
125.	Dom	Las Łabędzki 14	Kopernika	jw.	l. 30 XX w.	
126.	Dom	Las Łabędzki 16	Kopernika	jw.	l. 30 XX w.	
127.	Dom	Las Łabędzki 22	Kopernika	jw.	l. 30 XX w.	
128.	Dom	Las Łabędzki 24	Kopernika	jw.	l. 30 XX w.	
129.	Dom dwurodzinny	Las Łabędzki 26-28	Kopernika	jw.	l. 30 XX w.	130.
131.	Dom dwurodzinny	Las Łabędzki 30-32	Kopernika	jw.	l. 30 XX w.	132.
133.	Wieża ciśnień	Leśna 8	Zatorze	MPZP dla terenu położonego po wschodniej ustronie ulicy Tarnogórskiej, obejmującego część dzielnicy Szobiszowice i Zatorze. Uchwała Nr XXXVII/1089/2010 RM w Gliwicach z dnia 15.07.2010 r.	1894-1895 r.	
134.	Kapliczka przydrożna	Ligocka 65	Obrońców Pokoju	MPZP dla terenu obejmującego dzielnicę Żerniki Zachód II Uchwała Nr XXXVII/1091/2010 RM w Gliwicach z 15.07.2010 r.	II poł. XIX w.	
135.	Kamienica	Nad Torami 1	Szobiszowice	MPZP dla terenu położonego po zachodniej stronie ul. Tarnogórskiej; Uchwała Nr XXXVII/1090/2010 RM w Gliwicach z 15.07.2010 r.	pocz. XX w.	
136.	Kościół pw. Zesłania Ducha Świętego	Nauczycielska/ Geodetów 1	Ostropa	MPZP dla terenu obejmującego dzielnicę Ostropa; Uchwała Nr III/14/2010 RM w Gliwicach z 16.12.2010 r.	1925-27	
137.	Kapliczka przydrożna	Pl. Niepodległości	Łabędy	MPZP dla terenu obejmującego dzielnicę Łabędy. Uchwała nr XIII/395/2007 RM w Gliwicach z 20.12.2007 r.	ok. 1912	
138.	Blok mieszkalny	Księdza Grzegorza Piramowicza 2	Politechnika	MPZP dla obszaru obejmującego rejon „Dzielnicy Akademickiej”. Uchwała Nr XLIII/905/2014 RM w Gliwicach z 08.05.2014 r.	l. 30 XX w.	

139.	Blok mieszkalny	Księdza Grzegorza Piramowicza 4	Politechnika	jw.	l. 30 XX w.	
140.	Blok mieszkalny	Księdza Grzegorza Piramowicza 6	Politechnika	jw.	l. 30 XX w.	
141.	Blok mieszkalny	Księdza Grzegorza Piramowicza 8	Politechnika	jw.	l. 30 XX w.	
142.	Blok mieszkalny	Księdza Grzegorza Piramowicza 10	Politechnika	jw.	l. 30 XX w.	
143.	Dom	Pod Borem 9	Kopernika	MPZP dla terenu obejmującego dzielnicę Żerniki Zachód II; Uchwała Nr XXXVII/1091/2010 RM w Gliwicach z 15.07.2010 r.	po poł. XIX w.	
144.	Dom	Pod Borem 11	Kopernika	jw.	po poł. XIX w.	
145.	Dom wielorodzinny	Poligonowa 6	Wójtowa Wieś	MPZP dla terenów związanych bezpośrednio z rozwojem układu komunikacyjnego w Gliwicach, położonych wzdłuż południowo-zachodniej obwodnicy miasta oraz autostrady A-4. Uchwała Nr IX/113/2011 RM w Gliwicach z 02.06.2011 r.	l. 20 XX w.	
146.	Zespół przepompowni zlokalizowany na rzece „Kłodnica” Zespół Portu	Portowa	Szobiszowice / Łabędy	MPZP dla terenu obejmującego dzielnicę Łabędy. Uchwała nr XIII/395/2007 RM w Gliwicach z 20.12.2007 r.		
147.	Budynek portierni i budynek łaźni Zespół Portu	Portowa 28	Szobiszowice / Łabędy	MPZP dla terenu obejmującego Port Gliwice. Uchwała nr XI/325/2007 RM w Gliwicach z 11.10.2007r.	1939	
148.	Kapliczka przydrożna	Przyszowska 45/ Zygmuntowska przeniesiona na teren przy kościele pw. Św. Anny	Łabędy	MPZP dla terenu obejmującego dzielnicę Łabędy. Uchwała nr XIII/395/2007 RM w Gliwicach z 20.12.2007 r.	1893-94	

149.	Kamienice – domy wielorodzinne	Pszczyńska 133, 135	Ligota Zabrska	MPZP dla dzielnicy Ligota Zabrska oraz dzielnicy przemysłowo-składowej położonej pomiędzy ul. Pszczyńską i ul. Bojkowską Uchwała nr XLVII/1217/2006 RM w Gliwicach z 28.01.2007	1912	
150.	Kamienice – domy wielorodzinne	Pszczyńska 137-147	Ligota Zabrska	jw.	1912	
151.	Kamienice – domy wielorodzinne	Pszczyńska 149-159	Ligota Zabrska	jw.	1912	
152.	Kamienica	Raciborska 12	Śródmieście	MPZP dla terenu położonego w centralnej części miasta, obejmujące Centrum i Śródmieście miasta, tzw. Centralne tereny miasta. Uchwała Nr XXXVIII/965/2005 RM w Gliwicach z 22.12.2005 r.	ok. poł. XIX w.	
153.	Kapliczka przydrożna	Pszenna/ Rzeczycka	Łabędy	MPZP dla terenu obejmującego dzielnicę Łabędy. Uchwała nr XIII/395/2007 RM w Gliwicach z 20.12.2007r.	ok. 1800	
154.	Kapliczka przydrożna	Rolników 156	Bojków	MPZP dla obszaru zlokalizowanego po południowej stronie autostrady A-4 stanowiącego dzielnicę Bojków. Uchwała Nr XXXVIII/963/2005 RM w Gliwicach z dnia 22.12.2005r.	XVIII/XIX w.	
155.	Budynek administracji, łaźni i cechowni byłej KWK „Sośnica”	gen. Władysława Sikorskiego 122	Sośnica	MPZP dla obszaru obejmującego północną część dzielnicy Sośnica. Uchwała nr XXXV/1062/2010 RM w Gliwicach z 10.06.2010r.	1918-1920; 1932; 1939; l. 60 XX w.	
156.	Dom dwurodzinny	Słoneczna 1-3	Wójtowa Wieś	MPZP dla terenów związanych bezpośrednio z rozwojem układu komunikacyjnego w Gliwicach, położonych wzdłuż południowo-zachodniej obwodnicy miasta oraz autostrady A-4 Uchwała RM w Gliwicach Nr IX/113/2011 z dnia 2 czerwca 2011 r.	l. 30 XX w.	
157.	Dom	Słoneczna 2	Wójtowa Wieś	jw.	kon. XIX w.	
158.	Dom dwurodzinny	Słoneczna 4-6	Wójtowa Wieś	jw.	1922-23	
159.	Dom dwurodzinny	Słoneczna 5-7	Wójtowa Wieś	jw.	1922-23	
160.	Dom dwurodzinny	Słoneczna 8-10	Wójtowa Wieś	jw.	1922-23	
161.	Dom dwurodzinny	Słoneczna 9-11	Wójtowa Wieś	jw.	1922-23	

162.	Dom dwurodzinny	Słoneczna 12-14	Wójtowa Wieś	jw.	1922-23	
163.	Dom	Słoneczna 13	Wójtowa Wieś	jw.	1922-23	
164.	Dom dwurodzinny	Słoneczna 16-18	Wójtowa Wieś	jw.	1922-23	
165.	Dom dwurodzinny	Słoneczna 19-21	Wójtowa Wieś	jw.	1922-23	
166.	Dom dwurodzinny	Słoneczna 20-22	Wójtowa Wieś	jw.	1922-23	
167.	Dom dwurodzinny	Słoneczna 23-25	Wójtowa Wieś	jw.	1922-23	
168.	Dom dwurodzinny	Słoneczna 24-26	Wójtowa Wieś	jw.	1922-23	
169.	Dom dwurodzinny	Słoneczna 27-29	Wójtowa Wieś	jw.	1922-23	
170.	Dom dwurodzinny	Słoneczna 28-30	Wójtowa Wieś	jw.	1922-23	
171.	Dom dwurodzinny	Słoneczna 31-33	Wójtowa Wieś	jw.	1922-23	
172.	Dom dwurodzinny	Słoneczna 32-34	Wójtowa Wieś	jw.	1922-23	
173.	Dom dwurodzinny	Słoneczna 35-37	Wójtowa Wieś	jw.	1922-23	
174.	Dom dwurodzinny	Słoneczna 36-38	Wójtowa Wieś	jw.	1922-23	
175.	Dom dwurodzinny	Słoneczna 39-41	Wójtowa Wieś	jw.	1922-23	
176.	Dom dwurodzinny	Słoneczna 40-42	Wójtowa Wieś	jw.	1922-23	
177.	Dom dwurodzinny	Słoneczna 43-45	Wójtowa Wieś	jw.	1922-23	
178.	Dom dwurodzinny	Słoneczna 44-46	Wójtowa Wieś	jw.	1922-23	
179.	Dom dwurodzinny	Słoneczna 48-50	Wójtowa Wieś	jw.	1922-23	
180.	Dom dwurodzinny	Słoneczna 52-54	Wójtowa Wieś	jw.	1922-23	

181.	Dom dwurodzinny	Słoneczna 56-58	Wójtowa Wieś	jw.	1922-23	
182.	Dom dwurodzinny	Słoneczna 60-62	Wójtowa Wieś	jw.	1922-23	
183.	Dom dwurodzinny	Słoneczna 64-66	Wójtowa Wieś	jw.	1922-23	
184.	Dawna cegielnia komin	Stara Cegielnia	Ostropa	MPZP dla terenu obejmującego dzielnicę Ostropa. Uchwała nr III/14/2010 RM w Gliwicach z 16.12.2010 r.	pocz. XX w.	
185.	Dom	Stara Cegielnia 10	Ostropa	jw.		
186.	Dom	Stara Cegielnia 16	Ostropa	jw.		
187.	Budynek Politechniki Śl.	Ks. Marcina Strzody 7	Śródmieście	MPZP dla terenu położonego w centralnej części miasta, obejmujące Centrum i Śródmieście miasta, tzw. Centralne tereny miasta. Uchwała Nr XXXVIII/965/2005 RM w Gliwicach z 22.12.2005 r	pocz. XX w.	
188.	Dom	Świerkowa 5	Kopernika	MPZP dla terenu obejmującego dzielnicę Żerniki Zachód II; Uchwała Nr XXXVII/1091/2010 RM w Gliwicach z 15.07.2010 r.	l. 30 XX w.	
189.	Budynek biura wagonowego	Św. Urbana 4	Łabędy	MPZP dla terenu położonego w centralnej części miasta, obejmującego Centrum i Śródmieście miasta, tzw. Centralne tereny miasta. Uchwała Nr XXXVIII/965/2005 RM w Gliwicach z 22.12.2005 r. oraz MPZP dla terenu obejmującego Port Gliwice. Uchwała Nr XI/325/2007 RM w Gliwicach z dnia 11.10.2007 r.	koniec XIX w.	
190.	Szkoła	Tarnogórska 59	Szobiszowice	MPZP dla terenu położonego po zachodniej stronie ulicy Tarnogórskiej, obejmującego część dzielnicy Szobiszowice i Zatorze. Uchwała nr XXXVII/1090/2010 RM w Gliwicach z 15.07.2010 r.		
191.	Dom	Tokarska 42	Ostropa	MPZP dla terenu obejmującego dzielnicę Ostropa. Uchwała nr III/14/2010 RM w Gliwicach z 16.12.2010 r.	koniec XIX w.	
192.	Kapliczka przydrożna Św. Jana Nepomucena	Toszecka/ Nad Łakami	Czechowice	MPZP dla obszaru obejmującego „Osiedle Czechowice” Uchwała Nr XLIII/906/2014 RM w Gliwicach z 08.05.2014 r.	1910	
193.	d. Huta szkła Schaffa zabudowania przemysłowe	Toszecka 2	Szobiszowice	MPZP dla terenu położonego po zachodniej stronie ul. Tarnogórskiej; Uchwała nr XXXVII/1090/2010 RM w Gliwicach z 15.07.2010 r.	I poł. XIX w.	

194.	Budynek administracji, trakcji oraz hali głównej wraz z dwoma budynkami towarzyszącymi	Towarowa/ Chorzowska (dz. nr 757/1)	Baildona	MPZP dla terenu położonego po wschodniej ustronie ulicy Tarnogórskiej, obejmującego część dzielnicy Szobiszowice i Zatorze. Uchwał Nr XXXVII/1089/2010 RM w Gliwicach z 15.07.2010 r.		
195.	Hala produkcyjna i magazyn	Towarowa 2	Baildona	jw.	1909	
196.	Dom	Towarowa 15	Baildona	jw.	1909	
197.	Dom	Towarowa 17	Baildona	jw.	1909	
198.	Dom wielorodzinny	Wójtowska 27	Wójtowa Wieś	MPZP dla terenów związanych bezpośrednio z rozwojem układu komunikacyjnego w Gliwicach, położonych wzdłuż południowo-zachodniej obwodnicy miasta oraz autostrady A-4, zatwierdzonego uchwałą RM w Gliwicach Nr IX/113/2011 z dnia 2 czerwca 2011 r.	kon. XIX w.	
199.	Dom wielorodzinny	Wójtowska 32	Wójtowa Wieś	jw.	kon. XIX w.	
200.	Kamienica	Wójtowska 47	Wójtowa Wieś	jw.	1900	
201.	Dom	Wójtowska 49	Wójtowa Wieś	jw.	l. 30 XX w.	
202.	Most nad rzeką Kłodnicą	Wrocławska	Politechnika	MPZP dla terenu położonego w centralnej części miasta, obejmujące Centrum i Śródmieście miasta, tzw. Centralne tereny miasta. Uchwała Nr XXXVIII/965/2005 RM w Gliwicach z 22.12.2005 r.	ok. 1900	
203.	Dom dwurodzinny	Zachodnia 1-3	Wójtowa Wieś	MPZP dla terenów związanych bezpośrednio z rozwojem układu komunikacyjnego w Gliwicach, położonych wzdłuż południowo-zachodniej obwodnicy miasta oraz autostrady A-4 Uchwała RM w Gliwicach Nr IX/113/2011 z dnia 2 czerwca 2011 r.	1922-23	
204.	Dom dwurodzinny	Zachodnia 2	Wójtowa Wieś	jw.	1922-23	
205.	Dom dwurodzinny	Zachodnia 4-6	Wójtowa Wieś	jw.	1922-23	

206.	Dom dwurodzinny	Zachodnia 5-7	Wójtowa Wieś	jw.	1922-23	
207.	Dom dwurodzinny	Zachodnia 8-10	Wójtowa Wieś	jw.	1922-23	
208.	Dom dwurodzinny	Zachodnia 9-11	Wójtowa Wieś	jw.	1922-23	
209.	Dom dwurodzinny	Zachodnia 12-14	Wójtowa Wieś	jw.	1922-23	
210.	Dom dwurodzinny	Zachodnia 13-15	Wójtowa Wieś	jw.	1922-23	
211.	Dom dwurodzinny	Zachodnia 16-18	Wójtowa Wieś	jw.	1922-23	
212.	Dom dwurodzinny	Zachodnia 17-19	Wójtowa Wieś	jw.	1922-23	
213.	Dom dwurodzinny	Zachodnia 20-22	Wójtowa Wieś	jw.	1922-23	
214.	Dom dwurodzinny	Zachodnia 21-23	Wójtowa Wieś	jw.	1922-23	
215.	Dom dwurodzinny	Zachodnia 24-26	Wójtowa Wieś	jw.	1922-23	
216.	Dom dwurodzinny	Zachodnia 25-27	Wójtowa Wieś	jw.	1922-23	
217.	Dom dwurodzinny	Zachodnia 28-30	Wójtowa Wieś	jw.	1922-23	
218.	Dom dwurodzinny	Zachodnia 29-31	Wójtowa Wieś	jw.	1922-23	
219.	Dom dwurodzinny	Zachodnia 32-34	Wójtowa Wieś	jw.	1922-23	
220.	Dom dwurodzinny	Zachodnia 33-35	Wójtowa Wieś	jw.	1922-23	
221.	Dom dwurodzinny	Zachodnia 36-38	Wójtowa Wieś	jw.	1922-23	
222.	Dom dwurodzinny	Zachodnia 37-39	Wójtowa Wieś	jw.	1922-23	
223.	Dom dwurodzinny	Zachodnia 41-43	Wójtowa Wieś	jw.	1922-23	
224.	Dom dwurodzinny	Zachodnia 45-47	Wójtowa Wieś	jw.	1922-23	

225.	Szkoła	Zimnej Wody 8	Politechnika	MPZP dla obszaru obejmującego rejon „Dzielnicy Akademickiej”. Uchwała Nr XLIII/905/2014 RM w Gliwicach z 08.05.2014 r.	1912	
226.	Kapliczka przydrożna	Zamkowa w sąsiedztwie nr 2	Łabędy	MPZP dla terenu obejmującego dzielnicę Łabędy. Uchwała nr XIII/395/2007 RM w Gliwicach z 20.12.2007 r.	kon. XIX w.	
227.	Most nad rzeką Kłodnicą	Zwycięstwa	Śródmieście	MPZP dla terenu położonego w centralnej części miasta, obejmujące Centrum i Śródmieście miasta, tzw. Centralne tereny miasta. Uchwała Nr XXXVIII/965/2005 RM w Gliwicach z 22.12.2005 r.	XIX w.	
228.	Kamienica mieszkalna	Zygmunta Starego 5, 7, 7A	Śródmieście	MPZP zmiana dla terenu położonego w centralnej części miasta, obejmującego Centrum i Śródmieście miasta, tzw. centralne tereny miasta Uchwała Nr XXVI/500/2012 RM w Gliwicach z 25.10.2012 r.	1912	
229.	Dawny hotel, obecnie siedziba Urzędu Miejskiego w Gliwicach	Zwycięstwa 21	Śródmieście	MPZP dla zmiany mpzp dla terenu położonego w centralnej części miasta, obejmujące Centrum i Śródmieście miasta, tzw. Centralne tereny miasta. Uchwała NR XLVII/1039/2014 RM w Gliwicach z dnia 06.11.2014 r.	1922-28 W 1945 r. spalony i odbudowany (nie odtworzono pierwotnego wyglądu). Przebudowany w 1995 r. i 2016r.	
230.	Kapliczka przydrożna	Żytnia/ Rolników	Bojków	MPZP dla obszaru zlokalizowanego po południowej stronie autostrady A-4 stanowiącego dzielnicę Bojków. Uchwała nr XXXVIII/963/2005 RM w Gliwicach z dnia 22.12.2005 r.		
231.	Kaplica pogrzebowa	Kozielska 120	Stare Gliwice	MPZP dla obszaru obejmującego "dzielnicę Stare Gliwice". Uchwała nr XXXVIII/832/2018 RM w Gliwicach z dnia 22.07.2018 r.	1924-27	
232.	Budynek administracyjny	Kozielska 120	Stare Gliwice	jw.	1924-27	
233.	Dom	Kozielska 135	Stare Gliwice	jw.	l. 20. XX w.	
234.	Dom	Kozielska 135A	Stare Gliwice	jw.	l. 20. XX w.	
235.	Willa	Kozielska 141	Stare Gliwice	jw.	l. 20. XX w.	
236.	Kamienica	Kozielska 158	Stare Gliwice	jw.	1901	
237.	Dom wielorodzinny	Łabędzka 4B	Stare Gliwice	jw.	pocz. XX w.	
238.	Budynek usługowy	Łabędzka 6	Stare Gliwice	jw.	pocz. XX w.	

239.	Dom	Wiejska 16B	Stare Gliwice	jw.		
240.	Budynki	Wiejska 16C	Stare Gliwice	jw.		
241.	Kamienica	Wiejska 21	Stare Gliwice	jw.	1890	
242.	Dom	Wiejska 29	Stare Gliwice	jw.	kon. XIX w.	
243.	Dom	Wiejska 41	Stare Gliwice	jw.	l. 30. XX w.	
244.	Szkoła	Wiejska 49	Stare Gliwice	jw.	1885	
245.	Dom	Źródlana 8	Stare Gliwice	jw.	pocz. XX w.	